

CHECKED-75

అహల్య భాయి

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారిచే

ర చిం పఁ బ డి న డి.

కల్పితము :

కొండేపల్లి వీరవేంకయ్య అండ్ సన్సు.

శ్రీ సత్యనారాయణ బుక్ డిపో,

రాజమండ్రి.

[వెల రు. 1-0-0]

సంకలనం

	అ	ఆ		
బంగారు భుజి 1 భా	1	0	నెం 2 లిక్కరహిత	
డిటా 2 ,,	1	0	వెయ్యనూటపదహారు	0
మడి గాడి 1 భా	1	0	మా అవిడ	0
డిటా 2 ,,	1	0	ప్రతుకుడెరువు	0
కొండుకట్ట 1 భా	1	0	వెంకిసిల్ల	0
డిటా 2 ,,	1	0	అనాథలరజాలయము	0
డిటా 3 ,,	1	0	డాక్టరుహమ్	0
మండ్రగట్టు 1 భా	1	0	ఏదితప్పక	0
డిటా 2 ,,	1	0	బర్మాలేడి	0
యవనూక	1	0	కన్నెరికము	0
భయంకరవాసికాచి	0	12	లక్ష్మీభాను	0
ప్రతాపదోష్టము	0	12	బాలీబాడి	0
పరికోణ	0	12	టూకీయకర్త	0
అర్ధరాత్రువింత 3 హత్తులు	1	0	మేజానాడి	0
దురాశ 1 భా	1	0	అడవిగుమ్మ	0
డిటా 2 ,,	1	0	అమ్మజి	0
దొంగలకాయకుడు 1 భా	1	0	నూచావ	0
మోహసికాచము 1 ,,	0	12	మోటంగరసము	0
డిటా 2 ,,	0	12	జీకనీక	0
కాలపర్వము 1 ,,	0	12	నానోదము	0
డిటా 2 ,,	0	12	గళ్ళచీర	0
వివిష్ణువయము	1	0	సవతిపూరు	0
తల్లావర్షుల కివళింకర కాష్ఠిగారి			గంగ	0
చార్మితాత్మక నవలలు.			యమున	0
తేలిసింగు	1	0	సరస్వతి	0
రఘునాథజీ	1	0	ఇంటి	0
రాజద్రోహి	1	0	చామంతి	0
పటప్రతిగాడి	1	0	పూబంతి	0
కొవ్వలి లక్ష్మిఃరిసింహారావుగారి నవలలు.			వారిదాసి	0
నవగుణావాలి	0	8	ఆరాధన	0
స్థవర్గరత్న	0	8	మంతులమ్మ	0
సంసారవాక	0	8	రాత్రిరాడి	0

అ హా ల్యా బౌ యి

[1898 సం॥రమన చింతామణి ప్రథమబహుమానము సంభవించి]

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారిచే

రచియింపబడినది

కల్లివర్మ :

కొండవల్లి వీరవెంకయ్య అండ్ సన్స్

శ్రీసత్యనారాయణ బుక్ షా

రాజమండ్రి

కాపీరైటు రిజిస్టర్డ్

నెం 1-0-0

రాజమండ్రి
శ్రీ కొండవల్లి స్వామీశ్వరశాలాయందు
ముద్రితబడినది

అ హా ల్యా బాయి

మొదటి ప్రకరణము

మహారాష్ట్రదేశమునకుఁ గన్తుఁతిలకమువలె నలరు శ్రీ పునహా నగరము. భయంకరశాసనము వగు శ్రీ పీష్వామూఢవరాయని పాలన మానం దుండుటచేఁ జోరకిరాతభీతి భక్త లి న్నగరవాసులందఱు హాయిగా గుంపి మలపైఁ జీతులు వై వికారి బ్రదిచుచుండిరి.

అహాహా ! రాత్రి నకలజంతుసంతతికి "పారవిద్రాసుఖము నొ సంగుమహాపకారి యయ్యు మదవ్రవేర్తులగుచు, విచారవివ్రమల కును, బాపకర్మలకును గంటికిఁ గూర్చి రానియక పాలుగుజాముల కాలమును నపకారీయై యుండునుగదా ! అయినను సర్వరహస్యము లను దనకనుపున విసుకొని కన్నతల్లివలెఁ గాపాడునట్టిది రాత్రియే గనుక దురాచాడులకే గాక మూఢులకుఁ గూడ నది యుపకారి యగు. అవాఁడీరాత్రి నగర మంతయుఁ గాలపురుషుఁడు వైచిససమ్మో హనాస్త్రములచేత బద్ధమై పరవశత్వంబు నొందెనేమో యనునట్లు ప్రాణంబులు బరమేశ్వరునకును, స్థంభంబులు రాజసేవకులకును, సురక్ష కార్థ ముప్పగించి నిద్రించుచుండెను. వేయికన్నులతో సర్వేశ్వరుండు రక్షింపఁ దమపని యేమున్న లెనియో, నియమితకార్యంబుల మఱచి యో, యవిలంఘనీయ మగుస్వదాజేవి కెదురాడ నేరకయో, రాజ భటులుఁ గూడ నెక్కడివా రెక్కడ నిద్రించుచుండిరి. తమవనియం దత్యంతశ్రద్ధాభువులు కొందరునులు గన్తీ తిరుగుచు నడుమనడుమ నిద్రవచ్చునవ్వుడు స్తంభమునకో గోడకో చెరఁబడి కునికిపాట్లు పడుచు

పక్షియు బాచయ్యును చింతి. చింతయుండలిదీక్షయు అన్నియు నొకటి
 నగును. నొకటి క్రమముగ వాటిపోయెను. ఆరాత్రి యొక బాలిక
 కీకమాలు పెట్టింది మొదలు కలుమాలు తనువెంటితులుపుచు దెలుచును
 మూయుచు మాటిచూడఁగి దంట దుమ్మొగమ్ము బాటసారుల కగవడు
 కట్టు తొంగితింగి చూచుచుండెను. బామురాత్రి యైతరునాత
 నొకమా అట్లు చూచి విధిలోనికి నా వలె నని గుఱుములో నను
 గిడ నిద్దులుబాటసారు లాహార నేకు మండిరి. అందుచేత వామె చెంగున
 లోనికేంజు తలుపు మూసెను. పుట్టిరెండుసారు లట్లు గృహము వెడలి
 పోవఁ బ్రయత్నించుచు. ఆ నొకమాలు తల్లి మేల్కని యామెస్థితిని
 గూర్చి పరీక్షించి యామెను బండుకొనఁ జేసెను. రెండవమాలు తన
 చిన్నతమ్ములకు నిద్రలోఁ దుస్సెప్పముం గని యేచ్చుటచే నాతని
 నూటపింఛవలసి వచ్చెను. రెండుబాములరాత్రి యైననెనక ద్వారము
 వెడలి యాసుందరి వచ్చుకప్పటికిఁ దనకెదురుగ నరుగువై నిద్రించు
 రాజభటుఁడు “పోకు పోకు బాగ్రత్త” యని పలువరించెను. రహస్య
 కృత్యములఁ జేయువారు క్రపంచముగఁ దలి అన్నియశములు దను
 విషయమే యనుకొందురు గాన నీమె యామాటలకు వెఱచి యిటు
 వెడల సాహసించ దయ్యెను. తుద కీకస్య రేయియంతయు నిదుర
 లేకయే నిష్కారణముగా క్రమవడి యింకఁ దనకుఁ దగునమయము
 లభింప వనుకొను చుండ బాముకోడి ‘కొక్కారో’ యని కూసి యా
 మెకు మఱింతవిచారమును గలిగించెను. అయినను వామె తనప్రయ
 త్నమును మానక కడపటిసారి తలుపుండెఱచి చూడ విధి నిర్మానుష్య
 మైయుండెను. ఇంట నందఱు దెల్లవాలుబాముగ వీచు మందమారుత
 ములు తమ్ము సోతుటచే నాధనిదం దేలుచుండిరి. అది తగినయదనని
 మది నెఱిగి యాసుందరిమార్గ మెఱుంగుటకు వనరెండుకన్నులందక్క
 తక్కి జడరీరాంగములనెల్లగవ్వు మేలిమానుంగు ధరించుకొని గృహవర

యమువాటి యూహలబడి తనకోసం క్రేళ్లుదాటుచుండినట్లు తనగు
 నంబును నతివేగమై యుండునట్లు నడచి తాను నిర్ణయించుకొనిన
 స్థానమునకుం జరుచుండెను. అప్పుడు చీరటి పూర్ణముగ నుప్పను
 నాకాక మను పాలవెల్లిని విలాసార్థము గట్టిగ పావనపుబుడ్డినలె
 దోచిన వేగునాకక- మినుకమినుకు ము వెలుతురు నిచ్చుటచేతను
 భాళధర్మ మగు మేలికానుగు తన యెటుచుండుటచేతను నామె
 కిరనులు, కిరనుల కామెయు నగవచుచుండిన. ఇట్టి గొంధిదూర
 మాయుంతి నడచినడచి యెవ్వరో మనోమ్యు బ్రత్రోచుట వచ్చుచుండు
 టచే గొంతతడ వొక ముగుగువై గూరుచు డి మరల దన ప్రయా
 ణము సాగించు గొంతి నడచి పాలునుసందుల మొగకగ్గట దన గమ్య
 స్థానమునకు దారి యెఱుంగక నిలుచుండెను. అప్పుడు తనముం దిరువది
 యైదు సంవత్సరముల యీడు గల మనోమ్యుడు నడచిపోవుటఁ జూచి
 యెంటరిగ దీర్ఘలోచన మొనర్చుచు కిరముని వెల్లపాగయు, వెల్ల
 దేహమునఁ దెల్లఁబుంగరకాయు కలిగి మెల్లఁగా బోవు నొక లేదా
 యపువానిఁ గనుంగొని చకచక వానివైపునకు నడచి చల్లఁగ వాని
 వీపునఁ జేయిపైచెను. అదిచూచు నిర్మాచువ్య మగు వీధిని బోవు
 నీ పురుషుఁ డీ చల్లని హస్తస్పృశుచే నులికిపడి తిరిగిచూచి యెదుట
 మబ్బుమఱుంగున మనలు మఱుంగులెఱుంగున మెలగునంగనం జూచి
 యాశ్చర్యపడి యామెతో మెల్లఁగ, “నీ వెవ్వరిదానపు నాతో నేమి
 పనియున్నది ?” యని యడిగెను. ఆమెయు మృదూక్తులతో, “నా
 పేరెందుకు ? భవానీదేవి దేవాలయమునకు దారి నీ వెఱిగినచోఁ
 జెప్పుమా, నేనటుఁగ బోవలయు”నని ప్రత్యుత్తర మొనంగ నాతఁడు
 “నీయెదుట నాచెట్లచాలున నొక మేడయున్నది. ఆమేడ కావలిదే
 భవానీదేవాలయము”మని చెప్పి, యట్టిసమయమునఁ జీరటియని శంకం
 చక, దురాచారులకు వెఱవక, కావలివాండ్రకు జంకక యిది సాహస

మతో నొంటికి బయట నేయమన్న యామె తేకునగు నొచ్చు
 కొడుకు వామెవలె గన్నలు నిగిడ్చి బయటబయట అమాటలు విని
 బడినతోడనే యన్నెలంత యాదేవళమువలె కనుచుండెను. అందుచే
 యాలయమునం దెవ్వరినిమిత్త మేకువలయు చనుచున్నదో తెలియని
 గోరి మన తెనువరి యామె వెరువెంటదగిలి యామెచే గునిగొన
 బడకుండ నడచుచుండెను. ఆమె యాచుకునుచేరి యూసియున్న
 కవాటములు గుట్టులవలెదోసి లోనికిజని నేవియ్యా గుడితలు పులు
 యొద్దకుంబోయి నీలితలు గర్భాలయపుతూపులు కూచుంటున్నది
 నామె ముహూర్తయోగ్రము యోగించి గుడియెనుట నేని సాష్టాంగ
 నమస్కార మొనర్చి తనమొగి ముగి గుం గనవలె మోపి కొంచెము
 సేపు వెళ్లి వెళ్లి యెడుచునాగు. ఈమెను నెంటుబట్టిని యబ్బాను
 దును బాలికిస్థితికిఁ దొంటికంటె చక్క జనమను తెప్పవచ్చు యామెను
 జూచుచు నొకయాల వామెచే లక్షితుండు గాంట్లు కూచుండెను.
 ఊటించువాని లేనందున ముఖము వెంటనే యువళమిల్లెను. బాలిక
 తేలికయగు హృదయమతో నచ్చలోనొడి యిట్లనెను “అమ్మా!
 భవానీ! జగవృత్త! ఇండ్లేవిట్టెనా నన్నిటా చేయుట నీకు ధర్మమా?
 ఇప్పుడు నామనస్సున కిష్టములేని యాకార్యముఁ జేయుటగంటె నన్ను
 జంపివైవరాదా? ఈకార్యమునుండి తొలగుమని ను యుమ్మగు నేల
 తోచునట్లు చేయవు? తల్లీ! వానునోరథము నెఱవేటదేని నాకు
 విషమే గతి. అమాట నీకే దక్కంగలదు. నానాహాసము నీవెఱుంగ
 నిది కాదుకదా!” యని వరివరివిధముల నమ్మహాదేవిని బ్రార్థించి
 తెల్లవాలుచుండుటచే దన్నెవ్వరైనఁ గన్గొనునెమో యని మరల
 గృహమువలె చనవారు మేల్కొనకము న్నరుగఁదలఁచి లేచెను.
 లేచుచుండగా, “నీమనోరథము నెఱవేటును భయపరకు” మని

యెనున యామాటవనచు నామామె దెవులకు నివసప్రసక్తయ్యెను. అందుచే
సభలీకృతిమనోరథ విశేషమని యామె సంపూర్ణోత్సాహము గలిగి
గుడి వెదిలి నదికారలు వచ్చునన్నటి కావల నామెయమున నిక్కిన
యొక్కమాటయగు నుండలం గలిసికొని వచ్చుట కారంభించెను. తన
రహస్యముల హతః జాలకొరచి నమో యని యామె దిగులుగొని
యాతని ససూయతోఁ జూచుచుండ నావయసుకాదు తరవశుడై
యామె మాస్తమం బట్టుకొని, “సౌందర్య మంతయు సంపూర్ణముగ
నీసొన్నయింటి. ఇంక నేమివరకులకై దేవిని ప్రార్థించుచున్నావు.
నావంటినానీపై దియి యుగచు” మని యామెచేయి ముద్దుబెట్టుకొన
యత్నించుచుండ నామె సహజముగజలము గలదగుటచే స్త్రీనామాన్య
మగునట్లెట్లమను విడిచి చేయి నివలించుకొని నను లెట్టతీసి కోవ
మెత్తో నాతనిఁ గనకొనొయెను. కాని యాతఁడామెకు మరలఁ
బట్టుకొని, “నాణి” రా, నీ వక్కడి కనుగఁ గలవు రా!” యని లాఁగ
దొడఁగెను. తడుచుకెన్నియ యగుతానా నిశాసమయమున
నొంటరిగా వచ్చినందుకు విచారింపి, విచారించినఁ గార్యము లేదని
యరిగితిరయ్యి యగునాభయనీచూతం దలంచి హా! జగన్మాతా !
యాని గద్దదన్వరముతో నెఱచెను. అయిఅప్పుగుడియరుగుపై నిద్రించుచు
నట్లుడై మెలకువ గొంటిని యుక సన్యాసి విని “మరాత్మా! యెవంద
వురా ! నీ” వని దగ్గతకు వచ్చెను. వెంటనే యద్దురాత్ముడు నిక్క
జలనూఁజూపి యదృక్కుఁ డయ్యెను. సన్యాసి యామె నూతాల్ప
యిట్లొంటరిగా లాఁగూడ దని చెప్పి యింటి దనుక నాయము జని
యెను. ఆమె యిట్లు చేరి తనవా రెఱుగకుండి మెల్లన మంచముపైఁ
బవ్వళించెను.

హోలూరురాజ్యమునకు రాజధాని యగునిందూరునగరము నకు నేడుక్రోసులదూరమున మాహూ యనుపట్టణము కలదు. నిత్య కళ్యాణాశ్రయ మగుపచ్చనియడవిగడును నాపుక ముందుటచే నాద్యాన వస మందిలి మేడలాగు ముద్దులు మూటఁ గట్టుచు నుండుటయే కాక వ్యాధిగ్రస్తులకు నిరామయతనోనంగు నానోగ్యస్థానమై యలగు చుండును. దానికి మూల్యక్రోసుల దూరమున వింధ్యపర్వతసంబంధము లగుకొండలచే వావరింపబడి యొకగూడెము కోటనడుమనున్న పల్లె వలె సురక్షితమై యుండెను. ఆపల్లె కులవృత్తివలన నీవింతు గొల్లలకు నివాసస్థానమై వారికిఁ గామితసౌఖ్యప్రదాయని యయియుండెను. ఆ గొల్లలచే భగవదవతార మని పూజింపఁ బడుచు మాహూనగర వాసులచే వాగతానాగతవేది యగుమహర్షి యని యన్నబడు నొక వృద్ధుఁ డుండెను. నూడుతిలువడసముగమును, నాకులన్నియుఁ బండి రాలినవెనుక మ్రోడఁబచ్చినవలె నున్ననయి వెండ్రుకలు లేక యున్న శిరస్సును, నాతఁడు కాలము దీక్షిసనాడని వేనోళ్ళఁ జాటుచున్నను నాతని యద్భుతదార్ధ్యమును, దంతపటిమయుఁ జెప్పుమరామియు, గమన వేగమును, నతఁ డంత యీడుగలవాఁడా యని సందియము గొలుపును. కొంచెము రేజీఁకటి తప్ప నేత్రరోగముఁగూడ, పగటివేళ నెద్దియులేదు. కనులయెదుట బంధుగణమెల్ల నశించుటయుఁ దనకుఁ జిరాయువుగలుగు టయుఁ జూచి యావృద్ధుఁడు తన ముప్పేట్లుగడచు నని చింతించు టవ్వు డవ్వుడు కలదుగాని మూఢభక్తి గల గొల్లలు మహానుభావుఁడని వాని కళిలోపచారములు చేయుచుందురు. దిక్కులేనివారికి దేవుఁడే దిక్కునైనఁ జూపును గదా ! గొల్లలందఱు మహర్షులు పసియింపఁడగు వర్ణ కాలవలె నొకగుటిరమును నిర్మించి యం దాతని నుంచిరి. శతవత్సర

పూర్వః క్షయితను మనోబలము దెడనివాఁడగుటచే రాజకార్యముల
 యందుఁగూడ సత్వియోలోచన మున్నాఁడు. పూర్వకాలపుసంగ
 తుల నెఱుంగఁ నోరవచ్చును, గ్రాత్రవనులం దనిపట్టి యని నెఱవే
 యనో లేనో యనునందేహము గలవారును నీవృద్ధుఁడగి వానియిచ్చా
 ప్రకారము వర్తితురు. ఒక్కఁగాఁ సాయుధాలమున గడి మరాత్రి
 యైన లేనివారి నొకకుసుమవాఁడు నట్టియుమియుని ప్రసద్ధి కెక్కిన
 వృద్ధునియొద్దను బాదరాశ్రయ మిచ్చుచుండెను. నంపులుతిరిగి తిమ్మెన
 తొక్కలతో నెకనక్కలముసేయు మీనములసారును, వెడదనుడుగు
 సోయగమును, జెవులస్పృశించుకొనలుగల కనులతీరును ఒక్కనివా
 రిలోఁ ఒక్కనివాడని యతనికి బిరుదునాదులు గలుగుటకుఁ గారణ
 ములయ్యెను. యావనమంగ సౌష్ఠవమునఁ బరిపూర్ణమునయ విద్యగూ
 సౌష్ఠవమును బూర్ణముజేసెను. చిన్నినాటనుండియు సాముకసరతులు
 చేయుటచే దండలుతిరిగిన భుజములు విశాలవక్షముడు, మూర్తిని
 స్తోత్రపాత్రముగఁ జేసిస్థితి విద్యవలనఁ శాంతము, సురక్షముఁ
 గీర్తిని నుజులస్తోత్రపాత్రముగఁ జేసెను బలమునకుఁ గార్యములయం
 దలి చేలనము పనికి వన్నె దెచ్చెను. చుట్టుజరిగల యెఱుఱిలపాగాయుఁ
 బస్మవట్టంగరకాయుఁ, చల్లని మడుపువోవతియు, వల్లెసాముగఁ బెడ
 యుత్తరీయమును పానియలంకారమును సమాప్తము చేసెను. ఆపన్న
 కాదు సత్యముమీ కుటీరమును బ్రాపించి తానెప్పుడోపి ప్రత్యుత్త
 రము రానందున వచట నిలువబడి యుండెను. వృద్ధుఁడు లోననెవరి
 తోడనో గునెగునలాడుచున్నట్లు శబ్దము వినవచ్చెను. ఆమాటలు వినఁ
 బడకమున్నే శ్యామమునందొత్తు ముఱల లలుపుద్రోముటచే ఋషి
 తపనిమిత్ర మువ్వరో వచ్చిసారని లోపలనున్న మహావృద్ధు వెడలి
 పొమ్మని యానతిచ్చి కలుపుదీసెను. అదిచు వృద్ధుఁడు శ్యామమునంద
 దుని రమ్మనిపిలువ వారిఁడు కుటీరము వెడలి యినుఁగు వైచిక్యాని చేయ
 చున్న యతిదీర్ఘకాయుని మహాసత్వని దేజిచూచుచు వెంటనే లోక

లికిం జనఁడయ్యెను. ఆపురుషుఁ డెవ్వఁడయ్యుండునా నుని యోచించి శ్యామసుందరుఁడు లోపకింజని తెక్కఁ జుమించిన చిరుఁగులతో నేల వైవఁబడియున్న ప్రాతకంబళముపై వృద్ధుఁ డొసంగిన యాతిభయమునకు సంక్రమించి కూరుచుండిన తరువాత వాగ్వికారముతో నొక రిట్లు మాట్లాడిరి.

ఋషి—నాయనా! నీవెవ్వరిచే సంవఁబడి నానిమిత్తము వచ్చి నావు? నీవేరు శ్యామసుందరనిత్తు కదా?

శ్యామ—బేను. రాధాకాంతరావుగారు మీదర్శనము చేసి యాయన నొకప్పుడు మనవిచేసిన యంతయును గూర్చి మీరాలోచించితి రేమోయని తెలిసికొని రమ్మనిరి.

ఋషి—(తలయూచి) ఆ నేనావిషయమై యోచించినాను. తుదనెగ్గుట కష్టసాధ్యము.

శ్యామ—కష్టమునకు నేమి? వారి ధనము దినుచు మేము వారి వత్తుమున గవ్వవడుదునా. శ్రమకేమియు ఫలంబుండును.

ఋషి—మీరెంతిక్కరిజ్ఞులతోఁ బనిచేసినను వామె ప్రీతికదా. పురుషులపై గత్తువహించి తుదనెగ్గుట యసాధ్యము. నీనిట్లు తెన్ని చూచినాను. ఆమె జన్మంతరావు చెప్పినట్లు ఘటించుచుందిది.

అని యాతఁడు తనయభిప్రాయ మెఱింగింప దత్తునకు ముఖ వికాసము రవ్వంత మందమగుటఁ గనిపెట్టి ఋషి యాతనికి దైర్యము కలుగునట్లు మరల “నయినను దైవము మనవత్తుమున నున్నాఁడు. హలోలా! రువంశమును మొదటినుండియు నెఱిగిన నేను మనరాణి గలుచునట్లు నాయశీర్వచన మొసంగెద”నని హెచ్చరించెను.

శ్యామ—అయ్యా! మీరు రాణిగారి పూర్వుల నెఱుఁగుదురా?” మీవయసెంత?

ఋషి—నావయసెంత యున్నదో నేనెఱుఁగను. సంగతులను బట్టి తెలిసికొనుము.

శ్యామ—మీరు శివాజీనులకు రాజు నెఱుంగుదురా ?

ముషి—నరి సరి. వాకర్మముకాల, నేను శివాజీ నెఱుంగక పోవలెనా? ఆతఁడు మృతినొందునప్పుటికి నేను బండ్రాడొడ్లవాడిను.

శ్యామ—కంభాజీ సాహూమహారాజులను జక్కఁగ నెఱుంగుదురని నే నెఱుంగుచున్నాను.

ముషి—నాగున్నది. శాహు మొన్నటివారకు గాండలయ్యారే వాకనులమొదటఁబుట్టి, వారినులముందఱి మృతినొందినవాడు.

శ్యామ—ఒర గజీబును మీరు స్వయముగా నవ్వఁజేసఁ జూచేనారా ?

ముషి—అలఁఘీరును జూచి గారా నువ్వు నువ్వగుచున్నావా? అలఁఘీరునేనలలో యుద్ధముచేసినవా రెవరు? నేను గాహి?

శ్యామ—పీష్వాబాలాజీశివబ్రాధులఁ గూర్చి మీ ముఱుగ వక్కఁజలేదు. వారందఱు మీకు తెలిఁజలేదు.

ముషి—నిన్నటివాండ్ర నంగతి నన్నడిగెద నేమి? పూర్వాంతముల నే మయిన నడుగవలసినయెడల నడుగుము.

శ్యామ—నులహారురావు హోల్కారుగారిబాల్యము మీరు చక్కఁగా నెఱుంగుదురు కాబోలు.

ముషి—నులహారురావు గాను ఆచువత్సరము నేనును మీగుల స్నేహితులము.

శ్యామ—అట్లయిన నూరువత్సరములయూమధ్య మీరెఱుంగని యంతములు లేవు. మీరు జాంబవంతునికన్న నేమాత్రమో కొంచెము పెద్దగాఁ గనుపించు చున్నారు.

ముషి—ఎన్ని యెఱిగిన నేమి? ఎరివయ్యిన్ను నేమి? ఈమెకు సాహాయ్య మొసర్పఁ గలిగితి నేని వాజ్మము ధన్యతఁ గాదును. కృతజ్ఞులమె నునున లేదు గనుక యామె నిరళయ మయిన స్థితిలో లేదు.

శ్యామ—(తొందరతో) ఎవరు కృతజ్ఞులు కారు ?

ఋషి—ఎవరును గారు. రాణోజీ. చాళతురాపు గోమోజీ
నకిక్కి తిక్కినవా రెవ్వరును గృతజ్ఞులు గారు. రాధాకాంతరావు గూడ
మంచివాడిని చెప్పవచ్చును.

రాధాకాంతరావువిషయములో ఋషి. కలికి. సుదిగ్ధవచన
ములు శ్యామనుండరుని వానినువకుఁ గొంత వ్యాకులపాటు గలగింప
నదివఱకు దాను గన్నులారఁ జూచుచుండినదానికి నేడు చెవులార
చిన్నదానికిఁ గల వ్యత్యాసముచేత గారణ మూహించుచుండెను.
మార్పునొందినవాని ముఖవైఖరి నవలోకించి ఋషి యేమో మరలఁ
బలుకఁ బ్రయత్నించుచుఁ దనపెదవులఁ గడుపుచుండ నంతలోఁ గుటీ
రపు వాకిట “అయ్యో ! అయ్యో ! నిమాంజ మిద్దగురు బచ్చిపోవు
చున్నాడు. రక్షింపుడు రక్షింపుడు కటకటా ! ఆడుది కూడ దాగుణ
మగు నాపద పాలగుచున్నది. రండి రండి” యని మొవడో యంగ
లార్చుచుఁ బలుకెత్తసాగెను. కరుణార్ద్రహృదయుఁ డగు శ్యామనుండ
రుఁడు యోగిలో సుఖావస్థయు మాని యోగియింట గోడపై నున్న
చిలుకకొయ్యకుఁ దగుల్పబడినవీల్లుకు సమ్మలంగొని మొలలో నాన్న
చిన్న కైబారు నూడఁ బెటికి యాస్థలను వంగఁ జనెను. ఋషి యార్త
వాదము నేయునాపురుషునిబిలిచి యాపదనొందినవా రెవ్వరని యడి
గెను గాని వాడు పేరు జెప్పకయే దత్తుకు వెంబడించి పోయెను.
అపుడు ఋషి తనలో “నిదీనముననో రేపో యాణిడు వచ్చునని తెలిసి
నది. ఈయదృష్టహీనుఁడు వాఁడై యుండు గద” యని వితర్కించు
కొని యెద్దియందోఁగని సీటునటుఁ దిరుగులాడుచు నెందుచేతనో
యాస్థానమునకుమాత్ర మరుగక తామరాకులలోని నీరుతీరున వట
తట బరితపించుచుండెను

రాణోజీవహాలాభమున కప్పటికే నేటివత్సరములకంటె నొకటి రెండ్రెక్కువ యుండునని కాని తమిళవ లేవు. నిర్మితమందును మలహారు రావుహాలాభమున దమిలపాతు ముట్టుల దుస్తు సందించు నీవసేవక కోటిలోనివాడై యాశ్రయపు ననుగ్రహమునకుఁ బాత్రుడై సైన్యమున నొక సరదారయ్యను. తెలివిజేయులు గలనువాఁడయ్యి డగుటచే నతి త్వరితముగా రాజ్యముననున్న ముఖ్యోద్యోగస్థులలో నొకఁడై మల హారురావు చనిపోవునప్పటికే బ్రథానవర్గములో నొకఁడయ్యెను. ఈతఁడు సత్కులీనుఁడగును, సదాచార్యుఁడగును గానింజీనుమిగుల ప్రజ్ఞ గలవాఁడు. అందు యుక్తులకుఁ బెట్టినది పేస. మోసమున నితనిఁ జెప్పి మణియొకరిని జెప్పవలయును. అతఁడు సాంవర్థము లేనినల్లని మోటు ముడుచుటచే నెప్పుటకంటె పానియాళారము వర్ణింప నక్కఱలేదు. ప్రథమకళత్రము వియోగ మొందుటచే మరల వివాహమాడఁ బ్రయత్నించి తనప్రియమిత్రుడగు హరిహరపాండాజీనవాసులును సాంద ర్యరాసి యగునొకకన్యఁజేకొని ముఱికొన్ని రాజకార్యవిషయములగు నుత్తరములుసంగ్రహించుకొని యుండూరునగరమునకు వచ్చుచుండెను. ఆరాత్రి యెట్లయిన మాహాపురము. జీరవలయునని నిశ్చయించి ప్రాద్దువోయిన వెనుకఁగూడ బయన మొనర్చుచుఁ దాము వచ్చునప్పటికి మంటకమాలఁ జేయించి సిద్ధముగనుండుమని నుండిరావు వంపెను. పల్లకి యందుఁబడు సేనిమిడివత్సరములవయస్సుగఁగనుదని యోర్లు కూర్చుండి యిటుపు లించుకఁ జేరించి చూపుచున్న కొండలను మహావృక్షములను నిష్టలువమైన యాళాళమును నాచుదుండెను. ఉంకారవాదములతో నోయెను పల్లకి మోయుచుఁ దనవెంటరాగా రాణోజీవహాలాభము గడియ గడియకు నకిలిండును నలసి మోయు లేక తన్ను మోయుచున్న గుట్టపూ

నకి- యిక్కడకు-ల విశువు గాయురపాణులగుభటులు గొల్వ బడలిక
తో- బడున నొసరుచుండెను. మార్గక్రమచే జెన్ను చెనరి విసిగి
యున్న యానుదరివల్లకికి నకి- మధ్యమధ్య నొకమాటు తన గుట్ట
మాను నడిపించును. “గనులా నీవు మిగుల శ్రమపడినట్లున్నావు వచ్చి
నంతదూరముః రానక్కరలేదు కావలసివయెడ వాదగ్గరనున్న రొట్టెలు
వార్లు తిను”నని యోదాచ్చుగూటలు గలుగులు వడిగ నడుగులు వైపు
డని బోయెలను హెచ్చరించు గాణోజీ రెండుగడియలకాత్రికి ఋషి
వసించు ప్రదేశమువహి నవీనముగా వచ్చెను. అది కృష్ణకక్షమున
కారంభమగుటచే నాపాద్యమిదాడు చంద్రోదయము రెండుగడియల
కగుచుండెను. తూర్పున బెల్లదుర్వేణువః బలవికల్లు రేఖలుగానబడెను.

అట్లు వయసమాయెను నామనుష్యులయెడటఁ జెవులు బద్దలగు
నట్లు మోరయెత్తి ఘోషిల్లు ఘోషిల్లుని అంశవైచయ నొక వృషభము
కాలిడెక్కతో నేలద్రవి దుమ్మురేపుచు భయంకరాకారముతోదారి
కడ్డమాగా నిలిచియుండెను. మార్గమునుండి యాయెద్దు మొద్దువలెఁ
దొలఁగనందున దాని పోవుటకు నెద్దుకు బెడగిపుచుని గాణోజీ తన
సేవకులలో నొకని యొజ్ఞాపించెను. మందబుద్ధియు మోటుచోటవయు
గలయోసేవకుడు ద్విపాదవశువు గనుక నావశువును బెడరగొట్టుట
కుసాయ మేదియులేక తనవైకున్న యెట్టుగుడ్డవిప్పి హూత్తు హూత్తు
యాగుడ్డదానిపై వైవలాయెను, అకశు వదివల కొక కాటుదున్న పోతు
తో- బోరాడి దానిచే గాయములు తగుల నొచ్చి కడుఁగోవచుతో-
నుండెను. అంతలో గుట్టమొకసారిసకిలిచెను. బోయ లోంకార మొక్తువ
చెసిరి. ఎట్టుగుడ్డఁజూపుటచే బెడరి బోయలయోంకారముచే గలవలపడి
గుట్టపుసకిలింపుల సహింసనోచక వాలపోతు మార్గములగుండెల్లఁబ్రోక్-
లగునట్లు అంశవైచి రభసంబు వారిపైబడెను. దీనికంతకుఁ గారణం
డైన మూర్ఖసేవకుడు దానిబారినుండి తప్పించుకొని యాపలబడెను.

ఆ మనస్సుని వెనుకనే వచ్చునున్న రాణోజీవు వాజంతువు చుమికి మంజుమండను నడువలేక సగముచచ్చిన యత్వమువైబడి దానిని నేలఁ గూల్చి నోయి పాపముతోఁగూడ వాతఁడును నేలఁగూలెను. మాలిన తోడనే యాతఁడు లేచి బ్రతుక్కించుచుండునంతలో గుట్టగుమీఁద నుండి యాతఁడుగదికి నుమికి యప్పునపుడునుపు దేహమెఱుంగక సూదిమునవలె పొడిగడచు కొమ్ముతో నొగిసి గుండెలమీఁదను దొక్కలోను, నెదురికొనిమీఁదను గుమ్మి తగ యిచ్చవచ్చినట్లు గాఁగుచుచేసి వెడలు కొన్నెత్తురుతోఁ దుకొమ్మల నబరిచించు కొనెను. సేవకు లిగువురును భయకంపితలై యాయునములు తమం తటఁ దామె వారిచేతులనొడి నేలవాఱ వెనుకకుఁ దిరిగిమాడక పలుగెత్తిరి. బోయలు మోము పల్లకి నచ్చట విడిచి దల్లచెడలై నలుదెసలకుఁ బరాయితులైరి. ఒకనిమేవమున నచ్చటఁ గ్రిందఁబడిన నాయకుఁడను, బల్లకిలోనున్న సుందరియు దక్క నెవ్వరులేరైరి. పోటిపోయిన సేవకులతో నొకఁడు తన స్వామిపై జాలిగలిగి ఋషి కుటీరముదగ్గఱకువచ్చి యా ఘోషార్త నచటివారికిఁ దెలుపుటయు శ్యామసుందరిదిత్తు సహాయార్థము బయలుదేగుటయు మీరందఱు నెఱుఁగుదురుగదా !

శ్యామసుందరుఁడు కడు సేగమున నడచివచ్చెను. ఈలోనవాస్త్రీ నగియున్న రాణోజీవి, తన మనహృద్ధినిజూచి కదలిమెడలి పోవు టకు వంగములాడక కొయ్యయయ్యెను. బోయలు పల్లకిదింపుటయు, రాణోజీవు నెద్దుపడుటయు నామె యెఱుఁగుటగాని తరువాత నేమి జరిగినో యెఱుఁగదు. పండుకొన్న దేహము మడుకొన్నట్లు యుండెను. చూడడు కుట్టిలు చూచినట్లుండెను. ఇట్లామె మహాభీతితోనుండ వాయెద్దు కోపాగ్ని చల్లారికపోవుటచేఁ గాఁబోలు చెంగున నా పల్ల! మీఁదఁ బడి కొమ్ములతో గుళిల్లు గుళిల్లుమని యాపల్లకిం బొడుచుచు తన మహాబలముచేఁ దానినడ్డముగాఁ బడఁద్రొసి దానిపై నెక్కి తన్ను

పగులఁగొట్టుచుండెను. ఆ వారీమణి స్నానక మెఱుంగక మొరటవహాగ్ర మొక కేకవైచి యుచ్చిల్లి యంగుఁ బడియుండెను. దత్తు తత్తరపడుచు నసతిదూరమైన నామెకేక విని యతితీరిరితమిది. వచ్చి మనోదైర్యమును జిక్కఁబట్టి విల్లుపయోగింప నెంచి యం దనమానప్రజ్ఞగల మహారాష్ట్రకే దగుటచే వకుసగా రెండుబాణములు దానిమొగమున నాటనేసెను. వెంటనే యది రోషముచేఁ బ్రైబడ మింకింప నతఁడు మఱిరెండు బాణములను రెండుకన్నులమీదఁ గీలింప 'యూతా'యని నలఁబడెను. వెంటనే యాసేవకుఁడ బచ్చి తనక త్రిసో దానిని పఱికి తన యసహాయశూరతఁ జూపెను. అపుడు దత్తు పల్లకి యధావకారముగాఁ బెట్టించి తలుపులఁదెఱచి యామ మూటలాడనేరని పోత పసిడిబొమ్మయై, నిలుకడగన్న మెఱుపుదీగయై చుచ్చుధరాజ్యలక్ష్మీయై, పడుచువారడ బాధించు హృదయశల్యమి నిశ్చేష్టురాలగు నయ్యుతివం జూచి యామఁడు లెమ్మనీటిలువ వామె పలుకవయ్యె. ఆమెను లేవఁ దీయుటకుఁ దనకు సహాయము చేయుమని సేవకునడుగ "నిద్ర పోయెనుదానిని లేపెదనేమి? ఆమెను బండుకొననిమ్ము. నీవిటురా" యని వాడు ముందలిచెను. కొంచెము చల్లనీరు తెచ్చుని సేవకునంపి తానె యమ్మగువను సందిటఁబట్టి కూచుండఁబెట్టి వడకుండ నామెను దానుగూడఁ బట్టుకొనియుండెను. ఆమె తేవచ్చవమి మూటయుఁ గదలికయులేక యెటులుంచిన ఁటులుండెను. మేనెల్లఁ జెఱుచెమ్మఁబలు గ్రమ్మి కణములుగాఁ బరిణమించి మొగమున ముఠ్యలు పెట్టిట్లు నింతివిష్నాణము నొసంగెను. విలాసార్థ మామెకొప్పున గ్రుచ్చిన చుల్లెపుష్పములు నలుచెసలుజాతి యామెవలె వసివాడియుండెను. శ్రుతిపులయ పెద్దవగుపేరుఁడల నృశియించి విశుదవెండ్రుకలు మొగ మునరలేయుఁ గ్రమ్మినట్లు చీకాకువడుటచే నామెనదనము భుజిచ్చా మతోఁగూడ గ్రహణకాలచంద్రునివలె నుండెను. నుదుఁటలచేఁగరఁగి మొగ మంతయు వ్యాపించినకుంకుమపుబ్బాటు ముఖారవిందమున కొక్క-

యాదుజ్ఞమును దెచ్చి సంధ్యారాగములో నున్న చంద్రమండలము
లాగు వన్నెవెట్టెను. బెదరిన లేడికన్నులవలె జలించునేత్రములును,
భయమును వడచు గాత్రమును, నందకత్తి-మొగుడువ మనంచురీతియు
దొండపించునటు బంధువగుమోషియు నాకొలుచుండమునకు నీంతయు
దము నీయ నొడిలెఱుంగు స్థితియు మండియు నామె మోహిసీదేవి
వలె నుండెను. నూదరాంగు లెట్టియవస్థలో నున్నను స్త్రోత్రపాత్రలె
కద ! శ్యామసుందరదత్తు కమలాబాయి మొగమువంక గోరికలూగఁ
గన్నులకటపుదీట నూహ లెంతమారమో నాటఁ బలుమాటు తెప్ప
జూల్చక చూచి యామెకు ననుచిత్రోపచారములఁ జేసెను. ఇంతలో
సేవకుఁడు నీరు దెచ్చుటయు జల్లరియాజల మోమె మొగమునఁ
గొట్టి నామె కొందఁడేటి కొంచెము నీకుద్రాని మఱల సామ్రాపిలి
తిరిగి కొంతయుదకిము గ్రోలి కనువిచ్చె. కమలిచ్చి యాసుందరి
భువనసుందరవిగ్రహముచేగు శ్యామసుందరుఁ గనుఁగొని నీగ్గునఁ దల
వంచి పరపురుషునియెనుటఁ గూరుచుండుట కిష్టములేక మెల్లగాలేచి
యావలకుఁ జరిగి క్రిందఁబడిన యుత్తరీయము మేలియునుఁగుగా
నైచికొని యాలఁ దెవ్వఁడని యాలోచించుచుఁ బ్రభువెట్లుండఁగని
సేవకునడిగెను. ఈసదుమ శ్యామసుందరుఁడు రాణోజీయొద్దకుఁబోయి
శరీరమునిండ గాయములఁజూచి యాలఁడు జీవించుట యసాధ్యమని
యెంచియుఁ దగుచికిత్స జేయఁదలంచి మెల్లగఁ జూచును సేవకుఁడును
వానినెత్తి పల్లకిలోఁ బరుండఁజెట్టిరి. అప్పుడు గాణోజీ 'నాభార్య నా
భార్య' యని మెల్లగా నప "నీభార్య నురక్షితియుగా నున్నది. భయ
ములే" దని దత్తు ప్రత్యుత్తర మొసంగి రెండుగుడ్డలు వుపిచేసి యా
గాయమునకుఁ గట్టుకట్టెను. ఆరెండుమాటలుగాక యెన్నిసారులు
పిలిచినను రాణోజీ వలుకక తనలోఁగాను వలుమాటు వలువరింపఁ
దొడంగె. సేవకునివలనఁ దనప్రభు వింకను నురక్షితుఁ డని యెఱిగి
కమలాబాయి "ఇంకను జీవించియున్నాఁడా! దైవమునకు నాపై నింత

కోపముండ నాకు సుగతి తెలుగును. ఎదు నాకుఁ బూర్ణముగ నుప
కారము చేయలేదు. నన్ను జంపిండు మేలుగానుండు” నని తనలో
విచారించెను. ఎంతలో బోయలు కిగివచ్చుటచే రాణోజీని బల్లకిలో
మోయించి గూడెన నుండి బడితెప్పించి కమల నానుఁ గూర్చుండ
బెట్టి వారినందఱిని మాహూనగరమునకు శ్యామసుందరదత్తు తీసికొని
పోయెను.

నాల్గవ ప్రకరణము

మాహూనగరమున మురళీధరదా సను నొకమనుష్యుడు
సుందరియు గుణవతియు నగు వానందాబాయి యను భార్యతోఁ
గాపురము సేయుచుండెను. అతఁడు పిల్లలుగలవాఁడును బీదవాఁడు
నైనను గొంచెము వ్రాత నేర్చినవాఁ డగుటచే హజారుమల్లను
మూడువాడీ వర్తకునియొద్ద లెక్కలవాయుచు స్వల్పజీతమును
గ్రహించుచు మిగుల గౌరవముకలిగి కాలక్షేపము సేయుచుండెను.
ఆనందబాయి యిప్పటికి మాపుదివత్సరములు వయస్సుగలదై మగని
కంటె మూడుసంవత్సరములు చిన్నదై యుండెను. మురళీధరదాను
పొడుగుగనుండునుగాని ఒక్క వలుచని వసిడివన్నగల శరీరముతో
నందగాఁడని పేరొందినవాఁడే. రమారము జామురాత్రి యగునప్పటికి
శరీర మెటుగక పడియున్న రాణోజీ, దిక్కులేక భయవివశురాలైప
కమలాబాయిని వెంటబెట్టుకొని శ్యామసుందరదత్తు మాహూనగ
రముఁ బ్రవేశించి మురళీధరదాను గృహ యనకు రమ్మని బోయల
కాపతిచ్చి తాను ముందుగా నాగృహమునైపు జనెను. భోజనము
చేసి భోగవిలేమి చదువుకొనుచున్న మురళీధరునియెదుట శ్యామసుం
దరుఁడు నిలువ నతఁ డెదురానందమునొంది భార్యను బిలిచి “మనదత్తు
వచ్చివాఁడు. మనద” త్తని యిటచెను. ఆనందబాయి చాలాకాలము

క్రిందటఁ జూచుటచేఁబట్తుచు జేరఁబట్టుచు “యేమివా నానా! మంతకాలము జూచుచేసివావ”ని తలపైఁ జేయువైచి నిమిరెను. “అక్కఱ్యా! వారాక కేమిగాని శ్రీరాణి యహల్యాబాముగారి కొలువులో గొప్ప యుద్యోగియగు రాణోజీ చచ్చుటకు సిద్ధముగానున్నాడు ఆతనితో భార్యకూడ వచ్చినది. వారివిషయమై మన నుతిభాగ్యత్ర పుచ్చుకొన వలెనని జరిగిన వృత్తాంతమునంతయుఁ దగబావకును సోదరిని దెలియ బఱచెను. అంతలో మానకముల యెక్కి సబండ్లయు బల్లకీయు వచ్చినందున నిష్క్రమించుటకు రాణోజీల మెల్లమెల్లగఁ జేతులుమీద వైచికొని లోపలికిఁ దెచ్చి యొకగదిలో నొకపలుపుమీదఁ బడుకొనఁబెట్టఁ బావము రాణోజీ కూర్చుంటుండఁగాని బాధయిదియని చెప్పనేరక పిలిచినఁ బంజర ప్రక్కపైఁ గొట్టుకొనఁపాగెను. వారారాత్రి యొక ప్రణావెద్యుని రప్పించి యాతనిఁ జూపఁగా నోయఁ పెదవివెట్టిచి, “రోగి బ్రతుకుట దుర్లభ”మని చెప్పెను. ఆనందబాము కనులాబాముని మిగుల గౌరవముగ జూచికొనెదెచ్చి కొంత సుగిలిపఱచి దుఃఖభారమున నాత్మహత్యఁ జేసికొను నేమోయని కడు మెలకువతోఁ గూడఁ దుచు వామె నొక నిమిషమును వదలక నడుమనడుమ నామెయందమున కాళ్ళర్యము నందుచు “కాకిముక్కువకు దొండవండు గట్టినట్లు ముదివాని కీ బిన్నదానిని నలిపెట్లు తెల్లదీర్చిరోకదా? ఆముసలివానితో నైన నింతవనువుఁ గుండును బెట్లుకొని పదికాలములపాటు కాపురము జేయునీక దైత్యనామెను ఘోరవైటరీత్యముఁ దెచ్చివెట్టఁ గాఁజాలును. ఈయావ మడవిఁగాచిన వెన్నెలయగువా?” యని విచారవడుచు నామెపైఁ జేయువైచి వండుకొనెను. రాణోజీస్థిరఁజూచి మురళీధరదాసతని తిమ్మదగు నాలతరావునకు నొకమునుష్యునిచే వర్తమాన మంపెను. ముందు రాణోజీకి వంటజేయుటకుఁ బంపబడిన దుండిరావు గంజాయిదుకాణమున దిట్టముగ గంజాయిద్రాగి మెలకువలేక వండుకొనియుండి మార్గమున నెదురు జెదరించి లక్ష్మణుడు చూచుచునకు

గంజాయికిజోయి దుండినిలేపి జరిగిన వృంతాంతమును తెప్పించెను. దుండిరా వచ్చుటకివచ్చి తనయజమానులకు సహానుమద్దీయుని నొప్పుల జాలక యాతని వాధారముగఁ జేసికొని తాను వచ్చినవస్తుగడలన్నియు వ్యర్థములయ్యెనుని చింతించుచు నిద్రవాసనలేక రెండుకుసుకులు కునికెను. ఈమఱు నానందబాయి కొంచెము కత్తుచూపించుకొని కలువిధములగు తలంపులు మనమున మల్లడిఁగొనుటచే తెన్నువాసనలేక నిట్టూర్పు పడుచుచుఁ గమల లేచికూర్చుండి కత్తులనిండి మూక్తాఫలములవలెఁ గ్రందుకొనియున్న బాష్పములు మూటికూటికిఁ గుడిచి కొడుచు మిగుల దుఃఖించును. “అమ్మా! నీవెంతకఠినురాలవు. నీవు నాకుఁజేసిన యీద్రోహమునకు పెనీజన్మమున మఱల మీదగ్గటకు రాను. అంతమీఁదుమిక్కిలి వచ్చిన విచ్చటనే శరీరసమాప్తముఁ జేసెదను. దైవమా! నాకేల మరణము గలుగఁజేయును? ఆయెద్దు సన్నల క్రుమ్మకపోవలె? ఈయనవని యెట్లయినను నేను దురదృష్టవంతురాలనే” యని నగచుచుండెను. అంతలో నానందబాయి మేలుకొని క్రొక్కలో నామె లేకుండుటకుఁ గలవలనడలేచి నూరమునఁ గూర్చుండిన యాకన్నీయం జూచి తనమబ్బగ్రత్తవలన నసాయమవుటకీ రానందుకు సంతోషించెను గాని యప్పుడప్పుడఁ తొందరతోఁ దన కన్నీళ్ళగవడకుండఁ గమల తుడుచుకొనినను నామె దుఃఖించుచున్నట్టు లానంద తెలిసికొని మితిమీరిన జాలిచే నామెదగ్గటగ జని స్త్రీయగుటచే స్వాభావికలక్షణము పోకుండఁ జూచుకూడఁ గంటఁ వడివెట్టుకొని, “అమ్మా! యేల వాపోవుదు? నీముఖ సాందర్యమును నీవిలాసమును జూడఁగా మఱియొక యుపద్రవిము జరిగఁగూడదని నాకుఁ దోచుచున్నది. అయినను ఫిలసించునఁ గార్యమేమి? నీభర్త ప్రాణముల విషయమై కాక నుతి యేవిషయమైనను నాతెమ్మఁడు నీవుఁగావలసిన సాయముఁ జేయును. అతఁడు మంచివా”దని యూటించెను. కమల యప్పుడు తనవెనుకటియవస్త్రయెల్ల మనసుఁ దట్టుటచే నొకనూ తామె

యెడలఁ దల పెట్టుకొని గట్టిగ రోదనమునన్ని, “అమ్మా! నీవు మా తల్లివంటిదానవు. నీతమ్ముడు మిగులమంచివాఁడు. అన్నివిధములనంతటి వానిఁజూచి యెఱుంగను. ప్రాణములు నిలిపిన మహాత్ముఁడతఁడుకాదా? ఎన్నటికైన వాతఁడే దిక్కుని నమ్ముకొనియుంటి”నని పలికెను. ఇంతలో శ్యామసుందరదత్తు తలుపుఁదెఱచి గదిలోఁ కరుదెంచుటను వారి సంభాషణముముగిసెను. కనుల యాతనిఁజూచి చటుక్కున లేచి గోడకు జేరి నిలచి సిగ్గునఁ దలవంచి పదాంగుళముతో నేల రాయుచుండెను. ఆమెవైపు చూచి నిగిడించి దత్తు తనసోదరితో, “అక్కయ్యా! రాణోజగారికి రవ్వంతనిలబాటు చేసినదని తోచుచున్నది. కుదురవచ్చునని వాకాళ కల” దని తనరాకచే వారిసంభాషణ యాగినదనియుఁ గమల సిగ్గున నిలువ వలసి వచ్చిన దనియుఁ దా వాగదివిడిచి వీధిలోనికిఁ జని యేమియుఁదోచక యిటునటు పచారుచేయుచుండెను.

అప్పుడు రెండుబాగుల రాత్రికంటె నధికముగఁ బ్రొద్దువోవుటచే వీధులలో నెవరును లేరైరి. పిండియారఁజూసినటుల వెన్నెల ధవళధవళ మై వ్యాపించియుండ నున్నతసాధములయొక్కయుఁ దమ యింటికావల నున్నజీవాలయముయొక్కయు నీడలు వీధిలోనికి వ్యాపించి యసమాన మైనసౌందర్యము నొలికించుచుండెను. ఆ వెన్నెల కెరటములలో మునిగి యానందము నొందుచు శ్యామసుందరుఁ జాసాయఁకాలము తనవృద్ధ యము సవహరించినదొంగను బలుమాటు దలఁచుకొని మనస్తాపము నొందసాగెను. “అహహ! ఏమి యాకమలసోయగము? ఆమెసార్థక వామము నిజముగ లక్ష్మీయై వేయిజన్మములకైన నే నీమెను మిగులఁ జాలను. ఈమె వాయుది. ఎంతవెట్టివాడను. కరధన మైనయోమెను వాసాత్తునుటకంటె వెట్టియేమున్నది? ఈరాణోజీ చావక బ్రదుక్కునా? ఛీ ఛీ! మోహపాళమునఁదగిలి సావ మనక మృత్యుడుఁబుములోనున్న యామెభర్తమరణమును గోరుచున్న వావృద్ధయము వక్షమా యేమి!

అలాంటి జీవి సకలలోయినమాత్రము" నా కామె లభించుట యెట్లు? ఆమె కత్తివతిగదా! అయినను సర్వేశ్వరుం డనుటననుటవాసమధ్య గదా" యని మెల్లమెల్లన లోనికిం జనెను. అక్కడికిఁ బనునాల్గుచున్న దూరమున నున్న గుండూరుపగంఝునకు నుడువ్వడు సోయి చాలగ రావును వెంటబెట్టుకొని తెల్లవారుజప్పటికి వచ్చెను. చాలతరావు శవ మువలె కడియున్న సోడరుచి జూచి విలపించి యూతినిఁ బొనుగూరనుటడ నీయఁ జననని కనులను సకలోదరునిఁ బ్రయాణముజేసి పల్లకిలో నూని నుంచి దుండికావును సేవకులు వెంట రా బ్రతుకునేతెను. కమల హృదయ ము సంగసాయి. మొదటండి బయలుదేరి నెప్పటియట్ల చింతిల్లుచుండెను. శ్యామసుందరుఁ డామెను వాగవంపుటకుఁ గడు దూర మురిగి. కమలావయోగమున వివర్ణుఁ డై చాలతరావును వీడ్కొని యింటికిఁ జనెను. కొంతదూర మిట్లు నడుచునము సాగిన తరువాత రాణోజీ మిగుల నాయాసమునఁ బల్లకిఁ జెట్టుకొని దివిరి. చాలతరావు గుండెలు బాదుకొని యేడ్వవారింభించెను. కమల ని శ్చేష్ట మయ్యెను. పల్లకిలో నున్న రాణోజీ పల్లకిలో నే మృతినొందెను.

అ యి ద వ ప్ర క రణ ము.

రాణోజీవలూరునకు చాలతరావు తమ్ముడు. వయసున నీతడు రాణోజీకి డమ్ముడైనను గుణములకుం డతనికి చాలతరా వన్నయని యు యావమున నచ్చుముగ నన్నగారినోటనుండి యూడినదీనటు లుండె ననియుఁ జెప్పఁదగును. అభిమానముచేత సతనిభార్యయుఁ, బక్షపాతియు చేత సతనిన్నే హితులును, నీలమేఘశ్యాముఁ డని వర్ణింతురు గాని య తఁడు నిజముగ మూలకాశివలె కడునల్లనై యంద మనునూటయైన లేని వికారాకారుడు. దుబ్బులవలెఁ దెగపెరిగినమీసముల నలుపునకు,వాని

మొగమయ్యెక్క - నలుపుకొను, రమంతయు భేదముండదు. అతని చక్కదన మంతటితో సమాప్తము నొందకయు బెరిగిన బొట్టు మపుతోడను, శరీరమయొక్క విశరీతపులాపుతోడను, గొంచెగా దీర్చుచును మాకుతోడను, బాచువారికి నవ్వుబుట్టించుచుండును. అన్నకుఁ గుయుక్తులతో నహిణము యరుపురును గొప్పయుద్యోగములు సంపాదించి, వోలొకరు సంస్థానమున మంచివారని పేరు సంపాదించకపోయినను దేశమున దుర్మార్గమునకయినను పేరు వహించిరి. అట్లుండియు నంత పితకుఁ దమ యేలిక! వయమే ద్రోహమును దలఁచినట్లు లేదు.

ఇట్లు రాణోజీ తగపాలిటి మృత్యుదేవతయై వచ్చినయొద్దుచే గాఢములు దగిలినందునఁ బల్లకియందు మృతివొంద దాలతరావు శవమునందే యుంచి బాము ప్రార్థకుఁడనటను కమలా బాయితో నిందూగునగరమునఁ బ్రవేశించెను. శవమును దనగృహమునకుఁ గొనిపోక నృశానమున కాదారిని దీసికొనిపోయి కమల సింహికంపితన భార్య కవుగింపుమని దుండిరావు నంపి బంధుజనులను రుద్రభూమికి రమ్మని వర్తమాన మంపి వారు వచ్చినతరువాత తనసోదరులకు యథావిధిగ సన్నిసంసారముఁ జేసెను. అక్కడకువచ్చిన కులస్థులందరును, “మనుష్యులు కాఁలము తప్పినతరువాత వివాహ మాడఁగూడదనియుఁ దైవవశమునకు నెవ్వరేమి చేయఁగలరనియు, నంత నుండరికి వివాహ మైననెల కీనైధవ్యము వచ్చును యాస్వాదు మినియు, నామె కీదురవస్థకే యాశ్చర్యుఁ డివెంద్లి సంకల్పించె”ననియు బహువిధముల జాలినొందిరి. దాలతరావుభార్య యగు దుర్గాబాయి పెద్దపెట్టున నెచ్చుచు వీధి గుమ్మముదగ్గఱ కరురుగవచ్చి తోడికోడలిని, గాఁగిలించుకొని రోదనముచేసి, “అమ్మా! తోడికోడల్ద్రవని నట్టుమని మనమిద్దఱము నొక నెలయైనను గాపురము నేయుమెరిమి. నీవెంతి దురదృష్టవంతురాలవో, యుభోగ మనుభవించకముందే మనుపుకుంకుమనైన మనసు దీఱఁ బెట్టుకొనకముందే, యొక ముద్దుముచ్చట దీరకముందే పెండ్లి

యెస నలకె యీలాగైతివిగదా ! అహ్లా ! మొదటిపర్యాయమే నిన్నీ వ్రాతలోఁ జూడివలసివచ్చుగదా తల్లి జేసివింకను వచ్చినతరువాత నిద్దలయిన గాఁపురము నేయవలె ననుకొన్నాను గాని యంతవఱకు వచ్చునని యెఱుంగను తల్లి యని పరివరిభంగుల సంగలార్చి కమల లయుఁ గొంచెయ దుఃఖింప నామె నోదార్చి తానురకుండెను కమల యెందుచేతనో దైర్యము జ్ఞిజక్కబట్టి యంతవిస్తారముగాఁ బొగలుట మాని గుండె రాయిచేసికొనెను. అగ్నిసంసారములఁజేసి చాలత రావు కర్మ నారంభించి రెండుదిశములు గడచినవెనుక నుండిరావును బిల్చి, కమలనుగూర్చి కొన్నిసంగతు లడుగఁదలచి యిట్లనియె.

చాల—ఓరీ ! దుండి ! మాయొంటి కెంతదుర్దిశ వచ్చినది ? నాకు కుడిహస్తము విడిపోయినదిగదా, యింక నాబ్రతుకేల ?

దుండి—అవును, దైవవశమున కేమిచేయఁగలము ? మీకేమి మూఁజేండ్ల దామె మీవదినగారిమాట వలఁచిన నాగుండెలు తాళుట లేదు.

చాల—అహహ ! ఏమి యామెయందము ! దైవము మిక్కిలి యయోగ్యపుఁబని చేసినాఁడు. ఇంతటియందగత్రైకు నేనందును జూచి యెరుఁగము. ఇట్లువంటికన్య యెంత యవ్వవ్వవంతునకు భార్యయగును !

దుండి—(కొంచెమాలోచించి సంజేహముతో) అమె యొక్కడి కడుగఁగలదు. పాపము ! ఇంక నీవేదికుక్క నిన్ను గనిపెట్టుకొని యుండును గనుక నీవామె సుఖముఁ జూడుము.

చాల—మితేమి ఆమె నాదగ్గఱ నుండునా ? పుట్టినింటి కడుగునేమో ! అయితే యీమెను మాయస్సగారు వివాహ మాడివారా ?

దుండి—వివాహమైనప్పుడు నేనక్కడ లేనుగాని పెండ్లియైనదని మీయొప్పుగారు పాలోఁజెప్పినారు. త్రోవలోఁ దన్నుడిగినవారందఱితోడ నీమె తనభార్యయనియే చెప్పెను. పెండ్లి యగుటకు సంజేహము లేదు.

దాల—అయినదా ? చేను కాలేదనుకొన్నాను. సరే. ఇంక విచారమే లేదు.

దుండి—విచారమెందుకు ? వాదగ్గర దాచక నీమనసు నున్నదిచెప్పు. నీ కేమైన వాని కలదా ? మనకు లాభించునడలఁ బెండ్లి కాలేదని చెప్పుదము.

దాల—మిత్రుడా ! నిపు నాకేమయిన సహాయము జేసె జేని యీ కమలను మాయన్న పెండ్లి యాడలేదని నేను వివాహ మూడవలయునని యున్నది. నిపు నన్ను మఱియొకలా గెంచవద్దు.

దుండి—నీకుఁ బ్రియము నేయుటకంటె నాకుఁ గర్తవ్యమే మున్నది? ఆమెను నయమున భయమున లొంగదీసి నీకు వివాహముఁ జేయింతు. ఈవడిదినము లకిర్పి ముగిసినదాక నోరైత్తబోకు.

అని వారు మాటలాడుకొనుచుండ దుర్గాబాయి లోపలినుండి వచ్చి కమలాబాయి దుగ్గవస్థకుఁ గొనిపోయి విచారించి, యామెనట్లు కిని, దమ్మునకును వర్తిమానము సంపుమన భర్తతో జెప్పెను. సాధారణముగ నేమికారణముచేతనో కాని దుండిరావునకు దుర్గయనినచో నొకవిధమైన భయము గలదు. అందుచే నామె వచ్చినతోడనే లేచి యతఁడు మెల్లఁగా జాతెను. తరువాత దాలతగావు కమలపుట్టినింటికి వర్తమానము సంపుటకు నమ్మితింటి తిమియోరథమును భార్యకు నఱిగింపఁగోరి యామెయొద్ద భయముగలవాఁ డగుటచే రవంతి సంశయించి యూరకుండెను. దుర్గాబాయి సద్వంశమునఁ బుట్టి సద్గుణములుగల యొకసుందరి. సదాచారముగాని భర్త సద్గుణపుంజనుగు భార్యకు జడియట స్వభావమే యగుటచేత దాలతగావున కామె పిఱికిమందయినను నీమొద్దుడు చీవాట్లకు వెఱవక యప్పుడప్పుడు తన యనోరథముల నామెకుం దెలిపి యామెచే మరదిలింపఁబడువాడుక గూడ కలదు దాలతగావు దుర్గను జూచి సంశయమెల్ల విడిచి యిట్లునయె.

దాల—పిల్లలు లేనివారిబ్రతుకు వ్యర్థము కదా! మాయన్నను బిడ్డలు లేకపోవుటచేత నేనే కర్మ చేయవలసివచ్చినది. నాకు బిల్లలు లేరు. ఈవల్లార్లువంశ మంతటితో నాశనమే కాబోలును.

దుర్గ—(ఈమాటలు విని సిగ్గునఁ దలవంచుకొని) “మీ రెవరి నైనఁ బెంచుకొనుఁ” డని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

దాల—పెంచుకొనినవారికి మువ్వగడచుట యరుదు. అంత కన్న తెగించి మరియొకదానిని పెండ్లియాడుట యుత్తమము. నీకీష్టమయినచో పట్టు చేసెద.

దుర్గ—నాకీష్టమయినది. కాని మీ కీషయనునఁ బిల్ల నిచ్చువారెవరు ?

దాల—ఇచ్చెడువారెవరు ? పిల్ల సిద్ధముగ నే యున్నది. నీ దయయుండెననుచు—నది—

ఈమాట లలనినోటినుండి రాఁగా నే దుర్గవెలవెలబోయి చూడసాగి, యెవరి పిల్ల యెవరిని యడిగెను. అప్పుడు దాలతురాపు లేచి భార్యచేతులురెండును బట్టుకొని, “నేనొకమాట చెప్పెదను కోపవడక వినుము. కమలను నాకిచ్చిలివామము చేయు”మని మఱ నేమోచెప్పఁబోవుచుండ దెబ్బదిన్నసామువలె బుస్సనిలేచి దుర్గ కోపావేశముచేఁబెడపులు తడఁబడ నిట్లనెను “ఛీఛీ! నీవంటి కఠినచిత్తుని బావకర్ముని నే నెందుం గవలేదు. అన్నగారిచితి తిన్నగఁజల్లారనై వలేదు. అప్పుడే పుట్టెడు దుఃఖములోనున్న మాయనభార్య నోదార్పుటకుమారామెను పెండ్లియాడెనని చెప్పుటకు నోరెట్లు వచ్చెను. విధవయని సంబోధింపలేదు. అన్న పెండ్లాము తల్లివంటిదిగదాయని గౌరవములేదు. నీదుఃఖముఁ జూచినవారికి వంచమనోపాతకములు జట్టుకొనును” అని యామెనిండ నేయుచుండ దాలతురాపు మెల్లఁగ నామెతో “అమెనినముగ విధవయైనచో నాదితప్పే. మాయన్న యామెను పెండ్లియాడలేదట”యనెను.

దుర్గ—ఈమామూలాలు లేవరు నీతో జెప్పివారు? దండీరా వా యేమి? వానియమ్మకడుపు మాడ వానికి మరణమురాదు. ఆకాళికాదేవికి వానిమీఁద దయ. అదిక్కు-మాలినవాడే నాకొంపదీయు చున్నది. ఊరిలో నాటివారు విన్న నేమందురు? ఆమిక్కు జెట్టిగా కున్న వైధవ్య మనుభవించుట కామెగు ముచ్చట?

అని పలుక జాలతరావు భార్యను గోపింపవలదని బ్రతిమాలి, “నీకు సహతి వచ్చుననురోషముచే నిట్లునుచున్నాను. కోపవడక నాముద్దు చెల్లించు”మని నేడెను. అప్పులుకులు దుర్గ కలుక రెట్టింప “నాతో మీరు మాటలాడవద్దు. నావనిమీఁద నే నొకాడెద”మని చేయి విన లించుకొని లోపలికిం బోయెను. తనకు సహతి వచ్చునను నీర్వచేతనో, విధవను వరించుటచే గలుగు నగ్రతీష్ఠులు భరింపలేకయొ దుర్గ మిగుల కోపము విచారము నొంది తనభర్తకుం దనకుం జరిగిన పనంగమంత యుం బూసగ్రుచ్చిపల్లు కమలకుం బెలిపి జ్వాలత్రగమందుమని చెప్పి యామెకు నేసహామము గావలసిం దాను జేసెదనను వాగ్దానముం జేసి జ్వాలతోడ వృప్తి గలుగమిం దమముంటిపొదుగున నున్న రాధా కాంతరావు భార్యయగు రోహిణీబాయియొద్దకుం బోయి యీవార్త యామెకుం జెప్పి, రాధాకాంతునితో జెప్పి నామముం జేయుమని కట్టుబట్టముచేసి వచ్చెను. దుర్గాబాయి కాంతరావుయొక్క గురుదైతముల నెఱిగించిన వెనుక కమల మిగుల భయపడుచు దోడలు నోటనుండి విడిపించుటడి పులిసోటబడితని గనాయని దుఃఖించవారం భించెను. మఱునాడు రాధాకాంతరావులు భార్యచే విని దీరురా లగుస్త్రీకి మానహాని రాకుండ గానాడవలెనని సత్ప్రయించి “కమలతో మాటలాడిం”మని రోహిణిసంపెను. రోహిణీయు దుర్గయు నన్నివిధములనో తరచితరచి యామె వివాహమును గూర్చియు స్థితిని గూర్చియు దెలియగోరి యనేకప్రశ్నలనిగిరిగాని యామె తిన్నగాఁ బ్రత్యుత్తర మీయక “వాశర్యము నేనెఱిగింపక తప్పుదు. కలదుర్గ

నామె యగ్ని మరణము నామెగఁమున ప్రాసేయున్నది. వాకు మానవాని కలుగకుండ మీరు మాత్రము చూచుచుండ"దని యుత్తరము చెప్పిన ఆమాటలబట్టి యామెకు నృతుండైన భర్తపై గాఢానురాగము గలదనియు, సందుచే నామె ప్రాణల్యాగము జేసికొనుననియు నిశ్చయించి రోహిణి మిగుల జాగరూకతతో నుగడుచుని దుర్గకు బోధచేసి మానవాని సంభవించునడలఁ దనయింటి కామెనగువుమని నొక్కి- జలుమారు చెప్పి యింటికిగెను. ఆవేళ మధ్యాహ్నము గాఢాకాలరావు చాలతరావునకు నట్టి గుహార్యముఁ జేయవలదని హితోపదేశము చేసెను. ఆహిత వ్యతికి విషవ్రయోగ మగుటచేత చాలతరావు మండిపడి వృద్ధుడగు గాఢాకాలతుని నవరాని మాట లనెను. గాఢాకాలతుడూ వానిమాటలకుఁ దలపంకించి యోసిషణుమున నంతకనియైన జేయ నిశ్చయించెను. చాలతరా వామెను దక్షక వివాహమాడుటకు నిశ్చయించెను. కనుల మానవాని సంభవించునని మృతినొండ నిశ్చయించుకొనెను.

ఆ ఆ వ ప్ర క ర ణము

మహారాష్ట్రప్రభువులలో హోలూరుకుటుంబము మిగుల గౌరవమునకుఁ బాత్రమైనది. ఈహోలూరువంశమును స్థాపనము జేసిన తూరుడు మలహాదేవరావుహోలూరు. ఈతఁడు క్రీ.శ. 1688 వ వత్సరమున జనియించి, మొదట పీష్వాబయ్యద సిపాయిగ బాహుబలాతిశయముచేత వాసికెక్కిన యోధుడుడై తనప్రభువులకు పదుగ్రహపాత్రుఁ డయ్యెను. అందుచే బీష్వాయగు బాలాజీరా వితినికి మూలపదేశమున జాగీరు లిచ్చి తనకు లోబడి యుండునట్లుక విన్నకాజగ నొనర్చెను. తరువాత మలహాదేవరావు మతికొంత గాఢ్యము సంపాదించి మా

శరదేశమున నున్న యిందూరుపగరమును రాజధానిగఁ జేసికొని పేరున
కుమారము పీష్వాకు లోబడినట్లుండి మాటలచేతను నవ్వువప్పు
దంపు న్యైల్పబహుశానములచేతను, దయలొంగుబాటును చెలియఁ
జేయుచు, నిజముగ సర్వతంత్రస్వతంత్రుడై యధేచ్ఛగ రాజ్యముఁ
జేయుచుండెను. కులమున నీచుఁ డగుగొల్లవాఁ డయ్య బాహుబుద్ధి
బలముల గొన్నవాఁడై మలహారావు, కొలఁదికాలమున నొకనామం
తరా జగుటయె కా యెల్లవిధముల నైశ్వర్యశాలి యయ్యెను. కాని
యాలిని యుత్సాహవృక్షమునకు మూలము వదలించినట్లు భగవంతుఁ
డాడునకుమారరత్న మగుఖండేరావును స్వర్గలోకమున కెత్తుకొని
పోయెను. ఖండేరావు మృతినొందునప్పటికి, కతవృద్ధుడై కటికిఁ
గాళ్ళుచాపుకొని యున్నతండ్రియు మాలిరా వయినొకయశశివును,
గుణవతియు, విద్యావతియునగు నహల్యాబాయి యను భార్యయు,
గుణముక్తాభరణయును ముక్తాబాయి యను మాతృరుతుండిరి. మల
హారావు మనుమని మనుమరాలిని జూచికొని పుత్రునిమరచి నిండు
జవ్వనమున భర్తృహీన యయ్యఁబాతివ్రత్యును ప్రధానముచేసికొని
యొంటిపూఁగు భుజించుచు, నేతఁబండుకొనుచు, బుర్యాకార్యములఁ
జేయుటచేఁ గాలము బుచ్చుచు వివేకురాలగుకొండలిం జూచుకొని
దుఃఖము దిగఁబ్రుంగి యెట్లొని రాజ్యభారము కొంతకాలము మోసెను.
తదనంతరము గొన్నిదినములకు మలహారావు కాలధర్మము నొంద
మనుమఁడగు మాలిరావునకు మంత్రులందఱుఁ బట్టము గట్టిరి. కాని
యచిరికాలంబుననే హాసకిఁ గాల మూసెన్పు మగుటచే నతఁడును దండ్రి
తాతల దర్శింపఁ జూయి హోలూరుపంశము నంతటితో నస్తమించు
నట్లు మగపురుగులేకుండజేసెను భర్తయు, మామయుఁ గుమారుడు
నించుమించుగ నొకమారు కాలధర్మము నొందుటయు, హోలూరు
వంశము నశించుటయు, నిందూరురాజ్యలక్ష్మి తనవలె నవాధయగు
టయు, జనలు రాజ్యహీనులై యుండుటయుఁ జూచి యహల్యా యబల
యయ్య దుఃఖనముద్రమాన మనిగియు విధిలేక ప్రబావకారము

రాజ్యముఁ బూనెను ఇది యామెనుంతులలో ననేకుల కిష్టములేదు. ఇష్టములేకున్నను, దేశమరాజకమై పరరాజులపాలగుటఁ గన్నులారఁ జూడలేక యహల్యాబాయి యంతటిసాహసముఁ బూనవలసి వచ్చెను.

రాణోజీవలక్ష్మరు మృతినొందిన నాల్గవనాఁడు మీహూపురము నుండి శ్యామసుందరదత్తు రాధాకాంతరావుశృంగారమునకు వచ్చియుమికిం దనకు జరిగినను చ్చటలను, రాణోజీ సురిణవిధమును, ననసహాయమును దెల్పెను. శ్యామసుందరదత్తుయొక్క తండ్రియగు పరమేశ్వరదత్తు రాధాకాంతరాయునకుఁ దనకు బ్రాణమిత్రుఁడైనందున దనమిత్రుని కుమారుని బాగుచేయవలెనని రాధాకాంతుఁడు శ్యామసుందరున కన్పటికి స్వల్పకాలనా క్రిందట నెలకు యిచ్చుదిరాకలజీతము గలయుద్యోగమును జెప్పించి యతనికి నెవ్వని బంధువు నచ్చటలేమిఁ దనయింట నెభోజన మిడుచు వాని నభివృద్ధికి దెచ్చుచుండెను. రాధాకాంతరావు చనిపోయిన మలహారురావునకు గుండెకాయ యుండును బహిష్కారణమనియు బ్రజలు చెప్పుకొనుటయొకాక నారాతనియం దమిత్రగౌరవముంచి యతనియాజ్ఞానువర్తులై యుండిరి. రాధాకాంతుఁడు దెబ్బది సంవత్సరములకన్న నెక్కువవయసు కలవాఁడు. అయినను దేహదట్టు త్వము చెడక షార్ద్యము కలిగి యుండెను. జీవించియున్నప్పుడు మలహారు రావునకును, సరేడును మాలిగార్లును మృతినొందినవెనుక సహల్యాబాయికిని రాధాకాంతుఁడు తస్మాద్రాణమును గూడ ధారణోయును తటి భక్తిగలిగి నిమగ్నవటియై వర్తించెను. శ్యామసుందరదత్తు రాధాకాంతుని యెడలను సంతకృతజ్ఞతను జూపుచు రాణియందు నట్టిభావముంచి పనిచేయసాగెను.

వచ్చిననాటిరాత్రి రాధాకాంతరావు శ్యామసుందరుని పెంట బెట్టుకొని శ్రీయహల్యాబాయిరాణిగారిని దర్శించుటకుఁ జోయి సాకిట నిల్చితమరాక నెటుంగఁజేయుమని లోనికిఁ బ్రతిహరి నంపెను. లోపలికి

గమ్మని రాణిగారి నెలవైదని సేవకుడువచ్చి తెలువ నంతపుగమున నొకగదిలోనికి వారిం గొనిపోయెను. ఆగదిలో ముత్యాలజాలరువలె పడుకు వేయంబడిన తెల్ల జేతచాటున నల్లని బక్కపలుచనియంగనయు నామెకుఁ గొంత వెనుకఁగఁ బడునాటు ఎత్తరముల యాడుగలజవ్వని యొక్క తెయుఁ గుర్చీలకైఁ గూర్చుండిరి. రాధాకాంతరావునకు క్యామ సుందరుడును తెరసమీపమునకుఁజని యానల్లనిస్త్రీకి నమస్తాఁగిము గావించి తనకుఁ దైవబడిన పీఠములపై సుఖోపవిష్టులైరి. దత్తు అది పరిశ్రేయఁడు సహల్యాబాయిని జూచి యెఱుంగఁడు. కాబట్టి సొందర్య పతిగాన నల్లపి శరీరకాంతి గలిగి సామూహ్యస్త్రీవలె సాధారణవస్త్రములు గట్టుకొని యాధరణములనైన దాబ్బక కృశించియున్న యాయంగనను దసయేలీక యగు రాణిగఁ గొంత సేపటివఱకుఁ దలంపక రాణి యెంతో వైభవముతో నుండుననియు నిఁకముందు వచ్చుననియు నెదురుచూడసాగెను. అట్లు వీరిరువురు లోనికరిగి కూర్చుండిన వెనుకఁ గ్రొత్తవాడగు దత్తునిజూచి పదుచుక న్నియగు ముక్తాబాయి దగ్గఱనున్న గదిలోనికిఁ జనెను. అప్పు డసల్యాబాయి తెరఁదీయించి దత్తును, రాధాకాంతుని దేటిపాట జూచి, “నీవు మాతో మాటాడిన దీబాలునిపిషయమేనా” యని యడిగెను.

రాధా—చిత్తము. ఈకుట్టవాడే. ఏలినవార నాయుం దెట్టి భావముంచినారో యాబాలునియందుఁగూడ నట్టిభావముంచఁదగును.

అని రాధాకాంతరాయలు మెల్లగ నుడువుచుండ రాణికనుల కాలకులకుండి వేడికన్నీళ్ళబిందువులు జారసారంభించెను. అంత యాకస్మిక దుఃఖమునకుఁ గారణ మేమని వీ రాలోచించుచుఁ గొంతసేపటికి గద్గదస్వరముతో రాధాకాంతరా విల్లనియె “అమ్మా! యేమిది? ఇట్లు మీరుండుటకుఁ గారణ మున్న ను దైర్యమూనక విధిలేను.”

అసల్యాబాయియు నామాటలు విని యూరట లేక యాబాలుని మొగ ముచ్చముగ నాతనివలె నున్నది. “హా! మూలిరావు

నాయనా! నీచురగాముచేతనేకదా నేనీ విశ్వాసహీనలగు మూర్తి
 కనువుల వాక్రయించుట? హా! లెండ్రీ! నీ నేనీ కాకిగాఁ జేసిపోతివా?”
 యని యామె విచారించుచుండ లోకలగదిలోనుండి ముక్తానుబలవలె
 బాష్పములు చెక్కులమీదినుండి బార ముక్తాబాయి బేలయై రోద
 నను జేయసాగెను. రాధాకాంతుడు వారివిలాసముచే హృదయము
 గరగ రవ్వంతివంతఁ దాచునూడ నొంది యనుచిరిమగు నాకార్యము
 మానుట పుయవలయు మని కన్నీరు దుడుచుకొని, “అమ్మా! యేలిన
 వారు విలపింప దైర్యము జెప్పువారెవరు? మూలిగావు మీగగ్ధమున
 జిచ్చుపెట్టిపోయెను. ఇది యాజన్యాంతిమును బోవునదియు మఱపు
 వచ్చునదియుఁగాదు. దైర్యము చెచ్చుకొన్నను మీరే నుభించినను
 మీరే ప్రజలు మీబిడ్డలు. ఆకుమాదుఁడఁ బోయిన మేమున్నవారి”
 మని యారార్ప రాణికింత నేదచేరెను. తిరువతివారిట్లుమాటాడిరి.

అహ—నేను నీవుచెప్పినట్లు ప్రజలనే బిడ్డలుగ నమ్ముకొంటిని
 గాని వారు నాయుండు విశ్వాసము లేక రాజ్యమునకు శత్రువులుగ
 గొందఱున్నారు.

రాధా—అమ్మా! అంత పాపకన్దులు, నదృష్టహీను లెవ్వరు?

అహ—నేను వీయందును గంగాధరజన్మంతరావునందు నా
 యానలన్నియు నిల్పియుంటిని కాని నాయాస—

రాధా—(తొందరతో) అమ్మా! నావిషయమై మీకు సంబే
 హమేల? ఇదిగో మీపాదములు సాక్షి. నేను నాప్రాణమునకై నను
 లెక్క నేయను. నావిశ్వాసము మీకు విశేషము.

అహ—నేను నీవిషయము చెప్పలేను. గంగాధరజన్మంతరావును
 గూర్చి నిన్న నరేడు వాదగ్గఱకువచ్చి కుమారుని బెంచుకొమ్మని నా
 కనేకవిధముల నుకదేశముచ్చి నేను రాజ్యము వరిపాలించుట ప్రజల
 కష్టములేదని కఠినముగాఁ బలికెను. పురోహితుఁడును మంత్రియు నా

కుపకారము నేయునని తలచితి గాని యిట్లుగునని యెప్పుడెంచలేదు. ఈమాటలు చెవిబడ ముక్తాబాయికి మనస్సు మనస్సులో లేక, “జస్వంతరావునకు నామాయ్యుగారికిని వివాదములేక యుండవలెనని వాకోరిక. దైవమా! నీవు వీరికి సఖ్యము గలుగఁజేయు”మని తన మనస్సునఁ బ్రార్థనజేసెను. రాధాకాలతరావు గంగాధరుని విషయమై మొదటినుండియు పండ్లహారము నొందుచుండుటచే నతని యనుమానము రాణి తెలిపినపంగతులచే భృత్యులగుటచేడు. దత్తు రాణిమాటలకు స్థిరము స్పష్టముగా నెరుంగక నత్యవస్థనమునకు నిధివలె గనబడుచుండు జస్వంతరావు దుర్మార్గులమునకు నొడఁబడునా యని విచారింప నాగెను. తనువారి స్నేహితులసంభాషణ జరిగెను.

అవా—ఇంకను విశేషములేదు? రాణోజి పాపము పోయినాఁడట. చాలతరావునకుఁ జాలకష్టము సంభవించినది.

రాధా—అతనికి కారు. చచ్చిపోయెను. చచ్చుచు నతఁడొక పిల్లగొంతుక గోసినాఁడు. వివాహమాడి యిక్కటికి నెలకాలేదు పాప మాభార్యగూడ నిక్కడికి వచ్చినది. ఆమె యతిసాందర్యవంతురాలు.

దత్తు—అతీ దుర్మార్గుడగు చాలతరావు పాప మామెను బాధించుచున్నాఁడట.

అవా—ఏమీ! నాపాలవారంభమందుఁ బ్రతివతలకు బాధ కలుగువా? అట్లయిన నామీఁద నతని క్రూరహము వచ్చినను వచ్చుఁగాక. చాలతరావును నేను మందలించి యామికష్టమును మాన్పెదను. ఆకష్ట మెట్టిదో నాకుఁ దెలియఁజేయుడు.

రాధా—వడినగారిని చాను బెడ్డియాయనఁట. ఇది మంచిది గాదని మావంటివారు తెలుప నామెను వివాహము కాలేని దెవ్వను. ఆమె వివాహ మైనదని వైధవ్య మనుభవించ నీధని గడున్నది. అయినను దమ రిందు జోక్యము గలుగఁజీసికొనవద్దు. అతఁడు దుష్టుడు. అతఁడు శత్రుగణములోఁ జీరిన మనకు సప్తముకలడు.

అహ—అతడు శత్రువత్తుడునా? శత్రువునా సరే, వారాజ్యము పోయినను సరే ఇంత పాపకన్ముని నేను జూచుచు నైరింపజాలను. సాధుజాత నివారించకున్న వారాజ్య మెందుకు?

దత్తు—(తనలో) అహహ! యేమి యీమె ధర్మగుణము! ధర్మజేవతి యీమెగా నవతరించియుండును. దేవుడిమెను రక్షించుగాక.

రాధా—అమ్మా! అట్లయిన జన్మంతరావు మొదలగువానిగో నెవ్వరు చేరినారు? ఏమి క్రతిక్రియ చుసయి చేయవలయును?

అహ—జన్మంతరావుతో చాలతరావు చేరును. ఇంక నగువ చేరుదురో తెలియదు. మీరు వాయించు గాధాశురాగు లగుచునేని నేను గెలువగలను. నేను శౌర్యము ప్రధానముగాఁ గల మహారాష్ట్ర స్త్రీనని నమ్ముదు.

రాధా—అమ్మా! మీపాపములు సాక్షులుగా శ్రీ విశ్వేశ్వరుఁడు సాక్షిగ, నేను నాజన్మాంతముదాక, మీయెడ విశ్వాసము గల్గియుండెద. అబ్బాయీ! దత్తా! నీవుగూడఁ బ్రతిజ్ఞఁ జేయుము.

దత్తు—అఖిలదేవతలు సాక్షులుగ నేను మీయాజ్ఞ నెఱ నేర్చు నని, యట్లు ప్రమాణము చేయచున్నాను.

ఇట్లు వారు వరుక నహల్య సంతోషించి వారి వారాత్రికి వీడ్కొల్పిన దియ్యెను.

ఏ ద వ ప్ర క ర ణ ము

సంగాధరజన్మంతరావు నలుబదియేండ్లలోపు వయస్సుగలవాఁడు బుద్ధిచేతను, బాహుబలముచేతను సతీఁడు తలంచినకార్యములెల్ల నిర్వహించగల సమర్థుఁడు. మహానాయకావు మహాలక్ష్మరుకాలమునుండియు సతీఁడు పురోహితుఁడును మంత్రితయునై వైదికలాంకికకార్యముల నమో

ఘనముగ నిర్వర్తింతుడు రాజమందిరమునకు మూల స్తంభమైయుండి, యాతఁడు మృతినొందిన తన నాతి సభికారమునంతను దుచ్చేక చుండు కొనవలెనని దురాశ జనియించినందున రాజ్యము సహల్యాబాయి వహించినఁ దపయాతలు సాగవని యామెను గుమారస్వీకారము జేసి కొన్నుని బలవంతపెట్టసాగెను. కుమారుని బెంచుకొన్నయెడల నశించు యుక్తవయసునఁ దగువఱకు రాజ్యము మంత్రులచేతులతో నుండు ననియు, నందుచే దురాశాపీడితులగు వారిమూలమున దేశమునకుఁ గీడు రాఁగలదనియు, విశేషించి తనకు శుద్ధులు మూటగట్టుకుమార్తె యుండఁగా నామెకు రాజ్యమొసఁగక కరుణ నవనినోతెచ్చి వారి కీరాజ్యమును గట్టిపెట్టుట యనుచితమనియు నొది యామె పెంచు కొందయ్యెను. అందుచే గంగాధరుఁ డాగ్రహించి తనలో నింకఁ గొం దనిని జేయుకొని రాజేష్వర గ్రామమొందెను.

వెనుకటి ప్రకరణమునఁ జెప్పుబడిన పంగతులు జరిగిన మఱు వాఁడు రాత్రి గంగాధర జన్మంతరాపు భోజనముచేసి తనమిత్రుల నిమిత్త మెదురుచూచుచుండెను. అంతలో హఠాత్సాంజ్యాజీ యను బ్రాహ్మణుఁడు తనయెఱ్ఱని స్థూలదేహము దీపపువెలుతురులోఁ బెద్ద సిడను వ్యాకింపఁజేయ వచ్చి, అయ్యా! గోమూజీరావు చాలతరావు మొదలగువారు సిద్ధముగ నున్నాడు. వారినిక్కడికి రమ్మని నేను జెప్పి వాడెను. వారు త్వరలో రాగలను. మీభోజనమైనదా? యని యడి గెను. “అహ! నేను సిద్ధముగ నుంటిని. కాని రఘునాథరా నేమను చున్నాఁడు? నేను జెప్పినట్లు నీవు చెప్పివావా” అని హంజ్యాజీతోఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చి కొన్ని ప్రశ్నలు వైచెను.

హరి—ఈకార్యము రఘునాథరావున కిష్టమే. నీవెప్పుడు రమ్మనిన నపుడె వందెత్తినచ్చి యహల్యాబాయిని సింహాసనమునుండి లాగును.

జన్మ—నిజముగా నాపదట్లు వాగ్దానము జేసినాడా?

వారి—అతనికి నేను గుండెకాయచే వాతోనిజము వలుకును గాని యబద్ధము వలుకఁడు నీవు కొంతరాజ్యము వానికిచ్చుటకు నచ్చు తితువేని నిన్నే హోల్కారుగ జేయువట్లుకూడ నేను జక్కజేసినాను.

జస్వంత—అహోహా! వాకు నీకంటె బగముమిత్రుఁడు లేడు నన్ను హోల్కారుగ జేసినవత్తుమన నేనతనికి పగము రాజ్యము నిచ్చుట యాశ్చర్యమా శక్తమా? కాని నేను హోల్కారునుగావలె ననువట్టింపు లేదు. ఈయాడుదానిపాలనములో నుండరటోయినఁ జాలు ను. అహల్యకు బాడ నాయోడలు చుండునుగాని ముక్తాబాయిని గను గొన్న వాహృదయును జాలినొందును.

అని జస్వంతరావును వారిహారపాండ్వాజీయును ముచ్చటించు సమయమున నేవకనమేతుడై గోమోజీరావు కుచ్చుబాదాగివచ్చెను. అంతట జస్వంతరావు మాటలాడవలదని పరమమైనాడగు హామారు నకు గనునన్న జేసి ముందుగా “ఓహో! కొత్తవారగు జాచోలును మమ్ము జెటనాలలోనుంచుటకు వచ్చినారాయేమి! అయినయెవ్వ”రని పరిహాసముగఁ బలికెను. గోమోజీరావు నవ్వుచు “మీరు రాణీనైఁ గుట్రలు గావించుచుండ వారిసొమ్ముదినువారము మేమువరకుందుకూ? అయితే చాలతరావు రాలేదా? ఈతఁడు నాన్నేహితుఁడు ఈతనికాఁ పురము వాసియోగ్రామము. మనకార్యమున కనుకూలును. ఇతనిపేరు సకారా”మని డెప్పనంతలో బ్యావరసమేతు డగుకలివలె చాలతరావు డుండీరావుతోగూడ గృహము నలంకరించెను. జస్వంతరావు వారిని గూడ నన్మానించి యుండఁటిని మేడమీదికి గొనిపోయెను అందఱు నొకరినొక రెఱిగినవారెకాని సకారామునెవ్వరునెఱుంగరు. అతఁడు వచ్చి గోమోజీకే గుడ్డెక్కుకను గూర్చుండెను. అతనియెదుట తమదహ స్యములను మాటలాడుకొని నందఱు సందేహించిరి. కాని గోమోజీరా యని ప్రోత్సహముచే నివారితసంశయిలై. మూటగట్టుకొని వచ్చివర హస్యములను విప్పిరి. అప్పుడు వారందఱు నీక్రిందివిధమునమాటలాడిరి.

జనవం—స్నేహితులారా! మనమిచ్చట కేసె దెందునిమిత్తమో
మీరెఱుంగుదురు. మనస్వామియైన ముఖగూరూపుగారు చనిపోవు
టయు వానికి గుమాదులును మనుషులును లేకపోవుటయు మనకింత
విచారమును శ్రమను గలిగించినవి. అదియుఁబూడ, వంశనాశమయ్యె
నని విచారములెల్లీగి మనరాణిగారికిఁ బుత్రస్వీకారముఁ జేయవలెనని
నేను బ్రయత్నించు సేయుచుండ మనరాణి—రాణియగుటకు నోరా
డుట లేదు—అపార్యాజ్ఞయి నున్నపైసధికారముఁ జేయవలెనని పెంచు
కొననని స్పష్టముగఁ జెప్పినది. అదిగాక నన్నుఁ పెద్దమొనమాట లాడినది.

సోమో—అహహా! ఎంతగమోహర్యము, అందుది రాజ్యము
చేయుటకూడ వచ్చినది!

దాస—అమెకు మామగూరూపు గుట్టగుంటచాపు వంశుగయై
నది. ఎంతకొనినారాలు గాకున్న గుమాదుఁడు కడతేటి మూడుమాస
ములు కా లేదు. ఇంతలోనే రాజ్య మేలఁదలంచునా?

జనవం—కొడుకు చచ్చినని విచారముగాని, ప్రజలు తన్నే
మందురో యనులజ్జగాని యామెను బాధించుటలేదు. రాజ్యకాంక్ష
దుఃఖమును లజ్జనుగూడ మఱిగించుచున్నదా!

దుండీ—కర్తవ్యంశమును వేగమే విరక్తించుట మంచిది.

జనవం—ఇప్పుడు నేఁ జెప్పఁదలచిన దేమన్న మనమందఱును
మరుపుగల మహారాష్ట్రీలము. శివాజికాలమునుండియు మనవారు ప్రాణ
ములకంటె మానమొక్కవగ నెంచినమాట నేను వర్ణించినక్కడ లేదు.
ఇంతింతజలవంతులమై యింతింతబుద్ధియుంతులమై కటకటా! తుడకు పనికి
మూలినయాడుదానిచేతఁ బరిపాలింపఁబడవలసినంతటి దురదృష్టవం
తులమైతిమి. ఈయాఁడుదానిప్రభుత్వమున మనకున్న గౌరవము నిలు
చునా? మీరీమిచే నేలఁబడుట కిష్టగలవారా? మీకు మీసము
లేదా? కూరులు కారా? మహారాష్ట్రీలకుఁ బుట్టలేదా? మీరు మహా

రాష్ట్రములగుదురే! యామెను రాజ్యవిహీనురాలుగఁ జేసి వ్రతవిషయమున నామెనుత్తియెనకు విఘ్నము గానింపుడు. ఇది మీను సమ్యక్మేవా?

దాల—సమ్యక్మతనా? ఈని యడుగుచున్నావా? అడుదాని పాలనములో రెండునాళ్లు నల లున్నందుకే సిగ్గుపడి తల పొట్టగోఁ బెట్టుకొనుచున్నాను. ని వెట్టుకొన్నప్పుడు చేసినదము. ఈమొదలున్నము భంగముచేయుటకు దేశమును నున్న భిల్లులను సహాయముజేసికొని మనము దేశము కొల్లగొండిము. అప్పుడామె లొంగును.

జనార్ద—అమెమీదఁ గోపముచే నిష్కారణముగ నింపరాదు. లగ్నపజలము క్షోభవెట్టుట నుంచిదికాదు. మనమెరిగి కొట్టుకొన్నను దేశమున కదివచ్చును కాఁకూడదు ప్రజలస్థులను చెడరాదు.

గోమో—నే నిదివఱకే దీనినిగూర్చి కొంచెములోచించినాను. శిదయపురముహారాణి వానికి వర్తమానముపి మనదేశముపై దండెత్తుమని ప్రోత్సాహపెట్టి యదనికి దళనహాయము జేయుట యుక్తము. భేతాభపింగుతో నే నిదివఱకామాట తలపెట్టినాను.

జనార్ద—రాజపుత్రు లసాధ్యులు. తీసికొనివచ్చుటయే కాని మరల వదల్చుకొనుట మన తాతతనముగాను అంగుచే వారిని బిలువ వలదు. ఒకరిని బిలుచుటయే యుక్తమైన శ్రీరఘునాథరావును రమ్మందము

దాల—కొంచె మది బాగున్నది. (అని దుండిరావుచెవిలో) ఈజన్వంతరాపు మెల్లగ రఘునాథరావును రప్పించి తన మనోరథసిద్ధికి ప్రయత్నించుచున్నాడు. మనము భిల్లులను వదలఁకూడదు.

దుండి—అయ్యా యింకొకసంగిత. మనోరహస్యముల నెఱుఁగుటకు రాధాకాంతుఁడును, వానితోనున్న శ్యామసుందరదత్తుడు, దమ తనము ధారపోయుచున్నారట. వారు మనలను బట్టుకొందురట. జాగ్రత్త.

చాలా—చెప్పట మాటచిలిచి. అక్షుణ్ణునాడు శ్యామసుందరుడు
తెగనీలుగుచున్నవాడని ఓయీ! గోమోక్ష! యేదో వంకబెట్టి
వానిని గడతేస్తునుపాయము జూడుము. నీవు కొత్తావ్వునగువా.
ఏదనినై నది జేయగలవు.

గోమో—వాడక్కడ నన్నుగూర్చి ప్రేలుచున్నాడనిట.
వాని విషయమై యేదని జేయుచున్నాను జేయుదును. ఇక మన
మరుగుదము లేదు.

జస్వం—నిజము నావలనల కియ్యకొనిరి గనుక నేనామెతో
బ్రతిక్కడితే వహించెద. ఆమెదగ్గ నాకుద్యోగము వద్దనియు గొడు
కును బెంచుకొనకయున్న నామెకు మాయ నుబి ధియులేదనియు
నామెకు నే నుత్తరము వ్రాసెద.

గోమో—నామాట నీ వంద్రప్రాయము. నీని కొత్తావ్వు
కనిలోనుండియే సమస్తసహాయములు జేసితిని ముందుగా కుద్యో
గము మాను పెందుకు ?

జస్వం—ఇంతటిధైర్యమేనా నీది ? ఓయీ చాలతరావు ! నీవు
మీయన్న భార్యను వివాహమాడెదవని విన్నాను. ఆపనిమాత్రము
వద్దు. అట్లయిన మనపై బ్రజలకు నమ్మకముండదు.

చాలా—నీ కేమిలే యెట్లా సాసాయించవచ్చును. అప్పుడే
యైనదా. మనమందఱ మిండ్లకు బోదమురండు.

అని యందఱును లేచి యుచితప్రకారమున సెలవుగైకొని
పోయిరి. సకారము దేవళములో విగ్రహమువలె గూర్చుండినేకాని
యెంతమాటయు మాటాడలేదని జస్వం రావు సంభయమందియు
గారిని మడుగడయ్యెను. అందఱును గృహము వెడలిరి. గోమోక్ష
రావు సకారమును మెటరబెట్టుకొని కొంతదవ్వరికి యచ్చట నతని
చేతిలో మెల్లగా “ఓయీ! స్వలాభవరాయణులు దురాత్ములు నగు

వీడిన నమ్మకాని నాయుద్యోగము కూడుకొందురా? ఎటువంటి యెటువచ్చునో. చాలరావు జన్మంతరావులు తమతమ మనోరథముల నెఱవేర్చెదలని యాయెత్తు లెత్తిరి." అని నే నెఱుగనా? 'ఏమైనను రాణావారిని వచ్చి నింబపురమున గైకొమ్మని చెప్పుమా. ఇంక నీవరు గుఱు' అని నొక్కి వలిక వానిన. ఈ తాను స్వగృహమున కరిగెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

“నేను మీమాఖ్యమంతులలోనివాడనని మీరెఱుగుకొనుట లేదు. అట్లు మీ రెఱుగుకొనినవత్తుమున నాయాలోచనమునకు మీరు చెవియొగ్గి యుందురు. పుత్రపీఠకారమున తేసికొని నిర్మూలనయిని హో ల్క-గువంశమున నిలుపుచుని హితోపదేశము నొనర్చితిని. కాని నే నెగ్గుచేయలేదు. అయినను నామాటలు విషభోజనమువలె మీకురుచిం పవయ్యె. మతిలేని వృద్ధజంబుకి ముయొక్క-మాటలను జితుకులమంట రలెనేగిరపాటు గలకడుచువాని కారుకూతలను, నమ్మకొని వారుమి బ్బుద్ధరింపగలగని చిరకాలమునుండి రాజ్యమునకు మీకు సమితోప కార మొనర్చిన మాపంటివారిని నిరాకరించితిరి. వారు మిమ్ముద్రోహ ము చేసినపుడే మీరు నశ్చాత్రాపమునొంది మరల ముమ్మొదిరింపగలరు. ఇంక నేను మీవాడనని వాయుందాశయుంచుకొనవద్దు నేను మీకును మీరాష్ట్రమునకును నిష్ఠుడనని మీరెంచివాడుకారు. గనుక నే నెట్లేయందును. ఈమారుని బెంచుకొనలేని మీయబ్బ నే నుద్యోగ ముచేయను. ఇవి ప్రకరణముద్ధిగ నేను వ్రాసిన మాటలు. ఇందుకుతిరుగు లేదు” అని యుష్మ లేఖను జనుపుకొనుము మహారాణి యహల్యాబాయి తనగదిలో నొకపీఠముపైఁ గూర్చుండి పడుచుపడుచు ముక్తాబాయి జాబును గూర్చి యడుగు ప్రశ్నలకుఁ బరాకుగ బ్రతుక్తుత్తరమిచ్చుచుఁ

గర్భవ్యము నూహింపుచు రాధాకాంతునివిమిత్త మెరుచుచూచు చుండెను. అంతలో రాధాకాంతుఁ డరుదెంచి యథోచితముగఁ దన రాణికి నమస్కరించి యుచితాననమునఁ గూర్చుండెను. ముక్తాబాయి చిన్నతనముననుండి రాధాకాంతునియందుఁ బితృభావముంచి గౌరవింపటచే నతనిముద్ద ఘోషావధతి యక్కఱలేక యధేచ్ఛముగ మాటలాడును. మహారాణి యుచిత గాధాకాంతుని యుగమువైపుజూచి “యీ చమత్కారమును నీవెఱుంగవు కాఁగలను. ఈచీటి చదువు కొమ్మని యాముత్తరము నతటపై వైచెను. అతఁడా యుత్తరము నాయూలగ్రముగఁ జనువుకొని విస్త్రుతుముతో నొకమాటు గుండ కొట్టుకొని “అమ్మా! జన్మంతరా వెంతవారి డయ్యెను. ఇంతవారి డగునని నే నెన్నఁడు నెఱుంగను. అమ్మా! వ్యవహారము శ్రుతిమించి రాగమునఁ బడినది. మనము జాగ్రత్తగ నుండవలె”నని చెప్పెను. అనవుడు నాదేవి “ఇటువంటి తుచ్ఛులు వేయవన్నుగడలు బన్నినను నేను బెదరను. వారికి వివాళకాల మొనర్చుమగుటచే నిట్టిబుద్ధులు పుట్టినవి. వాని నాకు లోబడకున్నను వారిప్రాణములు నాభిద్యమనకు లోబడకమానవు. కాని మనకు నెవ్వరు కృతజ్ఞతనందరో వారినందఱఁ బేర్కొను”మని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. రాధాకాంతరా వాకలుకుల నాలకించి రాణిమనోద్దైర్యమున కుట్టి “శివనానా మన కావును అతని నింబపురముం దుంచుటలో మీరు నుంచిపనిచేసినారు గోమోజీ రావు కొత్వాలుకూడ మంచివాఁడనియె లోఁచుచున్నది. తుకాజీ హోలూగు కుక్క వంటి విశ్వాసము గలవాఁడు. కాని నీమఁడగుటచే నతనికి గొప్ప యుద్యోగ మీఁజుండగదని యుగఁడించుచుండ నతని మాట కడ్డమువచ్చి రాణి “వంశముచేరి నీమఁడైనను గుఱుములచేతను రాజభక్తిచేతను మఱి తుకాజీ యుత్తమాఁడు. అందుచేరి నతనికి సైన్యాధిపత్య మొసఁగితిని. గోమోజీరావునంగి నిశ్చయముగఁ జెప్పఁబాలను. నీవారనిఁగూర్చి వాకలు చేయుచుండుము. కాని నీని

కంటే నాకు నెక్కువ విజారము కట్టినది. ముక్తాబాయి కలతపడి యున్నది. ఆమె తమ్మునినిమిత్రము బెంగపెట్టుకొనినది. మనోవ్యాధికి మందు లేదుగదా ! దీని కేమియుపాయము చేయవలెనో యెఱుంగ"నని పలికెను. అప్పలుకులు విని రాధాకాంతరావు రాణితో నిట్లవియెను. "ఆమె నిజముగ బెంగపెట్టుకొన్నది. మనసు తమ్మునిమీఁద కరుగ కుండ నిరంతరము నామె కుత్సాహజనకము లగు పలుకులు చెప్పువారుండవలయు. అట్లు చేయుటకు మీకుఁ దీరిక లేదు. నాదగ్గఱ నొక దాసి యున్నది. ఆమె బహు చమత్కారకథలు నేర్చును. ఏడ్పువారి కైన నామెయొగము చూడఁ సకలదుఃఖములు పోవును. ఆమెను నే నిక్కడఁ కంపెదను. ముక్తాబాయి నామెకు జతచేయుఁడు అంతట నామె దేహమునఁగల దుగ్ధత నశించును. ఇంక నే నెలవుగైకొని పోయివచ్చెదను. కాని యడుగ మఱచిపాడ. దాలతరావు విషయమై యేమిచేసినాడు ? స్త్రీరాజ్య మేలుచుండ స్త్రీకి మానగౌరవము దక్కకున్నచో నింకఁ జెప్పునదియేమి ? అన్నియు ముగిసినవెనుక మీరు కనుఁగొన్న నేమిలాభము ? ఆమె ప్రాణత్యాగముఁ జేసికొనకమునుపే, యామె వాత్సల్యము చెడకమునుపే మీరు పాయము చేయవలెను." అను రాధాకాంతుని కఠినోక్తులచే రాణికి రోషము, జాలియుఁ గల్గినందున నామె "ఓయీ ! నేను జీవించియుండ గమలాబాయికి మానభంగమగునా ! దాలతరావును బిలిపించి యిప్పుడే ముండలించెద. ఇదివఱకే రమ్మని వానికి వర్తమానము బంపితిని. ఎంతకష్టమునకైన నోడ్చి యామెకు రక్షింతు. నీవింకఁ బొమ్మ. దాలతరావు వచ్చువేళ యైనది" అని నలికెను. రాధాకాంతుఁ డందుకు సంతసించి నెలవుగైకొని స్వగృహమున కరిగి కమలాబాయిస్థితి గనుఁగొనుమనియు నామెతోఁ గొన్ని రహస్యములు జెప్పుమనియుఁ దనభార్య నంపి యామె విషయమై జాగ్రత్తగ నుండెను.

రాధాకాంతరా వరిగిన యొకగడి బులోపుక చాతకగావు తన యేలికదర్శనమునకు వచ్చి గుడ్డుముసంగుండి తనరాకఁ దెలియుటజే చెను. లోకలికి రమ్మని నెలవారువతోడనే యొకమునలేని గాంభీర్య మును దెచ్చిపెట్టుకొని మొలలో, నొక బీజ సహాయమేదైనజగుగునేమో యని ప్రాంతంక్షణార్థమై తెచ్చిపెట్టుకొన్న కయిబాగు గవబడకుండఁ జేసి గొవికరిగి రాణిగర్భముననుచేసి సాష్టాంగసమస్కారమొనర్చి నిలువ బడెను. రాణి వాలుగు నిమిషములు వానివంకఁజూచి కూర్చుండు వునను. తరువాత వారి యుభయులకు నీక్రిందిసంభాషణ జరిగెను.

అహ—వాతము మీయన్నగారు పోయినందుకు మాకు బాల విచారముగ నున్నది? ఈవేళకు నాలుగొకటి కాదా? నీకుఁ జెడ్డ కన్యము వచ్చినది.

దాల—(తలవంచి) ఏమి చేయగలము. కాలవశము.

అహ—ఆతనభార్య యొక్కడ నున్నది క్రొత్తగాఁ బెండ్లియైన డంట కాదా?

దాల—ఇక్కడనే యున్నది. పెండ్లికాలేదని చెప్పుచున్నారు.

అహ—ఛీ! ఏమిమాటలు, వాదగ్గతనాడ నట్లే యున్నదేవేల? నీవామెను బలవంతునిగా వివాహమునాడ యత్నించుచున్నావంట; నారాజ్యముగొ నీవు గుర్తార్గము చేయకుము. ఇటువంటివానిని తుడి యించును. అన్నభార్యను పెండ్లియాడుటకు నీకు సిగ్గులేదా?

దాల—అమ్మా! నే నామిషయమై యట్టి దుష్కార్యము దలపెట్టలేదు. కిట్టనివాను చెప్పియబద్ధముల నమ్మి మీరు నన్ను శిక్షింపఁ బలంచుచున్నారు. నీవట్టివని నేయుచువా? అన్నభార్య తల్లి కాదా? పెండ్లికాలేదని నేను స్వీకరింపఁ పలచితిని. పెండ్లియైనమాట నిజమైన నాకామె నుద్దు.

అహ—సరే. జన్మంతరావు నూవైన నలుక వహించినాఁ డంట నీవుకు నందుఁ కిదిననాఁ జేవా? ఇక నీవంటివారులేంబఱు—

దా—రామరామ! నీ పాకమెరుగను. మీ పాదములతోడు, శ్రీవిశ్వేశ్వరస్వామివారితోడు. నెలవైన జన్మంతరావునుబట్టి యిచ్చెదను.

అహ—శ్రీవ్రాహ్మణుల కాసకడతద్దని జన్మంతరావుతోఁ జెన్నము. మీరందఱు జచ్చివట్లు భావించుకొనుడు. ఇత నీవు పో.

అని యపాల్యాబాయి చాలతరావు నంపెను. చాలతరావు నోటికివచ్చినన్ని యస్మతేసులాడి రాణియొగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడు కాకుండఁ బులిసోటఁ బసి తప్పించుకొనిన మేడివలె సంతసించుచుఁ జూచెను. అట్లు చాలతరా వింటికి వచ్చుకప్పుటికి భార్య దుర్గాబాయి గృహనుండు లేవందున నిద్రనందని కామబాధావివశుడై కమలా బాయియొక్క కమలములవంటి పాదను లపైఁ బడి నీళ్లు విహహము చేసికొమ్మని యామెను బహువిధములఁ బ్రార్థించెను కమల భయ సంభ్రమములతో వడకుచు నాతనిఁ దనపాదములతోఁ దన్ని యాడ రానిమాట లాడి యనేకవిధముల బొదిచి రోదనముచేసెను. మస్మద భాణములచే దేహము చిల్లివీడ ములుకులవంటి యామెచలును లంత కనిఁ జేయవలెనను. సిగ్గుతని నీవట కే విడుచుటచే నెగ్గు నాని కగవడ దయ్యెను. అందుచే నాతఁడు వడకుచున్న యావన్నీలాడిని గట్టిగఁ బట్టుకొని నందిటఁజేర్చి యాలింగన సౌఖ్యముకొలుకు యత్నించుచుండ నామె బెడరిన మూర్ఛాలగువలె నొడిలెల్ల రక్తిఁ యిటువసా గెను. ఆమె బరుకులు వానియంగములనుండి రక్తము ప్రవింపఁజేసి కుంకు మలందుకొన్న పెండ్లికుమారుని నిలాసము నతని కొసఁగెను. అంతలో దుర్గవచ్చి తలుపు గొట్టించునుఁ గమల యామెకు దలుపు దీసెను. చాలతరావు చేసిన చర్యలను దుర్గ కమలాముఖమున విని యిట్టి ముగనికే దాను భార్యగా నుండుటకు సిగ్గుపడి కమలనూరార్చి మగనిని తూలమువంటి మాటలతో నొప్పించెను. కాని నల్లతాయినలె సతమునిరూత్తుడై కమలను వశముజేసుకొను నుపాయము వెదకు

యందెఱు. ఇట్లుండ జాలోచనము నలుపుచుండగానే సూర్యుడతడు శైల శిఖరము నలంకరించెను. రాత్రి యందఱు భోజనముచేసి పడుకొన్న తరువాత నిద్రాసక్తులైరి. రెండుజాములగాత్రి యైనతరువాత చాలత రావు తాను నిద్రించుచున్న గది విడిచి భభభభ మెఱయుచున్నఖడ్గ మును గేలఁబూని కమల శయనించుగదికి బ్రవేశించి “దురాత్మురాల! కమలా! నీవు నాకు ఎక్కడకు రానిదానవు. నీవుండిన నేమి చేచ్చిన నేమి? నిన్నిప్పుడు చుప్పివైచెద” నని ఖడ్గ మామెమిడిమీఁదనుంచి యొకయోటునవేయఁ గత్తినెత్తెను. అంతలో నామెముఖవికాసచంద్రి కలు కోసావేశాంధకారమును బొసినందున, “ఈమె చిప్పుడు చంకును. ముందుముందీమె తప్పుక నావశము కాఁగలదు. కాకపోయినచో నపుడే తుడముట్టించెద” నని తన దుష్ప్రభుత్విము మాని మఱల లోనికిఁ జని నిద్రించెను. నాలుగుగడియలరాత్రియుండ గనుల మొగ మున మేలిమి సుగు దిగజారవైసికొని యెవరితోడను జెప్పక గృహ మునుండి వెడలిపోయెను. ఎక్కడికిగినదో యెవ్వరు నెఱుఁగరు. ఉదయమున దుర్గయు చాలతరావును గమలం గానక కలవరపడి దుండిరావును, లక్ష్మణుని, వెదకుమని వంపిరి. అందు దుండిగా వెచ్చుటనో గంజాయిద్రాగి మత్తుకొని పడుకొని పాయంకాలమువచ్చి కమల కనబడలేదని చెప్పెను. దీక్షనా పెట్టిన తరువాత లక్ష్మణుఁడు వగర్చుకొనుచువచ్చి చాలతరావుతో రహస్యముగ “అయ్యా! నల్ల మందుచెట్లతోటలో నున్ననూతిలోబడి కమల చచ్చినది శవ మొక గడియక్రిందట తేలివ” దని భయపడుచుఁ జెప్ప చాలతరావు తల యూచి, “నరే భయమేమి? నేను జేయవలసినపని తానే చేసికొనినది. కాని యెవ్వరికిఁ దెలియకుండ దహనముచేయును” అని నలికి నాలుగు రూపాయలిచ్చి వానిని, దుండిరావును బంపెను. వీరిరువురు తోట లోనికిఁ జనునప్పటికి నూతియొద్దన నొకవృద్ధుఁడును నొకపడుచు వాఁడును నపుడే తేలివశవమును జూచి విలపించుచుండిరి. అందు

వృద్ధుడు, “అమ్మా! ని నీ బలవంతమరణముచాలు చేయుటకే వాని కిచ్చి పెండ్లి చేసితిని. కాకున్నచో నీమఱది కింతచేటుకాలము రాదు” అని విలపింపఁడు. పడుచువారు ఇచ్చినాగార్హి యిదియేదవదగిన సమయముగాదు. ఎవ్వరోవచ్చుచున్నాను వదలదయని వానిని గెంటి కొనిపోయెను. తరువాత దుశిరావును లక్ష్మణును మెల్లగా శవమును బయటికిఁదీసి వెనుకొనిపోయి దహనముచేరిరి.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

ధురీరమణికిఁ గాలపుసుముడు నట్టి ధవళచ్చక్రమువలె చంద్రుడు గగనభాగము నలంకరించి చెట్లకుఁ బరవ్రతములకు సమస్తవదార్థములకు సభేగుపూతపూసిన తెఱఁగున తనతెన్నెల వ్యాపింపఁజేసి వాని కి పూర్వధావళ్యము నొసంగెను. ఆవెన్నెలలో దవయజమానుని యాజ్ఞ శిరసావహించి దుండిరావు మాహాపుర సమీపముననున్న గూడముజేరి యుండున్న ఋషికుటీరము ప్రవేశించెను. ఋషి వానిం జూచి యాలింగనముజేసికొని, వాడువా! తండ్రీ! నీవు వచ్చితివా! మన రాణిజీ మృతినొందినాడుగదా. దానితగావు చేయునదియేమి? యని యడుగుటయు దుండిరావు వానికిను తరముచెప్పటకు యత్నించుచుండ నింతలో దీర్ఘకాయుడును మహానత్వగిడునగు నొకనల్లనిమనుష్యుడు కుటీరముజొచ్చి వారిసంభాషణ కాటకము గావించెను. ఆపుసుమని గడ్డము కాయముకంటెఁ గొంచెమునల్లనై జాట్టువలె నతిదీర్ఘమైయుండెను. ఆతనిశిఖరమున నల్లకొన్ని జడలును జడలనడుమ నతఁడు చూడఁజూడగ నుంచుకొన్న నెనులిపింపుమును, మెడిను ధరించిన వలురంగులుగలపూసలును, చేతలన్న గండ్లగొడ్డలియు నతఁడు కర్వతప్రాంతములవసించు నాటవికుండని చెలియఁజేయును. చింగనివ్వలవలె నుండువానికన్నుగవ

నుండి వెడిలుదప్పి తాతిగుండెకల నుండిరావునకుఁగూడ భయంకరమై యుండెనన నింతఁ జెప్పునదియేమి? అతడు లోవలఁ బ్రవేశించి తన మోటమహాఽప్రపురూపలతో నిట్లునయెను. 'తాతీయూ రాలేదా? ఈనుండిరావు నద్ది మీతో నేమిచెప్పినాఁడు? మన నింతిండు చెప్పినట్లు చేయవచ్చునా' అని యన ఋషి, "ఓయీగండా! విచ్చికూర్చుండు" మని నిమ్మకాయగ, "చాచిలవలసినయె శయ్యు నీదుండిరావు చెప్పిన మాటలువిను" నని సందేశ మెఱింగింపుచును నుండిరావును హెచ్చరించెను. అనంతరము నుండిరావు మెల్లమెల్లగా నిట్లునలిగెను. "ఓయీ గండాభిల్లుండా! మనభుజ్జము పుచ్చినది. జన్మంతరావు. చాలతరావు, గోమోడరావు మొనలగు స్రుబలులు రాణితోఁ బగసాధించ గత్తిగట్టి వారు. అందుచే నీవు నీభిల్లనైస్యముతో వారికి సహాయముగవచ్చి రాణి నెదిర్చితేసి యుభయబలకును లాభయిండును. నీవు దోచుకొన్న సొమ్ము నీవే కైకొమ్మి. అదిగాక మలహారురావు హోలూరుమరణమునొందు నపుడు తనమనుచుండు చచ్చునేని కోడలు మరల నొకని దత్తము జేసికొనివలయునని మరణశాసనమును వ్రాసినాఁడు. వారి బంధుగులకుఁబట్టినాఁడె యున్నాఁడు. మనవా రాబాలుని హోలూరుగఁ జేసి కొద్దిదినములలోఁ బట్టాభిషేకము జేతును. శ్రొత్తహోలూరునకు మీరు సహాయము సేయుండు.

ఋషి—అహోలూరును నీ నెఱుంగుదును. ఆహా! మిక్కిలి బాగున్నది. గండా! నీకు సందేహమెందుకు? అహలూరబాయి సింహాసనముమీఁద నుండను. రాధాకాంతరావుతోఁ జెప్పినాను. శ్యామ నుండరదత్తు నాతో మాటలాడినప్పుడు నేను వారికడుము వల్కితనిగాని నేను వారిసంహారము జూచువాఁడను. మలహారురావు బాకపకారము జేసినాఁడు. ఆకసి నే నిప్పుడు తీర్చుకొందును. దేశమును మంగలములోఁ బెట్టి వేచిచైవవలెను. నీరెండువేలభిల్లనైస్యముతో దోపిడి

వెంటనే యారంభింపుము. నీకు వాదీనన నిచ్చెదను. ప్రజలకు నావయ న్నుసబట్టి నాపై మిగుల భక్తిగలదు. వారు నా మాయాసముద్ర మునఁ బడి మునిగిపవారలు. నీవు జంకకు.

గండాభిల్లీలవలుకుల వాలకించి యడవిజంతువులెల్ల ఖణిల్లని యొక వింతకేకవైచి “యిదిసరి. యిదిసరి. నాతమావ చూడుము. ఈవని నెఱవేరునేని నూలుదున్న పోతులను శ్రీ కాళిక బలియిచ్చెదను. దొరికిన జుడల మనుష్యుని బలియిచ్చెదను. నుండీ! నే నిందులకు సమ్మతించితిని మిదాలతరావుతోఁ జెప్పుము.”

నుండీ—మలహారుధావు మనయూఁముషికి సపకారము చేసెను. అహల్య కమలాబాయిని వివాహ మాడవద్దని దాలతరావును నిందించి యనరానిమాటలని పలికించిసది. అదిగాక కమల నూకిగోఁబడి మృతినొందినది కాబట్టి దాలతరావు రాణిపైఁగల కసిదీర్చుకొనుటకు మిమ్ము గలియఁగోరినాఁడు. ఇది ఋషికిని మూతును నిష్ఠమని ప్రభువుతోఁ జెప్పి క్రొత్తహోలాకరుఁడట్టాభిషేకప్రయత్నములు చేయు చుండెదము. నీవును దోపిడి వారంభింపుము.

అనిచెప్పి ఋషికి నమస్కరించి గండాభిల్లునొద్ద సెలవు గైకొనఁ జొచ్చుచుండ నొకమనుష్యుఁడు వదు సేదవత్సరముల బాలుని నొకనివెంట బెట్టుకొని వచ్చెను. ఈవచ్చినమనుష్యుఁడు సర్వలక్షణముల గండాభిల్లు కంటె నెక్కువ విలక్షణముగను, నెక్కువభయంకరముగను నుండెను. కాని యతనికంటె నొకయరదుగుపొట్టి. గండాభిల్లునికంటె పొట్టియగాక యతఁడు వాసికంటెగూఁడుఁడు. వెంటనున్న బాలుడు గడగడవడఁకుచు వెట్టివెట్టిచూపులు చూడసాగెను. అతఁడు సౌందర్యశాలి. తాంతియా భిల్లుబాలునితో ఋషికుటీరము కేరి గండాభిల్లుని జూచి, “ఓరీ! నీనిమిత్త మిహుండగుడగు పిల్లవానిఁ దెచ్చినాను. పునహనుండి యాకుట్టవా డింకూరునగరమునకుఁ బయవమై పోవుచున్నాఁడు. ఈతని నీయిష్టము

వచ్చినట్లు చేసికొమ్మ” అని యశ్వలుని చేయిపట్టి లాగిమాపెను. ఋషి వానిమొగమును దీనమువెలుగునఁ బరీక్షించి చూచి “యీతఁడు కాళికి బలినిమిత్తు మి కయోగిండును. తీసికొనివెల్లి బలియుమ్ము” అని యుత్సాహము గల్గునట్లు పలికెను. హనుకుటయు నశ్వలునిగుండె జల్లుమని యొడలెల్లఁ జెనుటలు పట్టెను పట్టినతోడనే, ‘అయ్యో’ యని కేకవెచ్చి కుభిలున మూర్ఛిల్లి నలవ్రాలిన మోడువలెఁ బడి స్మృతి దప్పియుండెను. తాంతియా వానినిజూచి మహాకోపముతో “దొంగవేషము వైచదవా? బద్మాష్” అని కొరడాతో చెళ్లుచెళ్లున వీఁపుపై రొడుచుచువులఁ జటచెను. కాని భయావేశమే కవచముగాఁ గల యాశాలుఁడు దెబ్బలవలన మెలుకొనఁడయ్యెను. “ఇక్కడే యీతని బలిపట్టుదమురా” అని తాంతియాభిల్లు గండాభిల్లుని మెంట బెట్టుకొని యాశాలుని శవమువలె మోసికొనిపోయిరి. ఈబాలుని ప్రాణముల నెట్లయిన రక్షించవలయునని దుండిరావునకు నదుద్దేశము గలిగినది. కాని యామాట వారితోఁ జెప్పినచో వారు తన్నే చంపుదు రని భయపడి యూరకుండి మెల్లగాఁ దన స్వామియొద్దకుఁ జనెను.

ఇదియొన కొన్నిదినములకే దేశమునం దక్కడక్కడ బంది పోటులు, కన్నపు దొంగతనములు, దారులు గొట్టుటయు నారంభమై దేశమంతయు నట్టుడికిన ట్లుదుకసాగెను. స్త్రీలను జెజిపెట్టుట, దొంగ తనము మాన్పి ఎన ప్రాణములకును మర్యాదలకును భంగము లేకుండఁజేయు జనులందఱు రాణితో మొట్టలుపెట్టుకొని యారాజ్యము నుండి పారిపోవుదుమని చెప్పిరి. నిరంతరమును గ్రామములు వరకు రామప్రీతి యగుటచేతను, జనులు పులులవలె వేటాడఁబడుటచేతను సహ్యాశాయి ప్రజల యాధైర్యమును స్వస్వైస్యవోహమును దన యసహాయస్థితియు సరాజకమును జూచి విసిగి చేయునదిలేక దుఃఖిత యయి రాజ్యభారమును విడిచి మంత్రులకు లోబడుట యాచింతమని

యోచించుటకుఁ గూడ సిద్ధముయ్యెను. అట్లుండి, రాధాకాంతుని శ్యామసుందరుని విలివి యామె వారిలో నిట్లునియెను. “అయ్యా! ఇక నారాజ్య మెంగును? నేను వీనివదలి కాశీనగరముజేరి విశ్వేశ్వర స్వామివారి చరణముల వాక్రయ్యింపుట మంచిదని తోచుచున్నది. పరమపతివ్రతయగు కవలబాయి నిహంగణముగా నూతిలోదిగి చచ్చినది. ఆచేగమును బట్టుకొని యాపాపాత్ములకు శిక్షించువాడు లేరేరే. మీఁదమిక్కిలి జన్మంతాపు ప్రేరణచే రఘునాథరావు మనపై దండువెడలునట! అది నిజమని పీష్వాసభలో నున్న దాదాజీ గోక్లా తనతోఁ జెప్పినది మన క్లిష్టావంతులు నిన్ననే పుఃకుచుండి వచ్చి చెప్పినాడు. భిల్లు లొకయూల ప్రజలను మాడ్చుచున్నాడు. ప్రజలు నాజీవమున కునురుగున్న తరువాతి నారాజ్య మెంగును? పన్నులు గైకొని సుఖించుటకా! నేనేమిచేయుచును” అని నిర్విణ్ణురాలై పలుకు చుచురాణినిజాది రాధాకాంతుడు “అమ్మా! యీ దురాత్ములు లోఁబడకపోదు. పాప మెన్నడును నెగ్గదు. నేను, శ్యామసుందరదత్తు, తుకాజీ, శివవానా జీవములతోనుండ నిందూరు రాజ్యలక్ష్మి యాదురాత్ములచేఁ జిక్కదు. మీగు మాకు ధైర్యము జెప్పవలసినది. మీ రధైర్యపడికుందురేని మే మెంతెంత కార్యముల నైన సాధింపనేర్తుము. విచారము వద్దు. అమ్మా! యీ ముక్తాబాయికి శరీరమున సుఖముగ నున్నదా? దాసి యెట్లున్నది” అని పలుక అహల్యాబాయి, “నేను మిమ్ము నమ్మియున్నాను. నీవును శ్యామసుందరదత్తును పోయి, దొంగలఁ బట్టుకొనుఁడు. మఱియొక విచారము నాకులేదు. నీవు వంపినదాసిమూలమున నా కూతురు బ్రదికినది. అది కడుచుచుతాళి. ఏడ్చువారిని నవ్వించును. సీతాబాయి మొగము జూడ నన్ని విచారములు వశించును.” అని చెప్పెను. శ్యామసుందరుఁడంత “అమ్మా! యిది నేనును రాధాకాంతరావుగారును పరిగి దొంగలలో ముఖ్యులఁ బ్రాణములతోఁ జెచ్చి మీకట్టుగించెదము.

నెలవొసంగుడు పోయెదము. తుకాజీని నైవ్యముతో సిద్ధముగ నుండు
మని యానతిగడు" అని రాధాకృష్ణరావును దత్తుడు రాజీని వీడ్చి-ని
పోయిరి.

పదియవ ప్రకరణము

సూర్యరశ్మి యెట్టిదో యెన్నడు నెఱుంగవట్టిగీతమారనిదిట్టదని
యని చెప్పెదగిన వింధ్యహస్తీత ప్రాంతభూమియందు దొకచోట, కొండ
గుట్టలచే నావరింపబడు నొకకొండలో నొకనాఁ డుదయమున వాకాశ
మాను బీటలువాఁడైయు నుహాకోలాహల ముదయించెను. అతని
హృగములవలె ఘోరారాది భయంకరధ్వనులతోడ భిల్లుబందలు నుకా
నేళము నొంది భక్తిపారవశ్యముచేత ననుట వృక్షమునఁ గట్టబడిన
జాలకునివై దృష్టులు నిగిప్పిరి. అజాలకుని కరీగము దండట తేగుగు
గంధము పూయుబడెను మొగమున నెట్టి ముకుకుబొట్టు పెట్టి
యవ్వదవ్వడ యంటబడిన తలనుండి నీటికణములు చార వికచార
విందములతోలు రెండుకన్నులనుండి జావ్వజలము లొలుక వాజాల
కుండు భిల్లులవలన శ్రీకృతికి బలియీనుబులకు సిద్ధమగునందెను.
అతని హృదయస్థిత దుఃఖమును వేడికన్నీరు తెలుపుచుండనే కాని
మోటునూటలు, నీలుపుటలేను. నెనుక తొంతియొభిల్లు శ్రోవలొ
బట్టుకొన్న మందగాకానుఁ దిగుబాలుఁ డాదినమున గండాభిల్లుచే
దమచేపతకు బలియీనుబుడు చుండుటయే యాకోలాహలమునకుఁ
గారణము. అమితానందరసమున నోలొనుచు భిల్లులు భిల్లాంగనలు
దండ బల్లివలె జెట్టునకంటిపెట్టుకొని యమితదుఃఖరసమున నీవత్స
యమలోకప్రయాణమునకు మూటగట్టుకొనిను. అప్పుడు వారిలో
గులపెద్ద తల్లితల్లి మొఱయుఖడ్గముఁ బూని యెటునుండి సజకుమకు
నులుపుగ నుండునోమని కత్తి మెకివైచికి భిల్లులు సింహవాదముసేయ
భిల్లాంగనలు చప్పుటలు చఱవ నొక- ప్రేయసవైచెను. అప్రేయతో

కాలునిశిరము తెలి నేబడవలసిందే కాని రోహకుట్టచాడు మెడ
రెండవనైపునకు ద్రిప్పిపెంచున నాయేటు వానికి దగులదయ్యె. అంత
నాకుమారుడు స్మృతిచెచ్చి కొని చేతులుజోడించి గండాభిల్లుని జూచి
పరుసకరించి, “అయ్యా! నన్నెల మీదేవతకు బలియిచ్చెదను. మా
తల్లికి నేనొక్కడనై కుమారుడను. ఈవడుమ మూచిన్నకిమ్మూడు
మూడుకనువచ్చి చెచ్చినాడు. నేను మాయకొనుజూచి నోసలయు
ని పునహానుండి వచ్చుచున్నాను. నేను తండ్రిలేని బిడ్డను. నిగుల
బీడతనము ననుభవించుచు దిక్కులేని నాకుటుంబమును జూపించుకొ
నుటకు నొక్కడనైన బడియాపాఠశాలదొంగయు సంపాదించవలెనని
పుట్టెదాతతో మాబంధువుల నాశ్రయించ నిటు సిందూగునగరమునకు
జావుచున్నాను. నేనేమీ యుద్యోగము సంపాదించి తమ్ముజూపిం
చునంతటి ప్రయోజకుడ నగుదునని గంకుతకోర్కితో న్రాతల్లి నా
కయి యెదురు చూచుచుండును. నన్ను విడిచి యాపుణ్యము గట్టు
కొమ్మ” అని ప్రార్థించెను. ఆప్రార్థనలు విని గొండలు భిల్లులకును
భిల్లంగనలకును హృదయముల గరుణారస ముదయించెను. కాని
తాంతియాభిల్లున కాగ్రవాముడయింగి గురువుజూచి “ఈపాపా
త్ముని వదలవద్దు. వదలినచో జేవి కాగ్రవానూ వచ్చును. ఇదివఱకు
మన మిన్నిపల్లెయదొనిన మనము వట్టువడకుండుట కీమె కారుణ్యము
కదా కారణము. కావున వేగమే తలతెగవైపుడు” అని పలికెను.
నలికినతోడనే మహాప్రభావము నెత్తిన వాఘ్రుమవంటి యాగురువు
మనువ్యప్రాణముల దీయుటలో, జరతిరానుభవముగల తనకుడి
చేతినెత్తి శిరము దేహమునుండి తెగవైయటకు గత్తి మెడపై
జేర్చి వాటము జూచి మఱల ఖడ్గమునెత్తెను. అందఱు ‘వయభగ
వతి’ యని యరచిరి. అబాలుడు కనులమూసికొని రామరామ
యందు మెడపై గత్తివడినదను కొనెను అంతలో మూగిన మను
వ్యసంఘమునందు “వచ్చి వచ్చి మరాటిదండు మరాటిదండు,”

అని మహాధ్వనులు వెడలెను. వెంటనే ప్రాణములకై పర తెంచువా
రును, బాణములకై పరుగులెత్తుచారును, విఙ్డుచేతఁబూనువారును,
జెడ్లవలె రాళ్ళుకట్టుచారునునై భిల్లభిల్లాంగవాబ్బుండము చిందర
వందరయ్యెను. ఈవడును మరాటిదండ నారిపైబడఁ దత్సైన్య
సాఖ్యను నుత్తమతుంగముపై వెక్కి- భిల్లులసిన్నులకు దుద్రునివలె
నున్న రాధాకాంతరావును, కుమారిస్వామివలె వెనుకనున్న శ్యామ
సుందరదత్తును కావఁబడిరి. గురువు భద్రమును జంకక్రిందఁబెట్టుకొని
పాటిపోవుటయు, గొందఱుభిల్లులు గురువుగారిమార్గము నవలంబించు
టయు, మిగిలిన యాటవినులు మరాటులపైబడి యెదిర్చి కొంతసేపు
దూరమావహించి శిలావర్షముగురిసియు, గొంతవడి యమ్ములవానల
వర్షించియు, గొంతసేపు ఖడ్గాఖడ్గిని జోరియు, హోరాహోరిగా
యుద్ధముజేసిరి. తుపాకులు, విచ్చుకత్తులు మొదలగు హగరకపుకని
ముట్లుండుటచే మరాటులు శత్రుసంహారమాన వెనుక నులుపుగల
వారై మోటకయ్యముసేయు భిల్లులఁదోలిరి. వీరశిఖామణి యగు
రాధాకాంతునకు వీఁపుపై నొకకత్తిపెట్టు గాయములగులుటయు, నీ
దుఃఖ నొకవశమింప శ్యామసుందరదత్తుచే భిల్లవాయకుడగు గండా
భిల్లు కట్టుబడుటయు నను రైదుకార్యము లీయుద్ధఫలిములు. వృద్ధుఁ
డగు రాధాకాంతునకుఁ దగిలినగాయ మపాయకరమైనదగుటచే నటఁ
దగినవైద్యము జరగదని ఓ త్రాతని కొక బండిచేయించి తగుపరివా
రము నిచ్చి ముందగు నింమారునగరముని కంపి తాను వెనుకనుండి
దొంగను దీసికొనివత్తునని చెప్పి యాలనినంపెను. యుద్ధము జరుగు
చుండఁ గొందఱుభిల్లులు బలియాయఁబడుటకు పృథ్వునకుఁ గట్టఁ
బడ్డ బాణనికట్లు తొట్రుపాటుతో విప్పి బటబట లొగికొనిపోయిరి.
శ్యామసుందరదత్తు గండాభిల్లుని వెంటఁబెట్టుకొని నలుగురుసేవకు
లతో మెల్లమెల్లగఁ బయనముసేయుచుఁ గడుకున్నచులను, బర్వత
ప్రాంతములను దాటి రెండుదినములకు భువముమీ యున్న కుటీర

సమీపమునకు వచ్చి సాయంకాలమైనందున నచ్చట విశ్రమించుచుండుచెను. దత్తుతోనొప్పు నలుపురిసేవకులలో నొకడు గండాభిల్లునకుఁ బరిచితుఁడుండటచే నాడతనితో నపుడప్పుడు సగమువినబడి వినబడకుండునట్లు మాటలాడుచు జాలిగల్లువల్లు కన్నీరు విడుచుచుండఱ్ఱు చెరనుండి విడపింపుచుని బహువిధములఁ బ్రార్థించెను కాని కత్తెగజ్జో నులవలె దత్తుఁ దక్షిణభటులు నుంటుండే బ్రతుక్తుర మిచ్చుటకుఁ గాని చెలునుండి వానిని విడిపించుటకుఁ గాని నూబ్బటోతునకు ఏలు లేదయ్యె. గండాభిల్లు తనమీఁద మిగ నెచ్చ నునునీయు నేచ్ఛెననో కట్టి తన్నహల్యాబాయి నురిదియుననియుఁ గడువిచారగ్రస్తుడై చచ్చి నపులివలె నుండి యేవనిచేయుటకు నీలులేకుండఁ చేతులు విడిచికట్ట బడినందున క్రమయోజనములేయుండెను. ఇందునసగరమొక్కకోను దగ్గరకువచ్చిఁకొలది తనచరణ మొడిపించి సమీపమునుచున్నవని గండాభిల్లు రోదనము నేయుచుఁ దానుజేసినపాపములకు, సరహత్య లను రాజద్రోహములను దలంచి బెంగబెట్టుకొని నిద్రాహారములఁ గైకొనడయ్యె. గండాభిల్లు చేజిక్కినవార్తి విన్నచారందఱు సంతసింది ఐందుగ జేసి కొనుచు దీరి. ఈదొంగను శ్యామసుందరదత్తు ఋషికుటీరమునం దుంచి కాలుసేతులు గట్టి నలుపురు సేవకులకు జట్టు కాపువెట్టి బాహుని కొక్కరిని మేల్కొనుమని యాజగద్వి కాను వెలువల నొకమంచముపైఁ బడుకొనెను. అంతట ఋషి యాతనితో, “వాఱువా! యీ పాపాత్ముని దొరికినందుకు దేవ మంతయు సంతసించుచున్నాడు. ఏమని వేగముగఁ గడ వేర్చుము. ఈకార్యము చేసినందుకు నీకీర్తి శాశ్వతమై యుండును. ఈతరాత్ముడు ప్రజనుబెట్టిఁతోడ యింతంతకాదు. వారియునును నేను తగిలినది కాఁబోదు” అని నుచ్చరించెను. “ఇది మీ యాశీర్వాచనము. మీరు హోలూ-రావంశమునకు మేలుఁసేయఁదలచు మేల్మందుకు నేకూరకు. ఇది మీ బలవకావా” యని దత్తుత్తరము చెప్పెను. అనంత

మన నొకతరుగ వెదకికొనిన వచ్చి “అయ్యా! యిచ్చట శ్యామసుందరదత్తుగా చున్నారా?” యని అడిగెను. దత్తు తత్తర వాయిదోలేచి, “అబ్బలేనదీ! యేమి యిప్పుడుచిచ్చిపోవు? తొండగ లేవైననున్నవా?” అని యడుగ, “మహారాజా! తొండగులేవు రాణిగారు మీకు హుకుము జారీ చేయించినారు. అది తెచ్చివారు” అని చెప్పి యుత్తరమును జేతికియ నాబాబును దత్తు నడుపుకొని, పాప మంతవ్వకగా పది యగు నని నేను దలచలేను. అని యుత్తరమును మునుచుచుండెను. ఋషి యది యేమని యడిగెనుచుండగానే దత్తు లోకలికేశ్వరీయ ఋషిని రమ్మోసిలిచి గండాభిల్లును మేలుకొలిపి యిట్లనియెను. ఓయీ! మహారాణిగారిట్లు తిరగి ప్రాసనవారు. చదువుచున్నది విను “గండాభిల్లు నిటకుఁ దీసికొని రానక్కఱలేదు. భిల్లులు, బిడారులు, గొండ్లు మొదలగు వనవాసు లింకముం దిట్టిరాజప్రవోసము నలువకుండ బుద్ధిగలిగినట్లు వారి పండఱ జేసి వారికి భయము గలుగునట్లు చిట్టునకుఁ గట్టి గండాభిల్లును రేపుదయమున నుగిదియవలెను.” అని ప్రాసనవారు. కాబట్టి నీమరణము తేపుదయమున నని కఠినముగాఁ జెప్పి తనకుఁ గొంచెము కన్నీరు వచ్చుటచే నటచుండలేక వెలువలికెఁ జని వండు వెన్నెలలోఁ బవ్వలించెను. గండాభిల్లు దత్తువచనములు విని పిడుగు వడినవానిచందమున కట్టుబొమ్మయై యపుడే చచ్చినట్లుండెను. తరువాత ఋషి వానిని గొంతి యోదార్చెను. ఆవండువెన్నెలలో నాటి రాత్రి దత్తును గండాభిల్లుయొక్క మరణవృత్తాంతమును చెలువవలసి వచ్చునందుకు ఏచారమేగాక మఱియొక ఏచారముగూడ జ్ఞప్తికి వచ్చెను. ఆనాటి పూర్ణచంద్రవందిర్భసముచే దత్తుయొక్క మోహవయోధి యుచ్చి మలయుమారుత ప్రేరితి బులగు మహామోహతరంగము లున్నత ములగుటచే పార్థమీయై. కమఁదయింక ప్రదర్శనమును వృషభ సంహారమును మొదలగు నాటివనలెల్ల గన్నులకుఁ గట్టిన ప్లేకుటఁ గనబడి దత్తున కిందుకనేపు గండాభిల్లుపై మఱపు గొల్చి రాజభక్తిని

గూడ ముఱపించెను. అందుచే చిత్తనైర్మల్యంబు చేసెనందున వారము లేచి బ్రాతగ ముండుమని సేవకులతోఁ జెప్పి వానిని ఋషికివ్వగించి తనకుఁ గమలాదర్శనమై నస్థానమునకుఁ జనెను. అరిగి “హా నుందరీ ! హా కమలా! నీవెంత యల్పాయుష్మంశురాలవైతివే? వృషభముబారి నుండి తప్పించుకొంటివి గనుక చిరకాలజీవితగును వసుకొంటినిగాని గాని యింతలో నిట్టిబలవన్మరణము గలుగునని తలంపనైతిని. నీవు స్వర్గమునకుఁ బోవుచు నాహృదయము నవహరించుకొనిపోయినావు. నన్నుగూడ నీసాన్నిధ్యమున కేల కొనిపోరాదు? నిన్ను జూచిన కన్నులతో నిఁకనొకకన్యను జూడఁ జాలను. నిన్నుఁ దలచిన మనసుతో నింకొకకన్యను దలపజాలను.” అని విలపించి యూరటలేక “ఇచ్చట నెకదా నీనిమిత్తము నే నెద్దురు వాడికొలలచేఁ గూలనేసితిని. ఇచ్చోటనెకదా నిన్ను సందిటం గదియుఁబట్టి నామనసారి నీ మొగము తెప్పవల్కుక చూచుచు నిన్నుఁ గూర్చుండిఁ బెట్టినది. ఇందేకదా నీవు నన్ను వాలుచూపుట జూచి నాకానిగొల్పినది.” యని యానాటి చర్యలెల్లఁ దలంచి యాయాస్థానముల కంగి కూర్చుండును. లేచుచు, బవ్వలించుచు మన్మథబాణప్రహరముల కొరవక వివారించుచుండెను.

పదునొకండవ ప్రకరణము.

ఇట్లు శ్యామసుందరదత్తు విచారించి విచారించి ప్రాద్దుచూచు నప్పటికి రమారమి జామూరాత్రియుండెను. అందుచే బాలనాలస్యమైన దని యెంతిసేపు విచారించినను గణజలసేతుబంధనమే కాని మృతినొంది నకమల ముఱలరాదని యెఱింగి ఋషికుటీరాభిముఖుఁడై చనెను. చనుచు మార్గమధ్యమున “తెల్లవాలుచున్నది. గండాభిల్లును నేను నురిపి యిందవలెను కాఁబోలు. ఈవఱకెన్నిడు నిట్టిదారుణకార్యము నేనొనర్చి

యుండలేదు. ఈపని నాసాలఁ బడినందుకు నాకు మిగులఁ గష్టముగ నున్నది. నేనెట్లుచేయునును. అయినను రాజభక్తియొక్క బాధనుముఁ జూచి యిద్దురాత్ముని జంతువలె లాణిసెలపు తప్పకుండ" యని తనలోతాను విచింతించుకొనుచు నేవృత్తమునకు ద్రావవలెయింది యోదీయించుదగునని యోచింపుచు నిరుక్తకలమున్న మహావృత్త మాలఁ బరీక్షించుచు నడవసాగెను. ఇట్లు నడిచినడిచి యొక కొంత సేపటికి ఋషికుటీరసమీపమునకు నరుగుదెంచి యా గుహ్యము మాందరఁ గన్ను చెదరునట్లు కుంకుమనీటివలెనున్న రక్తమునుజూచి యాశ్చర్యమునొంది స్థిరఁజేసడి నలుచుండెను. నిలిచి నలుదెసలు బడకొకఁ దనసేవకులలో నొకనిశిర మొకవైపునను మొండి మొక వైపునను బడియుండుట దనకన్నుల కగువడఁగా దత్తు చిత్తము తిత్తమొంద లోపకిం జనియెను. చనినతోడనే వాని యాశ్చర్యమేమని చెప్పుదును. కుటీరములోఁ దన ముప్పురు సేవకులుగారి గండాభిల్లు గాని కనబడరైరి కాలుచేతులు వెరుగకు విఱుగఁగట్టబడుటచే గడల మెదలనేరక నోటఁగడ్డలు గ్రుక్కఁబడుటచే మాటలాడనేరక యొక మూలఁ బడియున్న ఋషినిమాత్ర మితఁడుచూచి మెల్లఁగా వానిని లేవనెత్తి యొకచోటఁ గూర్పుండిబెట్టి కట్టుబిప్పి నోటనున్న గుడ్డల నూడఁదీసి యావైచిత్ర్యమునకుఁ గారణమడిగెను. ఋషి కొంతసేదజేరి వీరరసముతో నిట్లు చెప్పెను. “నాయనా! నీవేల యడిగితివి? నీ కొంప నాకొంపగూడఁ దీసితివి. నీవెట్టి పాపపుగడియల బతులు దేజితివో, నీవు కుటీరము వెదలిసతోడనే నలుపురు ఢిల్లులు మాపైఁ బడిరి. తరువాత నమిచెప్పుదును లెండి! విశ్వాసముగల శూరశిఖా మణియగు నీసేవకుఁడు కావలి కాచుచు వారి నెదుర్కొననా రొక్క ముహూర్తమున వానిని దమకత్తికి నెంజేసిరి తరువాత, నేనదిరింపఁ జొరవ నన్నిట్లుచేసి చెఱలోనున్న గండాభిల్లును వదలించుకొని వారి పోయిరి. వారరిగిన కొంతసేపటికి ముప్పురు సేవకులు మెలకువ దెచ్చుకొని నాస్థితినిజూడకయే దొంగ లేడని భయపడి యొక్కడిగా

వదనాత్మిని ఇంతమించ నేనేమీయు నెఱుంగను. వాకుటీరమున నిట్టిపని జరిగినందున నన్నుగూర్చి ప్రజలేమని చెప్పుకొందురోయని వాకు దాకొట్టినట్లున్నది. పాపము, పుణ్యము, పగమాత్ముం డెఱుంగును" అని ఋషి తపవాక్యము నమాప్తము జేయునప్పటికి, నత్తును విచారాత్మకస్థ నహద్రమగుండై తనజీవము నమాప్తమయ్యెనని యెంచుకొనెను. ఈ సేవకులె వారిని విడచిరో భిల్లులే వడలించుకొనిపోయిరో యని సంశయ మొందుచుఁ దన భవిష్యంబివృద్ధి యను వృక్షముపకుఁ బడుగుపాటునలెఁ దలపించి నయీకాగ్రస్థునానకు పగచుచు విశ్వేష్వుండై గోడకుఁ జేరఁబడి కూర్చుండి యిట్లు విలసిల్లెను. "హ దైవనా ! ఎంతపని జరిగించితివి ! వాకా విరహతాపము నాపాపముచేఁ గలిగి నదికాఁజూచును ! నీల ఖయిదీని విడిచి యేరురితిని. ఏమొగము బెట్టుకొని యింక నిందూరు పోవుదును. ఏమొగము బెట్టుకొని యహల్యా బాయి రాణి మొగముఁ జూతును. నేనేమో సంస్థానమంత నుద్ధరింపుఁ గల సమర్థుడ ననియుఁ గృతిజ్ఞుడ ననియు నన్నీ కార్యమునందు రాణియు రాధాకాంతరావును నియోగింప నేను గామాతురుడనై చేతులూరి దొంగను వడలుకొంటిని. నా యు పారిపోయెనని నే నంత చెప్పినను నామాట లీ కుట్రదినములలో నవిష్టవా లెవ్వరు ? జన్మంత రావుతోఁ గలసి దొంగను నేను విడిచితినిని జనులు నన్నాజన్మాంతము కలంకునిగ నెన్నుదురు. నే నిచ్చట మృతినొందక యిందూరు పురి కేల పోవలయును ? అయినను రాణితో నాతప్పు విన్నవించి ప్రథమలోపమును క్షమింపుమని యామె పాపములపైఁ బడెనను. నాకంటె వాసేవకుండై కృతిజ్ఞుడగుదా ! రాణిసామ్మదినుచుండుటచేఁ దనప్రాణమును రాణికిచ్చి రాజయుగమును దీర్చుకొనెను. ఇంతచదువు చదువుకొని యెక్కువ యధికారిని యెదురూకల జీతముగల బంటు రాతుపటి రాజభక్తిని జూపుఁజాలనైతిని. ఛీ ! నాబ్రతుకేల !" అని వరివారి నిధములఁ జిత్తుచునంతలో సేవకులు మువ్వరు దీన

మఱులైపచ్చి శ్యామసుందరదత్తులనుట నిలిచిరి. దత్తు వారిని గతులొని దిగ్గులలేచి, “దొంగ యేమిహాడురా” యని యడిగెను. అడుగుటయు వాని కన్నీరు తమసిర్లోప క్షయమును జెలియజేసెను. దత్తు పాదములపైబడి, “స్వామీ! మేము మువ్వకాని ఎద్దియమంటిమి. మానిదలో నీగొడవయెల్ల జరిగినది. మేము లేమనప్పటి కీముషి బద్ధుడై యుండెను. మాప్రియమిత్రులగు మీసేనకులగు నిహారణ మిగ మృతినొందెను. మేము మెలకువవచ్చిన తరువాత దొంగలు దొరుకునురేమోయని కలుముకొనిపోతిమి కాని మాశ్రయ వ్యర్థ మైనది” అని రోదనముఁ జేయుచుఁ దింపాదగులు విమువక యున్న వారికి హెచ్చరికపుట్టఁ బలికి శుభయహస్తమునిచ్చి ఋషియొద్ద సెలవుగైకొని వయనము సాగించెను. ప్రాణములకు మానములకుఁ గూడ హనికరముగని తానే చేజేతఁ జేసికొంటివనియు రాధాకాంత రావునకుఁగూడఁ దింపూలగున నవ్రతిష్ఠ సంఘటిల్లువనియు, రాణీ యిట్టివిషయములను దిన్ను తీయింపదనియు, నెఱింగి యారంభమున విచారభారము మెండగుటచే నాహరినిద్రలమాని హెచ్చరికలేమిచే నదర చకచకసాగక మెల్లగ నిందూరుపురి కరుగుచుండితు. త్రోవలో సేవకులలో నొకఁడు దత్తునుగమంగొని, “అయ్యా! మనప్రాణముల రక్షించుకొనుట నుపాయముకంటి కలదు. దొంగ పారిపోయెనుచెచ్చుటకుమాటు దొంగ నురిదీపితిమని మనము చెప్పినచో మనప్రాణములు దక్కును.”

అన శ్యామసుందరులు తన సుందరమఱులును మందహాస మలంకరింప “ఓయీ పిచ్చివాడా! అబద్ధమాకిందో దాగునా? భగవంతునియెదుట మనము దాచగలమా? అన్యములపై కెన్నఁ దైనబొక్కకపోదు. అయ్యో! చనఁ గట్టిపెట్టి మనమందఱులు నిజ మొచ్చుకొందము. వైచి చేవుడున్నాడు” అని మందలించి యెడతెగని వయనముతో దత్తు మాహూనగమునఁ దనసోదరినైననల్లాడక యా

వాటిమధ్యాన్నము రెండున్నరమునుములకు నిందునునగరమాజేరి
రాధాకాంతునియింటికి జరిగిన తనవ్రతమాదము నన్వరిశోను జెప్పు
కొనక మృత్యుజేవత కెదుగునన్నమాము నేయువాని తెఱాగున నతి
ధైర్యముతోఁ గోటకుం జని రాణికిఁ జననాశ నెఱుంగజేసెను. రాణి
యుత్తరువుప్రకారము లోనికిం జని శ్యామసుందగుఁడు నిలిచినతోడ న
యామె యాత్రముతో, “గండాభిల్లు నురిదీసివావుకాదా? చచ్చు
నప్పుడు వాఁడేమన్నాఁడు? భిల్లులకు బుద్ధిచెప్పితివా” యని యడిగెను.
అమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తర ముంటటియౌత్రిముతో నీకుక కొమ్మివలె
నిలువంటిదియున్న దత్తుంజాచి యామె, “ఏమిది బలుకెవు? వాఁడే
మయివాఁడు? చెప్పునమి?” యని తొలుతకంటె నెక్కువ యాత్రము
తోడనే, నెక్కువవేగముతోడను దత్తుచు బలుకఁగించెను. అంతట
వారిట్లు మాటలాడిరి

దత్తు—(చేతులుశోడించి) అమ్మా! యేమని చెప్పుచును!
గండాభిల్లా పారిపోయివాఁడు.

అహల్య—(చెవుల నీవలకు వదునప్పు డామె చమురుచుక్క-
తగిలిన తత్వలోహమువలె దుర్నిరీక్షయై) నీ వింకఁ బ్రాణములతో
నుండగనే?

దత్తు—నే నీవార్త నేలినవారికి విన్నవించుటకు జీవచ్ఛవము నై
యున్నాను.

అహ—ఓరీమూర్ఖుడా! రాజద్రోహ! జప్యంతరావుప్రమాలు
లతోఁగూడి రాధాకాంతరావు కష్టపడి వట్టుకొన్న దొంగలకు లంచ
ములు గ్రహించి వదలిపెట్టి దొంగ పాటిపోయెనని చెప్పుట కింకను
ప్రతికియున్నావా? ఇంతదూరము రానేల? అచ్చట నందుకు నీవు
పోడిచికొని చావవైతివి? సీప్రాణములు నీకు దక్కనిత్తు ననుకొం
టివా యేమి పకువా?

దత్తు—అమ్మా! అది నారాజద్రోహమువలన నైనదిగాదు.
పొరపాటు.

అహ—ఛీ! సిగ్గులేక మాకలు చెప్పుకొనడవేల? పొగబూటా? చేజిక్కిన యపరాధిని జేతులార విడచితివి పొగబూటెట్లుగురు? ఛీ! నామొడుటలే. నీ మొగము జూచి నేను భరింపజాలను నీయూముపు నేటితో మట్టుమయినది. నామందిరము నాయూదరణము నీను విషమైనది. ఓరీ, ఎవరురా వీనిచేతులు విటదికట్టి వీనిని బట్టుకొమ్ము. రాధాకాంతుని బిలుచుకొని రమ్ము.

ఇట్లు మెల్లనిలేజిపిల్లపై నుండిగను నానాసిగమువలె యాడవచనముల క్యాపనుడత్తును నొప్పించి వాని నొకభటుని యధీనము జేసి రాధాకాంతాదుల యాగచుచును నిరీక్షించుచుండెను. దత్తుతో గూడ వచ్చిన మి వ్రుసరిసేవకులగో నాకలు రాధాకాంతుని గృహము వకుఁ జని జరిగిన పృత్రాంతములయు వాని కెఱిగించెను. దత్తును దనకుమారునికంటె నెక్కువప్రేమతోఁ బెంచుకొనుచున్న రాధాకాంతుఁ డామాకస్మిక దుర్వార్తచే నడుము విడిగిపట్టు నుర్రులుండై తాను వాటిని మొక్క నిర్ములమగునమయము వచ్చినదని విచారింపఁ దొడంగెను. ఇంతలో రాజసేవకులు వానిని బిలువవచ్చుటచే వాతండు వయసమై తనగాయపుబాధ పూర్ణముగఁ గుదురనందున మెల్లమెల్లగా జేతికట్ట నాయమున విడచును నంతిపురముఁ బ్రవేశించి నరకాసుర సంహారణోన్ముఖ యగునర్జునభామవలె వెరపుగొలుపు చూపులుగల యవాలక్యజి గని యుచితవహస్కాగముల నొనర్చి యెగుట పలికెను. అంతట సచట నీక్రింది వ్యవహారము జరిగెను.

అహ—ఏమయ్యా కికు మాకు మేడలమందలోఁ బెద్దపులిని దెచ్చిపెట్టినావు నుగుణములకెల్ల నితఁడు మణియెకాదా. రాజభక్తికిఁ బెట్టినది పేరుగనా యికఁదు? ఆగుణము లేమైనవి? దొంగను జల్లఁగా బంపినాఁడు.

రాధా—అమ్మా! జరిగినసంగతి యేమో మీరు విచారించవలెను. అంతవఱకు నలనియద్దేశ మిదియని చెప్పవలయు కాదు.

అహ—సీకేతకక్షపాత మరణియం దుండుటచేతనే యీత మునిగి. ది. తేనెపూసిని కత్తియగు నీమూర్ఖునిచే నిమగ్నరణముగ మేము వందింబడితిమి. జన్మంతరాపు మొనలగువారు నన్ను నూచి యిపుడు నగరా? మిమ్ము ఎవ్వరని నేనుభయత్ర, వ్యర్థరాలనైతిని. ఇటువంటి వాపాత్ముని విడువరాదు ఓహా శ్యామసుందరి! రాజ ద్రోహునినగు నీకు మరణవంశం విధించినాను. అంతటఁగాని వాకో పాగ్ని చల్లారకు.

రాధా—(నిచారముతో) అమ్మా! బాలునియందు దయచూపుటకు ప్రార్థన.

అహ—ఏమిదయి? దేశమును దోచుకొను దురాత్ముని విడిచి దురాత్ముని రాజద్రోహము నల్పిన యపకారిని, శత్రువులలో దూతిన దుర్మితపరుని నేనెట్లు శిక్ష నేయింతురాదును. నీమంసలిమాటల వింత గట్టిపెట్టెము. ఇకని నొకని జూపుట వాతభిప్రాయముకాదు. ఈకుట్రలో నింక నందఱుచేరితో విచారింపచేసి వారికందఱకు సంఘ మంగణము గల్పించుట నిర్లక్ష్యము. శాబ్దప్రతి విచారణ నలుపుముగి గోమోక్షరావువద్దకు నీని సంపెదను. శ్యామసుందరా! నీసాక్ష్యమును నీవు దెచ్చుకొనుము. ఓరీ భటులాగా! నీనిని జైలుసాలలో నుంచుడు.

రాధా—అమ్మా! నేను జామీనుండెద. నాకు నీని నప్పగింపుడు.

అహ—జామీను గీమీను బనికీరాదు. విచారణ కావలయును. మీరందఱు నింక నరుగుఁడు.

అని యామె లేచువప్పటి కందఱును జనిరి. శ్యామసుందరుఁడు మరణవంశగ వినివపుడును మనోధైర్యము విడువక నిశ్చలుఁడై యుండి రాధాకాంతుని వీడ్కొని భటులు గొనిపోవఁ జెలుసాలకుఁ జనెను. రాధాకాంతుఁడు కన్నీళ్ళతో నాతని విడిచి యింటికిఁజనెను.

గండాభిల్లు శత్రువులచేతఁ జక్క-వాడని విని, ది మొదలు విచార
ణసమయమునఁ దనుకుట్రను భిల్లులు బడులుపెట్టుచు రోమో మునియుఁ
దమకాపుడగు గండాభిల్లు నిష్కా-గణముగ నురిచి నిబడుననియు బెంగ
గొని కాలుగాలిపిట్లులవలె చాలతరావును, దుండీకావును, జన్మింత
రావు గృహముచుట్టును గోమోతరావుగృహముచుట్టును దిశగనాగిరి
లందుఁ బిరికివాఁరిలో వృక్షేసరుడగు దుండీ కాపు నల్లపాణములు బిక్కు-
బిక్కు మునుచుండుటచే నగరమున నుండక దిగ్గజున్న యొకగ్రామ
మునకుఁ బాటిపోయి బందుగులింట పాఁగెను శ్యామాను దనినస్వాధీ
నమున నుండక భిల్లు తప్పించుకొని పోయినవార్త చెవులకుఁ జల్లగ
వినఁబడుట మొదలు లేప వ్రాణమిత్రుడు తప్పించుకొనినందులకుఁ దమ
రహస్యములు బయలుపడుననెఱుఁగి తప్పించుటకును రాణితిలంపులు
భగ్నము లైనందులకును చాలతరావు మితియిలేనియాపదము నొంది
శ్యామసుంధరదత్తునకు పాటి మరణదండిన విధింపెననియుఁ గోమో
తరావుచేత నడిచు విచారణ నేయఁబడుననియుఁ దెలిసినపుడు కోరు-
లెల్ల సిద్ధించిన ననుకొని దుండీరావును బిలిపించెను. ఆవగలంతయు
వగలఁ బొగులుచు చెఱసాలగోనుండి తన యకాలమరణమునకును,
శాశ్వతాపకీర్తికిని, దనసోదరికిఁ దనవైగల యను రాగమునకును సరే
శ్వరు మాయలకును పక్కఁజనదండొచ్చెను. దీపములు పెట్టినవెళుక
రవంత కలఁతవిద్దురవట్టి యందు ద న్నరిస్తాభముపై నెక్కించినట్లును
దాను మృతినొందినట్లును దనసోదరి వచ్చి తనశవముపైఁ బడి యేడ్చి
నట్లును దుస్స్వప్నముం గని మేల్కొనినటులదెసలు చూచి మరుతాఁ
డుదయన న జయగజావునది నుండుగా దృగ్గోచర మయినదని తెలిసి
కొని మనసులో హఠదైనమా! నిన్న నీపాటికి గండాభిల్లునకు వాని
మరణవార్తను నేను జెప్పు చుంటిని. నేడు నామరణవార్తను దలచు

కొనుచుంటి. ఏమి నీ వైచిత్ర్యము! ఈవృథావిచారముతోఁ గాలయాశున యేల? త్వరగా నాకు స్వర్గలోకసుఖమును గమలాదర్యమును జేయింపుము. అని వేడుకొనుచు నొకకూటు కన్నీరు పెట్టుకొనుచుఁ బరితాప మొందసాగెను. శ్యామసుందరునివంటి బుద్ధిశాలియుఁ బల శాలియుఁ దమవక్షసునకు వచ్చు నేని దమకక్ష నెగ్గువని యాతని నెట్లయినఁ దమవైపు ద్రిక్ష్యకొనుటకు జస్వంతరావు ప్రముఖులు ప్రయత్నములు చేయఁదలంచి కారాగృహాధికారి తమకుట్రలోనివాఁడె యగుట బాహురాత్రి యెసలేయవలె జస్వంతరావు రహస్యముగఁ జెరి సాలయొద్ద కరిగి జేవచ్చువమువలెఁ బండుకొని యున్నదత్తును జూచి బాలినొంది మెల్లగ నానిని లేపెను. దత్తు లేచి తనయెగుట జస్వంతరావును జూచి యది కలయేమో యని కలవరపడి నిజమున తరువాత నతఁడె యటఁ దక్కుదకు వచ్చుట కాశ్చర్యపడెను. అంతట జస్వంతరావు వారిని బలుకరింప వారిట్లు మాట్లాడిరి.

జస్వంత—శ్యామసుందరా! రాజులను రాణులను నమ్మినవారి బ్రతుకులు తుద కెంతవఱకు నచ్చునో నీవు స్వామిభవముచే నిప్పుడెఱిగిరివా? చలచిత్తు లగుగ్రభవేశాచముల సేవించుటకంటె ముష్టియెత్తుకొని బ్రతుకుట మేలు. నిన్నుఁ గూర్చి నాకు విచార మగుచున్నది.

దత్తు—నాకర్మమునకు రాణి యేమిచేయఁ గలదు? ఆ నేను జేసినయథరాధమునకు నేను దగినశ్చె నినుభవింపుచున్నాను. ఆమె లోకము లేదు.

జస్వంత—నీ పీడ్చి నీ కింకను పదలలేదు. నేను నిన్ను బ్రతికించు నుపాయ మొకటి చెప్పెదను. నామాట విని ప్రాణమును దక్కించుకొనుము. నిన్ను తేపు కొత్త లగుగోమోజీరావు విచారణచేయునుగదా, గోమోజీ నాకు మిత్రుఁడు. నీవు రాణికక్షము విడిచి మావక్షము పత్తు

నది ప్రమాణముచేసి తరువాత మూత్రముతోనుండి రాణితోఁ జూరద
వేని గోమోజీరావుతోఁ జెప్పి నిన్ను క్షేమము చేసెదను. అట్లు చేసె
దవా ?

ఈ ప్రశ్నమునకు దత్తు తరము సత్వరముగఁ జెప్ప లేకపోయెను.
మహాపాతక హేతువును దుష్టకాప్రాప్తికారణమునైన రాజద్రోహమున
కొడిగట్టి యాత్మకక్షణ మొనర్చు టుచిరమో, తుచ్ఛప్రాణములపై
వాసగోరి హ్యాయముగు దండననొంది దేహముఁ జాలించుట యుచిరమో
వేగమొ నిర్ణయించునోక తటవటాయించుచుఁ గొందొక సేపటి కిట్లు
చెప్పెను. “అయ్యా! వాప్రాణము రాజభక్తివిషయమున భారపోయెను
నని ప్రతిష్ఠాగైకొన్నవాడను. రాజద్రోహముఁ జేయుటకు వాప్రాణ
మొప్పుకున్నది. మరణ మెప్పుడైనను దప్పదుగదా. కుట్ర వారిలోఁ
జేరి రాణిని యోధవెట్టి ప్రజలను చేపి కొండికాలము నుభవడుటకంటె
గౌరవముతో నీ తుచ్ఛప్రాణమును విడచుట మంచిది. నన్ను బ్రతికించు
టయూ జంపుటయు కీర్త్యునకీర్తులు రాణికి దక్కవలె.” అన జప్యంత
రావు వానిని మ్రింగివెనునంది యలుకతోఁ గన్ను లెట్టఁజేసి
“దారుణపుచ్చాపు చావవలసిన యోగము నీకుండఁగ నామాటలువిని
బాగుపడుటకు నీకు నుంచుబుద్ధి యెట్లుపుట్టును ? నీకర్మమంతే.
చావుము.” అని చివాలునలేది చెజసాల విడిచిపోయెను. నాడట
శ్యామసుందరుడు కాలిముందరికివచ్చిన యదృష్టదేవతను ద్రోచి
వైచిత్రిని కొండము కళ్ళాత్రావనునొంది మఱలఁ దాను సరిగినదియె
యో త్రమకార్యమని యూరటనొంది యెప్పుడు తెల్లబాటును ? ఎన్నఁ
డీ యోహకదుఃఖము పాయునని సిద్ధముగ నుండెను ఆరాత్రి చాలత
రావు గోమోజీరావును జూడఁగాయి కొన్ని రాజకీయవ్యవహారముల
ముచ్చటించి నడుమ దత్తువిషయమై ప్రసంగములాగా వారిట్లు మాట్లా
లాడిరి.

చాల—జప్యంతరావుమాట మనము నిమ్మకాయలము చిల్లము
చేకను పైబడి దోడుకోవలనుగాదట ! రాజపుత్రులు దండననొందిన

గాడట! కీతి యుండవలెనట! కక్ష సాధించవలెనట! అదియుండిన విడిరాదు. అంత నీతిమంతుఁ డయ్యె నేని కక్షలో దిగ క్కూడదు. దిగిన వెనుక కన్నులనులు చేయవలెను.

గోమో—అతనిని మొదటనుండియు నేను ఎప్పుడేను. అయితే దత్తుగతి యీలాగున వచ్చినదేయి? అతనిని విచారణ నేయునుని రాణి వాకో, జెప్పినది.

దాల—నేను కన్నుల పన్నుగడ సఫలమైనది. కాని నీదగ్గరకు విచారణకు వచ్చినప్పుడు మన మిదివఱ కనుకొనినట్లు నీవు దత్తుడు గడ తేర్పవలయునుజూమి? అతఁడును రాధాకాతుఁడును జచ్చినగాని మనము నెఱవేఱము. వారె కనులను నేను బాధపెట్టుచున్నాననియు వామెను నేను వివాహమాడుదుననియు వాపై నేరములు రాణికో, జెప్పి లోకములో వారెండుసంగతులను బాటి మా క్రవతిష్ట ఘటించిన వారు. రాణిమీదకంటె హరిమీద వాకెక్కువకని గలదు. అందు క్కాదునుండదునిపై నాకుఁగల కోపమునకు మిశ్రములేదు. వాని నురి దీయించునట్లు నెల వీయవలెను.

గోమో—నే నిందులేక మైన నన్వాయము. జేయ నేను పిల్లలు గలవాడను. ముక్కునకు సూటిగఁగోయి వ్యాయమే చేసెదను.

దాల—మనలో మనకె యిన్ని భేదము లుండఁ గలుగవలెట్లు నెగ్గఁగలము?

గోమో—అన్వాయముగఁ జంపినచో నామీదఁ బ్రజలకు గోవుముండదా?

దాల—ఫరే, నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేయుము. నే నరుగు చున్నాను.

అని దాలతరావు వినుగుతో, దనగృహము విడిచిపోయినతరువాత గోమోదరావు మొదట లోకల దాఁగియున్న యొకపురుషుని

“భేతాళా! యిక రావచ్చును రా” యని పిలిచి తనవక్తను గూర్చుండఁజెట్టుకొనెను. భేతాళసింగు హిందూస్థాన నివాసియగు రాజపుత్రుడు. ఇరువదియేండ్లవయస్సుగల గుండ్రనితలయుఁ బచ్చనిమొగమునకు నీలికాంతుల నొసగు కోరిమీసములును వానియాకారము భయంకరముగఁ జేయును. అతఁడుకూర్చుండ నభవార్జి మూటలాడిరి.

గోమో—నైవ్యము లీపాటికి నింబపురము వచ్చియుండునా?

భేతా—ఇంకిను వచ్చియుండవు. ఈనడును మూరానాపారికి దేహమున నించుక భారముగ నున్నది. అందుచే నాలస్యమైనది.

గోమోజీ—శివనానా తమక పాటిపోవును. అతని దగ్గల విశ్వాసమెగాని బలము లేదు. మీగు తుకాజీ హూల్కారునకు నూత్రిమ జడియవలెను

భేతా—అతఁడు నిజపురముమీదికి రాకుండ మీగు జాగ్రత్త పెట్టవలయును. నిన్ననో నేడో రాజావాసు నింబపురము వచ్చియుండురని గిలండుచున్నాను.

గోమోజీ—నాకు వేతే వనియున్నది. నీవింకఁ బొమ్మనుటచిపోక పాసామ్ము నాకిప్పించునుమా!

అని భేతాళసింగు విధియగునై నిడించు భైరవసింగును వెంటఁజెట్టుకొని తనదారిని బోయెను. అనంతరము గోమోజీరావు తనలో “నాకోరిక యెన్నఁడు నెఱవేరి యీరాజపుత్రులు నింబపురము బట్టుకొని యహల్యాబాయిని కారఁదోలి తామే దేశమంతయు నాక్రమించుకొని నాకు హంతరివడము నొసగునరా? నేనంతటి యదృష్టవంతుడ నగుననా” అని యోచించుచుండఁ జలుపుచును కొని నామభద్రుడు వచ్చి యెదుట నిలిచెను. అలోచనలమీది కొత్తలు వానిపైపుఁ జూడ వాఁ డిట్లనియె “అయ్యా! అతఁడెవఁడు? అతఁడువచ్చి నీతిలో లేడు. వానికి బుధువులు లేరట.

గోమోజీ—ఇచ్చుచును లేకేని? మాచూర్పుకములో నతని బావ యున్నాడట! అతడు వీనిని చదివించుటకు నంగధనమైన నాకు లంచమిచ్చును. దత్తు ప్రాంతరక్షణమునకు గాధాకాంతారావే లంచ మిచ్చుచు. కాని నేనాతని దగ్గరకుండి లంచము గ్రహించను. అతడు నమ్మలేనివవాడు కాదు.

బామన—నేను సాధ్యమైనంత ప్రయత్నముజేసి మీకు గొంతు వందలైన లంచము తెప్పించెదను. మీరు లంచములేదని నేయనని ప్రతిజ్ఞ గైకొన్నారు గదా?

గోమోజీ—ఏమార్థమైనను సరే కార్యము. చెడకుండఁ దీసి రా. నీమింక పో. నేను నిద్రపోవలయును.

అని బామనబట్టా నంటి తెల్లవాగుదాఁక నిద్దుర లేక యిటు నటు పోరలుచు నెట్లో యారాత్రి నాలుగుబాములు గడిసి యుడయమునఁ బెందలకడ మేల్కొని రాణిదర్శనార్థ మరిగెను. గోమోజీని వరమవిశ్వాసముగల యుద్యోగస్తులలో నొకనిగ రాణి పరిగణించుటచే నాతనికిఁ దగువాసన మొసంగి కూర్చుండఁబడిచి గౌరవించి వసయేమరి యడిగెను. అంతట గోమోజీ లేచి “అమ్మా! రాజ్య మల్లకల్లోలముగ నుండుటచే నాకు నిద్రవట్టుటలేదు. జన్మంతరావు ప్రేరిణముచే రఘునాథ చివు నైవ్యమును పెంతుఁజెట్టుకొని మనపై వచ్చుచున్నాడట.

అహ—ఏమీ వచ్చుచున్నాడా! నీకర్వరు చెప్పి? నిజమని తోచను.

గోమో—అయ్యయ్యా! మీరు కుంభాకర్మ మెఱుంగను. శ్రీపీష్వానాథవరాగారు పింతిప్రదీని దగుబలమిచ్చి కంపివారు. మీరు తత్తణుమె తుకాజీహోలొకరును వానిపై కంపదగును.

అహ—తుకాజీని గాను. గాధాకాంతరావు సంపుకను. ఈవేళ నీవు దత్తుపై వచ్చిన యభియోగమును విచారించి వ్యాయమైన తీర్పుజేయును.

గోమో—రాధాకాంతుడు ను వలించును అగ్ర జేమియుఁ జేయుఁ జాలఁడు. తుకాజీని బంపుట యుచితము. మీద మీచిత్తము.

అహ—ఎవరైన నేను? విశ్వాసముతోఁ బని చేయవలెను గాని నీవింకఁ బొమ్ము.

గోమోజీ తన యేలికవద్ద నుచితముగ నెల్లప్పుడై కొని నిష్క్రమించునెను గాని రాధాకాంతుని బిలిపించి, తగునైస్సముజ్జీ దత్తు నమె పూజానగరమునందు వచ్చుచున్న కథులగునాపున తమరుగఁ జని వానినోడించిరిగ్గుని యానతిచ్చును. దత్తునకు నుర్రుదండన తప్పించుటకుఁ బ్రయత్నించుచునున్న రాధాకాంతుని పొరుగువారు పోవలసివచ్చినందలకును, దత్తునకు సహాయము చేయులేక పోయినందలకును జూపించి వెళ్ళుట కిష్ట. లేక తప్పక పూజవలెను.

వసుమతీదేవి ప్రకరణము

రాణి దర్శనముచేసి సంగతులు ముచ్చటించి గోమోజీరావు తిన్నగాఁ జనకచ్చేరికి వచ్చెను. కళాహీనముగు మొగముతోడను దయాహీనముగు హృదయముతోడను దన మొగమువలె వెలవెలఁ జూపు తెల్లని పత్రపుటతోడను, బతుకటకు-మను రుచ్చలచప్పుడులు వందిమాగధులై తనరార దెలియఁజేయుఁ జేసినొకలుపులుగల చాలకట్ట నిలాపార్థముగఁ బట్టుకొని కచ్చేరికి దయచేసిన కొల్వలును జూచి బ్రాహ్మణులు చ.డయలు కెట్టిరి. అతడు కచ్చేరిలో నడుచు వేయఁబడిన తపశ్శివము కలంకరించుతోడనే నేరములు చేసినవారు క్రమక్రమమున వానియెదుటికిఁ దీసికొని పోఁబడిరి తనకు సహాయము నొనర్పిరిదగిన రాధాకాంతుడు నిత్యము యూరికిఁజేరుటయు, శత్రుగణముతోఁజేరి తనపైఁ కత్తు వహించిన గోమోజీ తన్ను విచారణ నేయుటయు, స్వయముగ రాణికిఁ దనపైఁ గోప ముదయ్యుటయు

యిది దత్తు కడకు మరణము తప్పదని ప్రాణరక్షకాధ్యక్షుడు ప్రయత్నములఁగూడ మానకు శ్యామసుందరుని, వారిసంతకులను, నాటికిన వారకులచే చంపినిచారణ జూడవలయునని కగరవాసులలో బెక్కడ్రు క చేరికీవచ్చి యెడతొలి నీయక గణగణావృత్తి జేయుచు నెక్కడఁ జూచినఁ గామ్యయో యుండె. గాథాగాతునిభాగ్య యగు గోహిణీ బాయి రాణిదర్శనము చేసి మెల్లగా బ్రసంగవశమున దత్తుచూచినాత్రి యతని సాహజ్యము జేయుట యుచితమని రాణితో ముఖమిచ్చున దయ్య నామె కనరికొని యిట్టిచూచావశ్యకమయ్యునులో జోక్యము గుంగఁజేసికొనవలదని గట్టిగ ముందలినిచినదనఁ గోహిణీయే కాక యితరులుగూడ ఇట్టిచూచామె తమకు జరగునని భయపడి రాణితో దత్తువయ్యమై ప్రసంగియును మానికొనిరి. తమగూట విడలేదని జన్మంతరాపు దత్తుపై నొకఁబూని వానిపై సాక్ష్యము గుడుచ్చు గుండ దౌలతరాపు సహజముగా వాతనిమాతము గోదయగఁ లుచము దనకు నీయలేదని గోమోజీరా నలుక వహించి తనతొంటిలో వహి విపున దీర్చుకొనఁజూచుచుండెను. దత్తు తనకులంచము నొసంగినచో గోమోజీరాపు ప్రతిక్షలోనివాడని కోపము వదలి వానిని విడిచియె యుండును. గోమోజీకి ధనము, పధికారము ప్రధానముగాని తన కక్ష, సీతి, ధర్మము మొదలగునట్టిపులులేవు అన్నటి కింకను శ్యామసుందరుని కావశ్యకము అగుమురళీధర దాసును, వీనిసోదరియగువానందయ్య రాఁరైరి. ఇట్టిస్థితిలో న్యవత్తుపరమక్షపమానుశూన్యమయి, చిరగవినయ్యుడు, నిరంతరగర్భించిత్తుడునగు శ్యామసుందరదత్తు కొత్తాలుగారియెదుట నిలువఁబెట్టుబడఁ జూడవచ్చినజరులేల్ల వానిసాకుమార్యమును దలచియు, గుణములఁ దలచియు ముఖతలై కేటియూతని జూడబాలరైరి. దత్తుతోనుండినమువ్వుయశేవకులు సాక్ష్యమునిమిత్తము కొత్తాలువలన రక్షించబడి యెగుటనిలిచిరి. ముసికుటీరములోనుండి దొంగవలాయన మొందుటచే నాతనిసాక్ష్యము మావశ్యకమనివానికై

క్రిందటిరాత్రియె కొంతవేల కట్టికి వంటివందున వాతించును బడులు
జేరెను. కాని యుక్కుటికిఁ గచ్చేరికి గాలేను. అట్టహాసము విస్తాఁడుగ
జరిగెను. కాని విచారణ ముహూర్తములనులో మూడువంశికలతో
ముగిసెను అప్పుడు విచారణ మారభయి. ఇంకా గొంతాలు దత్తులు
గదగొని “సరేయి నెవరినా” యని యడిగెను. నేని బుద్ధిపూర్వక
ముగ నేరమాను జేయలేను” అని ప్రత్యుత్తరములు జెప్పి నరులెవరును
లేక యొరదీసిరి. తివలె నిలుచుబడిను తరువాతి సాక్ష్యవిచారణ
మారంభించి కొత్తలు నుప్పుచేసెను. నొకని నిఘోషములు
గూర్చి యుడగ మొడిట్లునియె “నే నొకరిపలకు నిజము మఱచి
చేసెదను. ఋషికుటీరములో మేము దలచినదిగ, దత్తులు గద
భిల్లరి దడవెంటదీసికొని యెక్కడగో పోయిరి. అర్థరాత్రి ఖయిదీని
చాకొంటిరిగి వింటుంటెకొని పోవలదనియు నది క్రమబద్ధ కారణ
మనియు, మేము వలదని వాదించినను మామాటలు విని యంతిడట్లు
దొంగతో నెటకొయిరిగెను. మేమును వెనువెంట గహస్యముగ పరిగి
వారిసంభాషణ గొంత వింటిమి. మాకు వారిమాటలు స్పష్టముగ వివర
బడలేదు. “కాని వాలుగువందలరూపాయలుకావలెను. లేనియెడల నేను
నిన్ను విడువను” అనుమాటలు మాచెవులఁ బడినవి. తరువాత గొంత
సేవటికిదొంగ పాటిపోయినాడని యొకడే మాతోఁజెప్పెను. ఇంతకు
మించ మేమియు నెఱుంగదు. శ్వామసుందరుఁ డానుడువుల
వాలకించి వింత కథలు స్పష్టించిన బంధ్రాతుముకి- ద్రోహసాహస
ముల కశ్చరువడి “ఇది కేవల మబద్ధము. చాలతీరాపు మొదలగువారి
కుట్ర” అను దత్తువలుకుల కాగ్రహించి “ఫీ నోరుమూయుము. నిన్నెవ
రడిగివాయి? ఇతరుల జోక్యము నీ తెను” నిని గోమోక్షరావు పానిని
మందలించి రెండవసాక్షిని విచారణసేయు వాడును మొదటివా
డప్పుగించిన పాతమునే యుక్కుగించి దత్తునకు మఱియు నక్క-బడును
గల్గించెను. మూడవవాడు కొంచెము మేధునియగుచున సాక్ష్యమిచ్చు

నవ్వుడు చివరికి యొక మాట చెప్పి కిందపాత్ర మిరుగుతుకుఁ గూడ నిర్దేశము నెయ్యటయే కాక నడుచు నొకవారి యిట్లు సన్నవను చెప్పు మిన్ను” రని దత్తు బెదరించి యిడుగ “చాలతరావు చెప్పుచున్నాడండి” అని “లేదండి ననే చెప్పివాడండి” యని వడతవారంబించెను కచ్చేరిలో వేసుకమాడవచ్చి కూర్చున్న చాలతరావు మొగము చిన్న బోయెను. చూడవచ్చినవారిందఱు మిక్కిలి యన్యాయ మన్యాయ మని యాటచి చప్పెట్లుగొట్టిరి. గోమోక్షరావు నిడులగోపముతో “ఏ మూర్ఖుడా! నీదొంగపాత్రము నేను నమ్మదు. నీతోడివారిద్దఱు నిజము బలుక నీవు దత్తురద్ద లాచము బుచ్చుకొని యబద్ధమూడెద నా. చూడు నిన్నేమిచేసెదనో చూడు” మని గూఁగెనని బ్రతాపతునకుఁ జాలినంతపరికిమందు బెట్టెను. దానితో నాఁడు తిరుగ తెగిచిబెచ్చు కొని చెప్పవలసినట్లు చెప్పెను. ఇంతలో బల్లకిగో గూరుచుండి ఋషి యరుగుదెంచుటయు సభ్యులును గొత్తవలును గూడ వాతని సన్మానము చేయుటకు లేచి నిలిచి నమస్కారముఁ జేసిరి ఋషి వారాయణ వారాయణ యనుచు నందఱఁజూపుండ నియమించి యున్నతాననమునఁ గొత్తవలునకు సరసరిగఁదానును సుఖాసీతఁడయెను. అసంతరము విషయవిధేయతాపూర్వకముగ ఋషిని గన్గొని కొత్తవలు ‘మీ కీవిషయమునఁ జెలిసినంతఁ జెప్పవలయునని వాప్తార్థన’ యన ఋషి యిట్లనియె. నన్ను మీరు ప్రశ్నవైన వలదు. భగవంతునిమోముఁ జూచి నిష్పక్షపాతముగ నేను జెప్పెదను. శ్యామసుందరిదత్తు వాకుటి రమైన కప్పడప్పడు వచ్చుటకలదు. నాతో రహస్యమునఁ గొన్నికొన్ని యోచనలు నేయఁ బ్రయత్నించిను. దొంగ పాతీపోవుటలో దత్తు పోరపాటుపడెనో బుద్ధిపూర్వకముగఁజేసెనో చెప్పఁజాలదు. రాజభక్తి యతనికి విస్తారముగ నున్నదని నమ్మఁజాలను. పోర బాటుచేతనో బుద్ధి పూర్వకముగనో రాజద్రోహము జరిగినది. గనుక శిక్షకుఁ దగినవాఁడ

శూని వాకుఁ దోచుచున్నది ఇతఁడ నత్సృగుఁడునని వాయుభి పాశురము.
 అని ఋషి కలుక 'భీ! ఈఋషికుఁ' బద్ధమూడవవాడని ఏమిని.
 నాని దత్తు బిగ్గలు. అని యిది. "అయ్యయ్యా! దైవవ్యయాపుడగు
 ఋషి యబద్ధమూడవవాడని మనకు నీవంటి యెట్లాడెను?
 మూర్ఖుడా! నోరు మూసికొనిమని గోమోతరాపు దత్తును గదిమి
 యాయభియోగియై కట్టు పది పదునెనెను. ఓయీ శ్యామసుందర
 నత్తూ! నీ గుండెలు నీవనుమని జాతనాకు మనసు గరుగుచున్నది.
 కాని నీచేష్టలు, నీస్థితికిని వయస్సుకును దగిలవికావు. చిన్నతనము
 నందే యింతటికుట్రలు చేసినవాడవు నీవు పెద్దవాడ వగుదువేని
 లోకములు మూచిపైచెవవు అంతటి సగ్గువ్యయాపురాలిని మోసము
 నేయుటకు నీమనస్సెట్లు లొంగునది? ఋషిమూటలబట్టి చూచిన, నేవ
 కుల సాత్త్వియ నుబట్టి చూచిన సేవకురూపని వాకుఁ దోచుచున్నది.
 నీకిచ్చును శిక్ష విధింపవలయును అనాచెప్పటికి దత్తు వానిమూటల కడ్డ
 మువచ్చి "అయ్యా! మీరు వాకు విధించుశిక్ష మరణముకంటె
 నెక్కువగా నుండదు. నేనందుకు సిద్ధముగ నుంటిని గనుక నేనణిగిన
 సజ మందఱుమందుఁ జెప్పచున్నాను దొంగయు మరుష్యునివంటి
 వాడ. నీవును, జన్వంతరావుతోడను చాలతరావుతోడను కేసి వెక్కు-
 కుట్రలు నేయును నేమియు నెఱుంగని వానివలె నేదాంతములు పలు
 కుచున్నావు. నీకుట్రలు నేనెఱుంగుదును. ఎన్ని గోసినను రాక్షసో
 హము పాదగర్జలేదు. నేను ఘోమైనచావు జగ్గుచున్నాను. నీవు
 నీచమైన బ్రతుకు బ్రతుకుచున్నావు. ఎప్పటికయును నీదొంగతి వెలు
 తురు లోనికి రాకమోసదు. దంబము చిరకాలము డాగ"దని దత్తు
 జనులు విన్నవించును జాలియు నొందునట్లును గోమోతరాపు నిశ్చే-
 వ్యుడగునట్లు నిష్ఠురముగ బాగుటయు సఖయెల్లఁ నిట్టబ్రతుకయ్యును.
 ఋషిపంచముల నమ్మి కొందఱు శ్యామసుందరుఁడు దోషియని
 వ్రాడిన, వానిమూటలు విని కొందఱు దత్తు నిర్దోషియనియు మరణ

మన కివ్వబడినదియు నెంచి కొత్తలు తీర్పు నియ్యకముందే దత్తాతని గృహరహితవములచే నొప్పించుటచే నతఁ డేమి వివరీతిపుతీర్పు నిచ్చునో యని యోచించఁ దొడఁగిరి. అంతలో నొక సేవకుఁడు త్వరితముగ వచ్చి కిచ్చేరిలో ముష్ణజనుల నొత్తగించుకొని కొత్తలు సమీపము నకుఁ జూపు సలహా వానిచేతి కొక లేఖ నిచ్చెను. అబాయియ మెల్లగాఁ జదువుకొని గోమోజీరావు చిటునగిపుతో నభ్యులనుచూచి “చూచి చిరా విచార! శ్యామసుందరదత్తువేఁ గలప్రేమచే రాధాకాంతరావు నాకు ప్రాసినలేఖ యెట్లున్నదో చూడుఁ” డని “సీవును నేనును స్నేహితులమగుట నేఁడు సార్థకము కావలయును. కావలసినవాడవు. గొప్పయిద్వోగమున నున్నందులకు నాకేమేలు జేయుము. శ్యామసుందరుని పృథ్విలోనికిఁ దెచ్చుచున్నాను. వాఁడు నాకుఁ బుత్రప్రాయుఁడు. వానిమీఁద వచ్చిన యీ నేరమును నీవు తప్పించి కేవల లేకుండి వాఁడు తప్పించుకొనునట్లు చేసి ప్రాణములు కాపాడుము. నీమేలు మఱువను. నన్ను రాజిగారు దూరదేశము జూపినారు. గతక ప్రయాణములో నుండుటచే నేను నీతో స్వయముగ నూటలాడఁ జాలనైతిని. నీకుఁ గావలసినచోఁ గొంతలంచుకూడ నేను జాగ్రత్త పెట్టగలను. ఎఱ్ఱనఁ గట్టవానిని విడువుము రాధాకాంతరావు” అను నొక చీటి చదివి వినిపింప నభ్యులు రాధాకాంతుని తెలివితక్కువను వ్యాయ విరుద్ధముద్ధిని వేనోళ్ళనిండించిరి. అట్టి నీతిజాహ్మ్యమగు ననాలోచనపూర్వకార్యము రాధాకాంతునివంటి లోకజ్ఞుఁడు చేయుట యనుచిత మని యు నంచన శత్రువునివేర నట్టిరహస్యము లగువాలుప్రాయుట బుద్ధి హీనతయనియు, రాధాకాంతునికీర్తికి భంగముగలిగిన దనియు, దత్తు విచారింపఁ దొడఁగెను. లేఖను చదివి గోమోజీరావు చిట్లుకలలో బండ్లు గీటుచు గ్రుడ్లెఱ్ఱజేసి “నాకు లంచము నిచ్చుటకు రాధాకాంతరావు ప్రయత్నముచేయుట చూచినారా! బుట్టపోయినను నేను లంచము

దీసికొందువా? నన్నింత యనమానము నతడు చేసినందుకు నేను రాజితో జెప్పి దీనికి దగినంతచర్య జగురుకమానము. అరుచితమును యీ లేఖనప్రాసి రాధాకాంతుడు తన నీచబుద్ధిని గనబరచు కొన్నాడు. కాని నేను రాజినివయమై యన్యాయము చేయుదువా? ముక్కుకునుమాటిగఁ గోయెదను వానంగతి యెవ్వ రెఱుఁగరు." అని పలికి తత్తణు మే తీర్పుజెప్ప నుద్వేగుడయ్యెను. చూడవచ్చినవా రందఱు చివ్వుల దొంగజెట్టుకొని తీర్పుని సద్ధమగునుండ శ్యామ నులరుడు నిశ్చలహృదయుఁడతో దనగతిని జెవులార వితుటకు వేగిరవడుచుండెను. అప్పుడు కొత్తాల్లిట్లు తీర్పు విలపించెను. "ఓయీ! శ్యామనుండగా! నీవుచేసిన రాజద్రోహమునకు నీకు నేను మరగ దడవ విధించినాడను. రేపునాకుంకాలను నీ దురభిమాయను" నని బ్రతాతులను జూచి వీనిని జంపాలకుఁ గొనిపోందని యానతిచ్చి మెంటనే సభాస్థానమును విడిచి యాతఁడు రాజిచే దనతీర్పు నామో దించుటదేసికొనుట కంతిపురికి జనెను. తీర్పుని జరులు రామరామ! హరిహరి! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము! అయ్యో! యనుచు విలపించి యొక్క-రొక్కఁడుగ గోమోక్షిని నిందించుచు నిండ్లకుఁ జనిరి. అనవసర మగు మనోవ్యధను దొలగించి కమలను సందర్శించు ముఖమును ద్వరితమగఁ జేకురఁజేసినందులకుఁ గొత్తాల్లునకు మ్రొక్కుచు శ్యామనుండరుడు యొక్క వోని మనోద్వేగముతోడను గలవరసాటు లేనిచూపులతోడను రాజభటులచే జెరసాటకుఁ గొనిపోబడు చుండెను. అంతలో మాహాపురమునుండి దత్తుయొక్క సోదరియగు వానందబాయియు నామే మగఁడు ముంగళీనానుకువచ్చి వాని హరవృత్తిని విలపించుచుండ నందు వానంద కడసారి తన ముద్దులతమ్మనిజ్ఞాన గోరుటచే ముంగళీధరుడు త్రోవలో దత్తు కనుగురుకి యాతనిఁజూచి ముగ్ధుఁడై యగది సోదరి కొకసారి వానిఁ జూపుచుని బ్రతాతును వేడుకొనెను. తనసోదరి సట్టివసుమమునఁ జూపుట కిష్టములేక దత్తు

వలదిని రాజభటులతో వాదించినను వయాభరగువారు నానిమాట ప్రోసిరి తన్నుగా వాని నానందకడకుఁ గొనిపోయిరి. లానకొనివచ్చును గురియు లెమ్మనిమొగలు విన్నవోపుటయు దీర్ఘబాహుల వెతుకకు విలుగఁ గట్టబడుటయుఁ జక్కని తల వెల్లడినను చీకాకుకుటయుఁ విన్నుకత్తులతో రాజభటులు నాని వెంటబడించుటయుఁ గనంగొని యానందజెందంబు నగును దుఃఖము. కట్టలేక యోకియ్యుడా యని కేకవైచి మూర్ఛిలైను. తనతో నమానదుఃఖముజేసిన మనశ్శీఘ్రునిచేఁ జేయబడిన శైత్యపచారములచే నామె వెలివిసొంది “హా! లెమ్మడా! యెంతకష్టముగా వాయవా! నేనెట్లు బ్రతుకుదునురా లెంద్రీ! నీకుఁ జెడ్డివారు వచ్చినారు వారితో నేమనిచెప్పదునురా నాయనా! నావరాలచెట్టా! నిమ్మఁ జూచికొని నామాడ్గులు నుచ్చుటలు చెల్లనని మురియుచున్నానుగా లెంద్రీ! ఈ వానియంద్యోగము నీచావుఁకు వచ్చినదటరా! ఇంతయంది యుండ జేస్తునింటికి నివే కవబడితివటరా! అని వరివరివిధముల గుండెలు బానుకొని తల గోడకువైచికొట్టుకొని యెక్కడనైన నను బ్రష్టి మెత్తుకొని బ్రతుకకుండ నీకీర్తి మెంచుకువచ్చెనోయి! మీనావని వేళాకోళను జేసెనునా రెవ్వరుబాటు! నాతో మాటలాడవేమిరా! నామీఁదఁ గోవనూ” యని గడ్డముపట్టుకొని బ్రతిమాలుచు నుద్దులెట్టుకొనుచు నేడ్వసాగెను. “అక్కయ్యా! నాముణుని తీరిపోయినది. దుఃఖించిన కార్యములేదు. నేను నీవారెనుగాను బావా! ఆమె నూరిడివు. నాకు నెలవియ్యక పోయెద”ని పలికి దుఃఖనూగక తానుసూడ సోదరివడిగోఁ బండుకొని డత్తు పెద్దపెట్టువ నొకమాటు రోదనముపల్పెను. ఆదుఃఖము జూడలేక బంధువులుగూడ నేడ్చిరి. తుదకు రాజభటులు డత్తును దీసికొనిపోవుటకుఁ బ్రయత్నముసేయ, నానంద దుఃఖవేళముచే నొడలెటుగక పీరిదురక్కయ్యలాఱా! నాతమ్మునిఁ దీసికొనిపోవుటకు మీరెవ్వరురా! మిమ్మును జంపివైచెదను. నాయెదుటనుండిపోండి”యని విజృంభింపబడిన

దత్తుయొక్క చేతులకు విక్రమసాగెను. మురళీధరదాసును రాజభటులును వారింది యామెనొకమూలగదిలోనికి సాయముబట్టి యాద్యుని తోసికొనిపోయి యందుఁ బడవైచిరి. తగునాత నానంద మూర్ఖుని నంగన నదియె దాఁటిపోవుటకుఁ దగుననుయాయని దత్తు “బావా! నా మీఁద దయయుంచి నే నిదివఱకుఁ జేసినవికల్పము తునియింపుము. నాయాస్తి నా మేనల్లునికి | నానీ నన్ను జ్ఞాతకముయొకరుము. మా యొక్కఁడు దయతో జూచుచుండును.” అని బల్లెటెతులతో గుమ్ము ముదాఁటి వెడలెను. మురళీధరుడు వెనువెంటఁ జరి “రాజువా! నిన్ను తునించుటకు నీవ్యల్య జీవితకాలమున నీవర్గరంగలిగినకష్టము లేవి? నాకుడిభుజము కడిపోవుచున్నది. మేనువ్యక్తమువలె నీవున్నావుగదా యని నిన్ను నేను నమ్మకొన్నాను. నీవు ఏ క్షేణిని జేరి నీత్రోవను జోవుచున్నావుగదా? నాయవా! నీయందము నెలసాలు గావలసిన దినము వచ్చిపడి.” అని వినిపించెను. అంతలో భటులు వేగిరవడి గోమోచేరావునకు దత్తుకొదకువచ్చుటఁ జెలిసినఁ దరుకు నూటవచ్చు నని యాదత్తుడు జెఱసాలకుఁ గొనిపోయిరి ఆదినముననే భోజనములు లేక యానందాదు రభీధరులు మాహూపురి కరిగిరి. రాజు దత్తునకు గోమోచే విధింపిన శిక్ష వంగీకరించెను.

కనునాల్గవ ప్రకరణము.

—

ఓసీ! సీతా! నీవు చెప్పెడుకథలు మిగులఁజనుత్పత్తితో నిండి యుండును. ఇంత చిన్నతనములో నింతంతచిత్రముల నెన్నఁడు నేన్ను కొంటివి? ఒకవర్షాయాము కడుపు చెక్కలగునట్లు నవ్వింపఁగలవు; మఱియొకవర్షాయాము భోజన నేడిపింపఁగలవు; హస్తకృంగారకలుదా రసములు నీసొమ్ములే యని తోచుచున్నది. నీవు వివాహముచేసికొని నీయత్తవారియింటి కరుగుదువేని నే నెట్లుండఁగలను? అనియైకాభిమానము

తనకెదురుగాఁ గూర్చుండియున్న సీతాబాయిని గూర్చివలికను. రాధా
కాంతరా వద్దగొనివది జువలు దాసి యగునీతాబాయి దానియెడలఁ
దత్తు. కూర్చి యెడల నత్యంతవిధేయతతో, నడచుకొనుచు నగుయో
చితముగ పొలిచి తనంజనకరిము లగువినోదకథలను జెప్పి వానిచేల్లాఘి
వలచుచు వచ్చెను. మొదట వామె నుక్తాబాయినిమిత్ర మేర్పఱచఁ
బడినను దగవాక్యముత్కారముచేతను వాక్యముకొంగవలయు మించు
ముఖసౌందర్యముచేతను, ముఖసౌందర్యము నతిశయించుటయూచి
నద్గుణసంపదచేతను దానిహృదయమునుగూడ నొకర్నిగిదివంగున రాణి
గూడ వామె చెప్పుకథలను వినుచుఁ దనవిచారముఁ బొప్పుకొనుచుం
డెను. సీత దాసి యనియు ముక్త యజమానురాలనియుఁ బేరే కాని పా
రియైన నన్యోహ్యురారము గలవారై నచ్చెలులై యొకరినిదిచి
యొకరు నిమేషమయినఁ దాళఁజాలక ప్రొద్దులుపుచ్చుచుండిరి. సీతకుఁ
జెట్టుకుండ ముక్తయేవదార్థమును భక్షింపదు రాత్రులు తనతిల్లి చూడ
కుండ ముక్త సీతకు దగఁగించు మైఁ జింపుకొనఁ జెట్టుకొనుటయు
యోవనాతిశయమువల్ల నుదయించుకొనుచు వామెకుఁ జెట్టుటయు
గూడ కలదు దాసి పరితదయతోడను నమానగౌరవముతోడను పొద
రించిన స్వతంత్రతారతియ్యమెఱిగిన తల్లి యేమననో యనుభయ
మున ముక్త తల్లియెగుట నితరులయెదుట సీతను దాసిగాఁజూచి యాంత
ర్యమునఁ జెలివలఁ జూడసాగెను అహల్యబాయియు సీతకు సామాన్య
ముగ దానియెడఁజూపు గౌరవము కంటె నెక్కువ గౌరవమును జూపుచు
ప్రేమము నూర్చి లుపుచు వామెకుఁ గొంత రాసీయక బహువిధముల
నరయుచుఁ జిన్న చిన్న యంతములలో వామెయోచనము గూడఁ గైకొ
నుచు వామెబుద్ధి మెచ్చుకొనుచుండెను. ముక్తాబాయి పైనుదహరింపు
బడినవలుకులఁ బలుకుటయు సీత నవ్వుచు దీనికంతకు మీదయయే జూర
గము నేను మిమ్ము విడుతునని భయపడకుఁడు. బ్రహ్మచర్యముతోనే

కాలము గడలేనివలెనని యూహించుచుంటినిగాని నివాహక్రయత్ను మంతట తలఁపులేదు. మీను వివాహసంకరము నన్ను విడుతురేమో యని భయపడుచున్నాను నుడి యని నలికెను. ఆనలుకులువిన ముక్తకు శరీరమంతట గగుర్పాటుదయించెను. తలచుకొని సీతనుజూచి “నీకు బాత్తుగా భయములేదు అప్పుడిప్పు డిట్టి నూటలు నాకు జ్ఞాపకముచేసి నీకు గలవరి పాటు గలుగజేయు ముండువు నివాహయమై యుత్తాము” అని ముందలిచి జన్మంతరావును నీకు గలిసి కొనుభాగ్యమే నాకుఁ గల్గు నని మాయమృదువు నానికి నిట్టికలఁతలు గలుగవు. దైవమా! మాకు సంయోగము గలుగజేయవుకదా? అని చింతించుచు సీతతో నీక్రిందిసంభాషణము జరపెను.

సీత—అమ్మా! గంగాధర జన్మంతరావుకాయ మీకుఁ దప్పక లభింపఁగలదు. చింతవలదు.

ముక్త—కొరికలతో నాకుఁ బనిలేదు. అది వ్యర్థమనోధమని నే నెఱుఁగుదును. విరోధముచే మాయమ్ము నన్ను పాటియొకరిని వరియింపుమని నా కాజ్ఞాపించును. ఇష్టము గలవానిని విడిచి వేతాకనిం శనికొనుటకంటె మరణముమేలు.

సీత—నిజమే అందుచేతనే కమలాబాయి పాపము దాలత రావును వరించుటకంటె మరణముచిత్తుని యట్లు చేసినది. మీయమ్ము గారిపాలనములో నిది యొకటియే ఘోరమైకార్యము జరిగినది.

ముక్త—అవును. ఆమె కడు నందికత్తెనుట! నిష్కారణముగఁ జట్టుచి. సరే చచ్చిపోవారితోలి మన కెందురు? నా కాసంగ తులు చెప్పుకుము. రాత్రీ పీడకలలు వచ్చును. నీవేదైన నొకవిదనొక కథ చెప్పుము. నీవు కథలనుజెప్పి నాకారోగ్యము గలుగజేసినందుకు ముందు ముందు నీకు నే నొక యుపకారము జేసెదను. ఇది నానాగ్నా నవనిగి నీవు గ్రహించుము నీయందు నాకట్టిదయ గలదు.

సీత—(సంతోషముతో) అమ్మా! యిది నాకొక్కవరము. సమయ మైనప్పుడు లేవక యిచ్చువారును వుండి. ఈ వేళమీకు విశయమిది యెప్పుడు. అప్పుడగు మాడ వచ్చి యాలకించవలసివచ్చితి. వారు శత్రురేమో మీరొకటయ్యెదరా?

మాత—అప్పుడారు కథల వాంకించుటకు మనస్థిమిగలుగల వాడగు లేడు. రఘువాదగావు దేశమపై వచ్చుచున్నారని తెలిసి వానిమీదికి రాధాకాంతుని బంపినది. ఇంకను రాధాకాంతునివద్ద నుండియు తరము రా లేడు. అడేడుకూడ శత్రులం గలసివాడని యీ వేళ గుమారు బయలుదేరినది. రావపుత్రులు నిరబప్పురముమీదికి వచ్చుచున్న రమయు సైన్యముల సంఘమునియు శివవానా బాబులు వ్రాసివాడు. లేఖను జూడగనే మాచున్నగారికి గుండెలో తాయి పడినది. అది గాక కొత్తవంతులూ. రొక్కలు మాజ్ఞాతి బయలుదేరినాడేట. వానికి నేడో రేపో పట్టాభిషేక మగు నట. ఇవి యన్నియు నీవేళ యుద్ధయమున జేరినవి. ఆమె కేమియును తోచుట లేదు. ఇంతయే గాక గండాలిల్లను దొంగను విడిచినందుకు నొకని కిచ్చినముక నురిశివ విధించినది. ఆమె యాకని జేయించుచున్నది అంగుచే గథ వివదు.

సీత—అమ్మా! యాయదృష్టహీనుఁ డెవడు? వాడు శిక్షించ బడవలసిందే.

మాత—నీ వెలుగవా? రాధాకాంతునిబట నుండెడువడును వాడు శ్యామసుందరదత్తు

ఆమెవచనములు చెవులం బడినతోడనే సీత భీమసింగమువలె లేడుచుమాపులు గలిగి నాలుక కొనుగుపోయినబాసవలె. తడవాటు మాటలతో 'హరిహరీ! ఆపిల్లవాడే' అని కూర్చుండ లేక స్తంభము నకు జేరబడెను. ఆమెనువర్ణగని ముక్తభయవతి, "ఏమిది? నీవు దత్తు నేమెలుగుదువు? నీకింతవిచారమేల" అనెను.

సీత—అమ్మా! పాప మాదత్తు నేమిట, జన్మితమయ్యెను మిగుల స్నేహితులను దైవశక్తులను నిట విడిపోయిన తరువాతనేయి మియింట దాసినైతిని. అతఁ డుద్యోగియాయెను చిన్నప్పటి స్నేహముచే మిగుల జాలిగలదను.

ముక్త—నువ్వేమి చేతుగలను? రాజుద్రోహుని చేసిన దురాత్ముడు ఇతఁడౌతుండిని నివివృత్తకదా వలికినావు. నిమాట సీవు నిలుపుకొనుము.

సీత—దాసినగు నేను నామాట నిలుపుకొనఁ జాలను. రాజపుత్రిక లగుమీరు మిమాట నిలుపుకొనుఁ గా నాకుఁగావలసిన పహాయముఁ జేసెదనని మీరివ్వజే వాద్దానముఁ జేసినానగదా? ఇక్కడ మాట నిలుపుకొని మీయమ్మగారితో జెప్పి నానిమిత్త మీదత్తు ప్రాణములు రక్షింపునురా? ఆమెలు నాకుఁ జేయుదు.

ముక్త—ఇది యసాధ్యము. రాజకార్యములలో మామమ్మ నామాట వినదు. నేనివని జేయఁజాలను.

అని ముక్తసందేహవిముక్తయై వలుక సీత కనుదమ్ముల మందు బిందువుల చందమున బాష్పకణములు దిగజార దుఃఖావేశముచే దైర్యముజార భోరున రోదనము సేయఁ దొడంగెను. అందుచే ముక్త జాలిగొని యెట్లయివఁ దనయావచ్చుకి వినియోగివలది తల్లిమనస్సు ద్రివ్యునునని బయలుదేలి విచారగ్రస్తయై యున్న కాంకానుభిల్లి యగు తల్లింగనంగొని యొక చోట మెల్లగఁ గూర్చుండి కొంతసేవటి కామెతో, 'అమ్మా! రాజపుత్రులు నింబపురము నాక్రమించినారా' యని వలికెను.

అనా—అక్రమించలేదు. తేపో యెల్లండియో యావని జరుగును.

ముక్త—అమ్మా! యీదినము నాదొకమనని యున్నది. సీవు శ్యామసుందరదత్తును—

అహ—తెలిసినది. చాలుచాలు. నీమనవిని గట్టిపెట్టుకు. ఆవిషయమై చెప్పుకును.

ముక్త—అమ్మా! అట్లువద్దు వానిని, ఇతికింపుమని సీతనన్ను వేడుకొన్నది నామొద్దు చెల్లించును.

అహ—నీకు భయభక్తులు లేవు. రాజకార్యవిషయములలో నీకు జాత్యమెందుకు? యుక్తు-పద్మలారవి వసిదానపు. నీవు నాకు రాజకార్యములలో నాగోచన చెప్పవచ్చితివా? ద్రోహులను నేను విడిచిపెట్టక నీసిఫారసు విని రక్షించినచో రాజ్యమునకు వైపరీత్యము తప్పక వచ్చును. పవెన్నయి నికమీద నిటువంటి స్వతంత్రములు గ్రహించి నాకు ఆవిషయమున నుపదేశము జేయుకుమా.

ముక్త—అమ్మా! నేనుపదేశము చేయలేదు. నేను ప్రార్థించుచున్నాను.

అహ—ఆదాపి వేడుకొనుటయు, నీవు వేడుకొనుటయునా? ఏమీ! కొంచెముదయతో నాదరించుచున్నామని దానికి యొడలు చెలియటలేదా? దానియగు తనయనంతరమును రాణీనగు నాయనంతరము నెఱుంగక సీత సిఫారసులుచేయ నాపించిందా? జాగ్రత్తయని చెప్పు ఆలస్యమయినకొలది నందతో సిఫారసులు చేయుచుందురు. కనుక నీవుటనే వాని నురిదీయించెదను. నీతోవను నీవు పోయి చదువుకొనుము. ననిట్లన్నానని విచారి మొందకుము.

అపాల్యబాయి యుక్తుబోతు తనమును దుఃఖమును దెలిపమున నందడింకఁ జెప్పుచోయి తల్లివద్దకుంకిపోయి గంపంతయానతోఁ దనికై యుక్తు చూచు సీతతో నిరాశ గొలుపు నీవలుగులఁ జెలువ నామి చిన్నబోయి విచారభారముచే నన్నము నీళ్ళముట్టక రోజుచుండెను.

ఉదయగిరిశిఖరంబున రతనః పుబః తిచాయలః బ్రహ్మకరచింబాబు
 నే తానందకరమై పాడనూపి యజ్ఞానముతాపు సద్గురూపదేశ వాక్యము
 లవలె నిగధకారమును జూపు తన కిరణవహస్రములచే జగమున
 కమితోపకారము నొనర్చెను. వ్యాఘ్రహింసాశి క్రూరమృగములు
 చీకటిగుహలలో దాగి తమవేట గడుకూలముగఁ బగ లేటికనుదెంచె
 నని విచారించుజొచ్చెను. ఆసమయమున మానూపురసరూపారణ్య
 మున నొక యున్నత పర్వతశిఖరముపై వేనఁజేలు జనులు చేరి తహా
 కోలాహలధ్వనులఁ జేయుచుండిరి ఏనుగుదంతములు, నడవిపంది
 కొమ్ములు, నెమిలిపిరిచములు, నలువిధ బుల పూసాపేకులు మొదలగు
 నవాగరకత సూచించు పలంకారములఁ గైకొని భిల్లులు వాగరకతి
 సూచించు వేషములతోఁ గొందఱు పుగ్గనాసులును, మధ్యస్థితితో
 నుండిన కొందఱు కాపులును వచ్చి తస్పర్వతమున వాతురతతో
 నొక మహాకార్యమున కెదురుచూచుచుండిరి. పర్వతముపై జల్లదన
 మును వెడఁబల్లు వికాలమగు పందిఘ్న వే నుబడియుండిరి. పందిళ్ళకు
 నలుదెసలను మంగళకరముగఁ గట్టబడిన పచ్చన మాయిదాకుల
 తోరణములును సమయ తోరణములతో దండలుఁ గట్టబడిన వన
 పుష్పములును స్తంభములకు జరగ నాటబడిన కదళి తరువులును
 దత్తదేశమునకు శృంగారలక్ష్మిని గాజ్యలక్ష్మిని నాహ్వయము నేయు
 చుండెను. ఈకోలాహలముతో జనులు మహాత్మాహాధరితమనసులై
 యుండఁ గొందఱు పెత్తనమావహించి నొదిడి సే నువలదని జనుల
 నాజ్ఞాపించుచు వాస్తవాలయంగుఁ దదుకు నెవ్వరు నీనుని యధికార
 మును దెల్పుకొట్టదాల్చి యటునిటుఁ దిరుగనాగిరి. అంతలో “విశ్వబ్ర
 ముగ నుండిను వచ్చుచున్నారు వచ్చుచున్నారు. బాగ్రత్తి”యను
 వలుకులు వినఁబడి బ్రజలందఱు వచ్చుచున్న యా పురుషునిపైఁ

గన్నులు నిగిచ్చి చూడసాగిరి. అప్పుడు నాంబ ను వెతుకను నిరుగబడు
లను హస్తశూల దండకులు బూని శ్రేష్ఠవాస్తులు స్తుతిపాఠములు
సేయ భవనం వెలుబెట్టుటచే బల్లెలనుండి వచ్చిన బోధితబ్రాహ్మణులు
స్వస్తిచెప్పి నిర్గంధదూల స్పృశుగ నొక యడవియేనుగునందు నున్న
బడిన ప్రాంతమునాదిలో బాలీసునకుం జీరబడి చూచు నుదర
పురుషుం దీగుపడియాడు పంపియ్యకం. అ వాసువునవారాకు కూర్చుండి
యెడనెడల దనరాకకై కుజలుగావించిన యుగకారతూలకు మెన్ను
కొనుచు వచ్చెను. అంబాలిలో బాతని కెరుకగ నొక బల్లని స్థూల
గాయుడు కొన్ని రాజకీయవ్యవహారముల వారలతో నొచ్చటికి
నీబాటందు తలయాడుచుండ గేల కప్పుడే ప్రస్తుతం దోమినఖడ్గం
తిథతిథ మెఱయి దన భవీష్టవస్త్రాంతమును బుడిగ్లనుధ్యయన
నిలిపెను. మోటనే దాలతీరావు మెల్లగా నంబారిదిగి నూబాటని
గూడ వివరముతోడను భయముతోడను నొకరత్న కుబభయమై
దింపెను. దింపునప్పటికి భిల్లులు ఘోరకారచాదములు చేసిరి. కల్లెలుండి
వచ్చినకాపులు భయముచే నొత్తిలిరి. కొందఱు మన క్రొత్తవలోల్లా
రుగాను వీరేయని యాబాటుని జాడవోడంగిరి. గండాభిల్లు తాంతి
యాభిల్లు వెనువెంటనగువ, చోపుకాసులు మునుష్యులకొత్తిగించి మార్గ
ముఖాకు, దాలతీరా వొకహస్తమున హరిహరిపాండ్యాదీ యొకహస్త
మునబట్టి తన్ను నడిపింకు నీబాటందువచ్చి నభాంతరమున వైవలబడిన
యొక వేడికవైనున్న చిన్నకుర్చీపై కూర్చుంటును. దానికరకనే
సింహాసనమని యొక పెద్దపీఠము వైవలబడియుండెను. అందఱును ముఖ
సీనుడయినతరువారే సభ్యులనటు దనుతిమూల్యులనులపై గూగు
చుండ నంతట దాలతీరావు తేచి సభలోనున్నధ్వని నివారించి యిట్లు
చెప్పెను. “ఓహో ప్రజలారా! విఘ్నముల నిక్కడకు నేను రావించిన
కార్యము మీరెఱుంగుదురు. ఈనెను నుదినములలో నుదినము
ఈయన మనయేలికయగు వలోల్లారుగాను తన మనుమాడు గతిచివ

కడుముని కీడుననే పెంచుకొన్నది మలమందు రావుహోలాగుగాను
 మరణశాసనము వ్రాసిరి. ఈమని యున్నతమైన సోలాగుననుబ
 మున నుదయించినవాడు. అందుదాని యధిపతిహాసముతో నుండుట
 కిష్టము పనుపుగల మగవారి కుంభ, సూతకం, మోరపనుకరాజుగారి
 పాదములు గుమ్మరించి యుండును. ఈ ముద్దుభ్రువులు వెనుకటి
 హోలాగుగానీ సన్నిహితత్వము. ఈ ముద్దు బ్రతుకొమ్మని
 జన్మంతరా దెన్ని చెప్పినను గాని విచిత్రము. మోరపనుకరాజు పట్టాని
 యునుచో నీయోధుల బట్టలు గట్టెనట. ఇది యెందు సమ్మతమేదా?"
 అని చాలకరా వుకన్యసేవ, భిల్లులు కాపులు మొరలగునాండలు
 నైకసంతకముగ హాకు సత్కృతమే, మాకు పత్కృతమే యని యాటది
 చవుటల గొట్ట నారంభించిరి. నిగి హట్టునట్టిచవుటలతో బర్వత
 ప్రాంతమున నున్న మృగసమూహములు బెదరి పారియెడ చాలది
 రావు శ్రీమద్రాజాధిరాజ శ్రీమ. తిరుంతు శ్రీయి. మాసకపామసా
 శ్రీమహా దేవకీ ఘనాధగోవి దశాయాన హోలాగుగానూ ! దము
 చేసి సింహాసనమెక్కడని యాతల సింహాసన మెక్కడని యొక జరి
 కుళాయిని దెచ్చి ప్రస్తుత మిదియే నవరన్నికిట నుని వానిశిరమున
 బెట్టెను. తరువాత వారిహారసాద్యాజీ లేది "పిజ్జనలా! ఇకమీద
 మనయేలిక శాయాజీ హోలాగుగాను బహుల్యాబాయికి మీను
 దమ్మిడియెవర గత్తులు గట్టనందు. కట్టెచో అరల మనరాజుగారి
 కీడుమనిసి యుండును. గతుక మీను రెండువృత్తులుగల్గి చెడిపోదును.
 ఇందూరురాజ్యమున నున్న గ్రామముల నన్నింటికి నివధముగానే మే
 ముత్తరుగులు తాళిదలు వ్రాయుచున్నాము. అహల్యాబాయి గాని
 యని యొందినవారికి మానప్రాణములు దక్కవు. ఇదివలనన్నయువో
 గస్థుల దీప్తివైది క్రొత్తవారి నేర్పగుతుము. మీరిందలు మనరాజు
 గారికి లోబడినట్లు మీభక్తి చెలువుడు" అని సింహనాదముతో
 నటచేసె. అంతట గండాభిల్లు తాంతియాభిల్లు మఱిగొందలు కాపులు

కరణాలు చేసి రాజసింహునివనములకు సాష్టాంగనమస్కారమువర్చి తమ కత్తులపీఠముగాజూప కందిచ్చి యందుమూలముగఁ దమ రాతవికి లోబడుటఁ జెలిపి “స్వామీ! మేలు నూనమ్మలకు మీకిచ్చెదము. అహ్లాది, రాజేనా నెంచును. మీము మీకొకటకు హాలాల్కారు రాజ్యముకొకటఁ బ్రాణములు. భారమోయుకును దేశముల దోచు కొని యాపెను.” కత్తిగట్టి యున్న కేసెదము. అని ప్రమాణములఁ జేసిరి. అతడు శాయానహాలాల్కారుమహారాజుగారు సింహునివనము విడిదిలేచి యుల్లినిరి. “రావులారా! మీగఁదఱకు నమస్తస్సుభములు గలుగునట్లు మేము పఠిచాచి. కదము. అహల్యాబాయి కాలమున మీకుఁ గలకష్టము లన్నియు నశించెను. ఖర్చులను సొంత గావలయును గదకదిగారు నన్ను తగ్గగా చాత రావులను హాహనునకు జెల్లింపు” డని చాలతగవును జూచి “నిన్ను మానైర్లమునకు నేనాధికతిగా నేర్పజిచివాను. హాహనుని జన్మంతరావును ముక్తులుగా నియోగించితిమి గండాభిల్లు మన్నెమల్తాను బిందనుతో నీమడవుల నేల వలసెనది మఱియు నహల్యాకు కాదు వ్రాయునది. ఇందూరునగరము లోట, నైర్లక, రాజ్యము, ఖజానా, మాదత్రజనకులగు మహారా రావువారి యాభరణములు, నాకామే వారముదినములలోపున నక్కు గింపవలసిన దనియు నట్లు పనుర్పొవజేసి యుద్ధము సిద్ధమనియుఁ గలహ మొనర్చినజేసి ప్రాణములతో వినుపిటలేదనియు నవిచార గలిగిన కడుమున మాసొత్తు మాకిచ్చి మా రాజ్యము నుండి యెచ్చటికైనఁ బారిపోవలసిన దనియు, నామెకు వ్రాయవలసినది. రీవానరాల్కారు వారికిని గొవ్విలునుప్రభువులగు సింధియామహారాజుగారికిని మాకు నహాయము. దమ్మని యుత్తరములు వ్రాయుడు. ఇది మీవని” యని ముచ్చటించెను. అంతలో గండాభిల్లు పదునేడేడ్ల నయిన్ను గలయుక నుండఁ దగుబాలుని దెచ్చి మహారాజునకు మ్రొక్కింది

“దేవా ! మాతాంతియాభిల్లు మీని మార్గమధ్యము నుండి తీసి
కొని వచ్చిపాడు. మాదేవతకు వినియి విలిపింపు దలంచితము. కాని
రెండుమూడాటండులు నమ్మటచే వానియభిప్రాయమున నులి మోసి
తిమి. మీరు చదువు వ్రాత నేర్పించువాడట. మీని నమకాయద్దనుచు
కొని మావిషయము లగునయిన తేయుంపుచు నుడు” అని మోసినని
నమస్కరింప మహారాజా బానిసపౌదర్యముచేసి మిచ్చుకొని బాని దా
మాంచుకొనుట కంగీకరింప, నివీరింప రెండుసారులు మృత్యుదేవత
నోటనంగడి బయటకరిడికంచుటకు సంతసించుచు మాబానియు వహా
లాకగునెద్ద కరిగెను తను వాత మహారాజా తనమిత్రము నేయబడిన
గుడారములలోనికి నీగులకుమితోడంగూని అనిమాగధస్తోత్రములతోఁ
జనియెను. ౬ యెపులు తమతెగ్గ గామముల కిరుగ భిల్లు లాయుధముల
ధరించి యూచండిశ్శిలో బండుకొని యుచిడికే తను భోజనములు
దెప్పించుకొని భజించుచిరి క్రొత్తహోలాకరుగాని కట్టాభిషిక్తు
లయినవార్త గ్రామములో, దెలియుబడడ న సైన్య మభివృద్ధి నొంద
సాగెను. పెండ్లిప్పులేని ఘోటకబ్రహ్మచారులు, విడ్డలులేని గొడ్డుబో
తులు, కొంకలుగాల్చులలో వాటి తేరినప్రాధులు, చారులగొట్టు
వచ్చిదొంగలు, బండెపోటుజేయు దోపిడిగాండు, పవలీలగ నరహత్య
లు గావించు హంతకులు, రాజులశత్రులైన గజేకారులు, మొండి
బండలు, రాజుపై శాగ్రహము గలనుగొత్తులు పెయ్యెల దుర్మతివను
బండలు శాయాజీమహారాజుసైన్యమునకు కరి యెపుడు దేశముగొల్ల
కొందుమో, యెపుడు స్త్రీలకు కట్టబట్టుమోమొనని కోరుచుండిరి.
అహల్యపాలనము. నివ్వము లేనివారికే గూడ సైన్యమును జూడ నొక
విధమైనభయము ముదయింప సగలకొనుటకు మూర్తిభవించి కొలువ
సధికారము నేయు కలిపురుషునివలె శాయాజీని వారెంచు దొడగిరి.
ఇదియైన మరునాడు దుదయమున వారివారుడును, చాలతిరావు నొక
టిగఁ గూర్చుండి యిట్లు ముచ్చటించిరి.

దాని... ఓహో హాహారా ! జన్మంతరా వీవట్టాభిషేకమున
కేనున్నాడు ? సీవతని వదలి యిక్కడకివచ్చివావేమి ?

హరి—జన్మంతరావునకు మనయూనార్య మిష్టము. అందుచే
నతడివిషయమై మనతో మాటలాడునట. కాబట్టి యీవేళరాత్రి
మన మిందూరునగరమునకుఁ జావలయును. ఇప్పుడున్నను జన్మంత
రావు నొకరియించి నే యిండినచో వాకునొక గవ్వమైన దొరకను.
అరేడు దేశముదోచుకొంటు కొప్పుకొనఁడు. నీదయవల్లనీను నొల్లు
డిబ్బులసామ్మి వాగ్గింపవలెనని యున్నది.

దాని—నిజమే. అతిదెందులోను జేగఁడు. చివటకు రాణిని
దఱిమి మనమే బాగుపడునును చూడు. వాకు ధనమూర్ఖుడనలెదని
లేదు. కమలాబాయివిషయములో నాకు. రాణికిఁ గడువచ్చిందనున
వన్నామె యాడినమాటలకుఁ గనిదీర్చుకొంటయే వానుభోక్తదేశము.
పిల్లలుగలవాడవు. కావలసినధనము నీవు దోచుకొని స్వీకరింపుము.
మీవంటి క్రొవ్వాణులకిచ్చిన పుణ్యము.

హరి—నీవు వాకుఁ జేసినయువకారమునకుఁ జాలవలసింది
తిని. శూద్రులలో నిన్నుమించినవాఁ డెవ్వడు లేడు. సరేకాని యీ
చచ్చుమండకొడుకును హాలాకరుగఁ జేసివావేమి ? అనక వీడు
మననెత్తిని బేడరాయునేమో.

దాని—ప్రస్తుతము వీనిని హోలూకుగఁ జేసితినిగాని రాజ్య
ముస్వాధీన మయితిరువార నీయపాత్రిపు చచ్చుపీనుఁగును సాగనంపి
నే నీరాజ్యము గైకొందును. అంతవఱకు నామకా, వాని నేర్పఱచి
తిని, ఇదిరహస్యము. జాగ్రత్త.

అని వారు సంభాషించునంతలో నొకక్రాంతపురుషుఁ డటకు
వచ్చుటచే వారు తమమాటలు సమాప్తముగావించి మహారాజుగా
రున్న గుడారముపై వరిగిరి.

“అమ్మయ్యా! వాప్రాణము లిప్పుటికి జల్లుబడిన వేసేత. నేనదృష్ట వాతురాలను నుమి” అని : క్రాబాయి వలుకుటయు, సీత యాత్ర మతో, “అమ్మా! యేమి జరిగినది మొదలుచేత మీరదృష్టవంతులు, చెప్పవచ్చునేని నామొంగటి జెప్పుడు” అని ముక్తను వేగిరపెట్టుటచే నామొంగట్లని జెప్పవోడగెను. “ఓసీ! సీ! నీమింకను నెఱుంగవే! యెఱుంగవా నిన్నిగ్రాతి జూయిచ్చు పర్వజనశ్లాఘ్యమయిన యొక కార్య మొచ్చెను. శ్రీగంగాధరజన్మంతరాపుగాన, చాలశరావు, హరిహర వంశాశ్రయ మొదలగువారు నాబాపుఁ నూఁపురుగూడి యొక మందిరమున మాయమ్మపైఁ గుటలు వన్నుచుండిరి. ఆసాయంకాల ముననే మాయమ్మగారికి పాలులేని యొక యుత్తరము వచ్చెను. ఆజాబులో వీరందఱుం గుటలు వన్నుదురనియు జన్మంతరావుగారి వసంతగృహముగోఁ గలిసి కొందరనియు వారిబట్టుకొనుట కదియె యదనియు నున్నది. ఆజాబు చదువుకొని వీరావేళము నొంది యమ్మలు విండ్లు ఖడ్గములు మొవలగు నాయుధములతో మనగ జేం ద్రము నెక్కి వయనకల్పారముల యాయుధ్యులునుజూచి పోరులు ఛయ కంపితులై పార వీరపురుషోదితవాక్యములు దురాత్ములగుండియులు జల్లునునఁజేయ బయలుదేరెను. బయలుదేరి యాశస్థికముగఁ దనపై గుటలు వన్నుచున్న వరాధనులతోఁజేరి కవాటములు బలిమిని భేదించి యావసంతగృహమున వసంత జనుంరి కాంతుడగుజన్మంతుని, వాని చలిమికాలద్రను గొందఱును జూచి వారిలోఁ బెక్కింపడ బట్టుకొని బంధించెను. కాని నాలతరావు మొదలగువారు గోదలు దాఁటి కలయితులైరి. అంతట వారందఱు దమకుఁ బ్రాణదాన మొనంగుమని రాణిని బ్రార్థించి గాంతామతల్లి మగునాతల్లి కరు గారిపైకప్రధానురాలయి యందఱును తమించి యభయపాస్త్రబిడెను.

చాలతరావు మొదలగువాడు మందమతులై పారిపోయిరి కానిలేకున్న
 మాయామ్మ ఒకరిగూడ తమిళి యుంచును. నాడు మృత్యుదేవతకు
 బంధువు లగుటచే పారిపోయి. వాకోని దీర నూతనమయి జన్మం
 తిరావుగానూ, నఖ్యోదహించి గానం. అదియే చాళు తుభనూచకమా”
 అదృశ్యోద ముదయించి జాలు నావలకును వాలకించి సీత తనచలి
 మనోరథను సగము నెరవేరినదను గానందమును, దమమనోరథము
 పూర్ణముగ భిన్నమైనదను విచారియును. డెదమున మల్లడిగాన నిల్చి
 నియే “అమ్మా! మమిగువున మొకశరీరముగ కుండునంతటి నయ్య
 ము గలవారము. కాబట్టి శరీరము సగభాగము నొత్తోవ మనచిగు
 వులతోనండ రెడనయ్యుదము విచార మనకతనూతనమచే స్వర్ణజ్ఞా
 మున లేకయ్యుదది. ఇది నికు నయ్యతమేవా? నిరవరాధి యగుశ్యామ
 నుందరుని నానిమిత్తము బ్రతికింపును.” అని నల్లగిలువతేకులనుండి
 వెడలు మకరందచిందువులవలె గాటుకకత్తులనుండి జాతీగనల్లని
 బాష్పములు ముక్తవ్యాదయము గరగింకు, సీత విలపించిన గుండ్ల తన
 చేత నైనాత్రిప్రణవత్తును జేయఁ దలంచి “ఓసీ యూదినమున మా
 యమ్మగారు నింబపురమున కిరిగెదరు. రాజపుత్రులు వచ్చి నింబపుర
 మును బట్టుకొని దుర్గాధ్యక్షుఁ డగుశివవాసాను బారఁజొలిరి. అతఁ
 డీదినమున మాయమ్మవద్దకు వచ్చివాఁడు. అందుచే తేపు మన
 మందఱము నైనవ్యసమేతముగ నింబపురములోని కరుగవలయును.
 అచ్చటి కరుగుటకు ముందే దత్తును గూర్చి చెప్పెద. నీవు విచా
 రించక ప్రయాణమునకు సిద్ధమై యుండుము.” అని లలిత తనల్ల
 యొద్దకుఁ జనియెను. అదివఱ కహల్య శివన నా, తుకాజీవగోల్క దు
 క్రొత్తగా లోబడిన జన్మంతరావు మొదలగువారు వరివేష్టింపు రాజ
 కార్యాలోచనము సేయుచుండుటచే నుక్త రత్నిమయమున కరు
 గుట యుగచితమని ప్రకటించిలో గూర్చుండి వారి విప్రభ్రంభసంభాష
 నముల నాలకింపుచుండెను. అంతట సహల్యాబాయి యుంచుక విచార

గ్రస్తయై శివవానాను జూచి యుట్టియై “ఓయీ! రాజపుత్రులు నింబపురముపై నంతటిసైన్యముతో వచ్చినారు? మన సైన్యమునం దెంత మనము దీసికొనిపోవలయు?” అని శివవానా “వని వీలుగానని నేరదలంచివాను. రాజపుత్రులు శౌర్యవంతులు. వారిని గెలుచుట యసాధ్యము కాబట్టి మన సైన్యమును నూర నాతయుండఁజేసి, తుకాజీ హోల్కార్ ను వెన్నెముక నుండునట్లు పుట్టుక గూని సైన్యముతో రావచ్చును.” అని రాణి కుత్తరమునఁగెను. రాణి యాహుకు మెచ్చుకొని యున్నవారిగా నీవును నుకాజియు. నాక విశ్వరూపియు లేవైనా నున్నాను? రాధాశాంతరావును నేరిదివఱగాఁక నిర్ణయముంటిని. శ్యామసుందరిదత్తు నురిదీయించుచున్నాను. కోపముతో నరెడు రఘునాథరావులోఁ జేరనాడఁడు. అతఁడు వాశ్మతువులలోఁ కేరుని నేనన్నఁడు. దలంపనై తివని విచారించఁదొడఁగి నిప్పుడు తుకాజీ మిల్లగా నమ్మా! రాధాశాంతుఁడట్టివాఁడని నేను నమ్మును. ఇతని విముచుములకు శత్రువులలోఁ జేరుట విరుద్ధకార్యము. ఇది యబద్ధ మేనినాయని దలంచెదను. అని మనవి యునర్పెను. ఆమనవి వసువూరితో చెవి యెగ్గి విని రాణి తన చదువాపెట్టెలో నుడి యొకజాబుదీసి “నామిత్రులు మిమ్ము నమ్మింపలేకుంటిమని నీచిన్నిచీటియైతని మిమ్ము నమ్మింపకపోదు. చదువుకొనఁడి” యని యూచితి తుకాజీపైఁ బడఁజేయ నాతఁడు దాని నెట్లు చగువచాగెను. “శ్రీ రఘునాథ రావు రాధాశాంతరావున కాశీర్యచుపురస్థితిగ న్రాయుఁడేమినిన, నీవు నాకు మిత్రుడవని నేను మిగుల నమ్మియున్నాను. నచ్చు మొదట మీదేశముపై రమ్మని జనస్థంతరావు పిలికొనఁడు. అతఁడు చలచిత్తుడని నినుటచే నాతఁడూటలు నమ్మి నేను గానై తిని. నీవు నాతోఁజేరి యపార్యాజాయితో యుద్ధము జేయుటకు సమ్మతించితివి గనుక నేను తేవునచ్చి నిన్ను గలియుచున్నాను. నీవు పుత్రభావముతోఁ బెంచుకొనుచున్న శ్యామసుందరిని మీరాణి యన్యాయముగఁ జంపింకఁ

దలఁచుటచే నీకాద్రోహము కలుగుట దోషముకాదు. నీవు చేసినది రాజద్రోహము కాదు. కాని యిందూరురాజ్యము యొక్క గుట్టునున్న లన్నియుఁ దెట్టుచున్నది నీవు వాగ్దానము చేసితివి గనుక యీవాగ్దానము నిలుపుకొంటితేని మాపీషావద్ద నీకుఁడగిన యుద్ధోగ మిప్పించెదను. నిఘనాధిరావు.” అయ్యత్తరము జనువుకొన్న తుకాజీయు, విన్న శివనానాజిస్వంతిరావులను నాశ్చర్యముచే గొప్పలయి మాటలాడ నేరకుండిరి. రాణి వారి యాశ్చర్యముచూచి “యాశ్చర్యమెందుకు ? ఇట్టివారు మన రాష్ట్రములో ఎవరులున్నారు. గంగాధరజస్వంతిరావు! నీవు పాతినకలహంకురము మహావృత్తమై పెరిగియున్నదిగా! నీవు లొంగినను నీచేఁ బ్రోతులగువారు లోబడలేదు. దీనికంటెను నీవే శారకుఁడవుగాదా” అనిన దలవంచుకొని జస్వంతిరావు తనయేలికతో “అమ్మా! యీద్రోహమునకు మూర్ఖుడదర్శకుఁడను నేనే. నా పొరబాటు కుమించి నన్నెప్పటిఁబట్ల మున్నంతురని ప్రార్థించుచున్నాను. నేను తేసికపాడునకు నా బచ్చిత్రావమే నన్ను వహించుచున్నది. మీరే వేరే శిక్షించనక్కరలేదు. ఇంక మీయాజ్ఞ నతిక్రమించనని ప్రమాణము చేయుచున్నాను.” అని వినివరివిధముల నామెను నేడఁ కొనెను. రాణియు వానిమాటలకు సంతసించి కారుణ్యమొలికించు కటాక్షములు జటసి వానిలో నిట్లువిజెను. “ఓయీ! నీనరాష్ట్రమున భిల్లులబాధ యెక్కువగానున్నది. అదిగత రెండు దినములక్రిందట శాయాజీహోల్కారిను పేరుతో నొక శ్రూతగాజు బతులుదేరి వట్టాభిషేకముఁ జేసికొన్నాడట. ఇంక డెవ్వఁడో యీమనుషుడే యందు మాకు నన్నిహిత్యాతి నని చెప్పుకొని ప్రజలను మోసము చేయుచున్నాడు. శాయాజీహునినొకజ్ఞాతి ముఁకుండిను. కానిమరలడు మృతినొందెనని యెవ్వరో చెప్పిచారు. అమాట యబద్ధమో యీమాట యబద్ధమో తెలియదు. భిల్లులు వానిలోఁ జేరినారు. దేశమునకు

నిదివఱకే సేనుములేదు. ఇంకనుండు బాత్తుగ సేనుము లేదు. అందు చేత నేకూరుడైన భిల్లు లందఱి శిక్షించి వారిసానుకులకు గుఱా భిల్లు మొదలగువారల బట్టుకొని నాకప్పుగొని దేయిన దోపిడి మాన్పగలిగెనని నానికి నాకుమార్తెయగు ముక్తాబాయి నిశ్చయించి ఆకార్యమును జేయగలవాడు అత్యధికముగా యితాంబూలమును గ్రహింపవచ్చు” ఇది బంగారుకులైరి నది గర్హురతాంబూలమిడను. అదలు నొకరిముగము నొకరు చూచుచు సందేహపుదుండ జన్మంత రావు సంతోషభరితాంతరంగుడై లేచి యేలికతో నిట్లనియె. “అమ్మా! నే నీకార్యమును బూనెదను. భిల్లులను లోబఱచుకొనక జన్మంతరా వేలినవారి మొగము జూడదు. రాకాచుడైనదన యగు ముక్తాబాయిని విజయలక్ష్మితోపాటు పాణిగ్రహణము సేయటయో, యోశి పోయి మృతినొందినీరస్వర్గమున గంభాపాణిగ్రహణము సేయటయో, నాకు నీశ్వరుడు విధించినాడు. ఈతాంబూలము నే నందుకొను చున్నాడను” అని కలికే తుగాజీశివనానాలు విస్మయము నొందఁ దాంబూలము నందుకొని గంగాధరుడు నిలువ నహల్య యాతినింగని, “గంగాధరా ! నీ వట్టి కార్యమునకుం దగుదువు. చిరకాలముక్రిందట నంతురించిన యశురాగధుల చిరకాలమున నిచ్చుగాక. నేను నిలు పురముపై జనియెద. నేను నారల వచ్చువఱకు గుఱాభిల్లుగు డడంది నీవు భిల్లులగుండడవై యుండువలెను నీ విఁక బొమ్మ. తుగాజీ ! నీవు మన సైన్యములలో నొకవంతు కుంచి తక్కిన వాహనులగొని శివనానానమేతుడవై రాజపుత్రులమీదికింబని రాణాకుటుద్ది చెప్పు ము. తక్కిన సైన్యముతో రెండదిములలో నేను విత్తు” నని యాన తిచ్చెను. వెంటనే రాణి జోహారొనర్చి సెలవుగొని వా రరిగిరి. ఆపుడు ముక్తాబాయి మాలిన్యమెడలిన ముక్తాధలముగలె ను క్తవిచారయై ముక్తి నొందిన దానివలె ముక్తధయయై యావనప్రాదుర్భావ ముచేఁ బరిపూర్ణుడై నొందిన తనయంగముల సౌష్ఠవము వసంతకాల

మూలం గి జనులారూ నొప్పు మల్లికార్జునచంద్రమును విడువించ నన్న
 డను జవజవగాడ మందగమనమాతో జనులగవుతో వలంకరింప
 బడిన నెప్పుగినుతో వికచాగిందయుగము బోలుకన్నగవతో
 దల్లికడ వచ్చెను. తల్లి చేసినశరధమను బురుషులైన డగుగంగా
 ధరుని చేసినశరధమను ముక్తను నొతోవనమాద్రమన నోలూ
 డించు రెండు శిశువులయ్యెను. వచ్చి కూతురు నూని తల్లి “తల్లీ !
 నీవగుమొగము ప్రతివలెను కొందియున్నది. జరిగినవంగతులనువంటి
 వాయేమి ?” యని ఆ కూతురువృద్ధుడు చూచిఅక్కే జన్మంతునివంక
 మరలిన డా మొగులనుచే వచ్చెను. బలికెను. ముక్త లబ్ధచే శిర
 మించుకవంచి నేలనుచును” తల్లీ ! నామనని వాలకించి మనసిత
 వృద్ధుడుమచ్చల బురుషుని కొద్దన్నవంతుడను త్యామసుండగుని
 విడువుము. ఇది చేయనేగి నీతి నొఖించును. నీతి నొఖించిన నేను
 దుఃఖింపక మృతను. నేను నుఃఖించిన నీకు దుఃఖము నొకనూనదు.
 కాబట్టి నన్ను దనునూను తల్లీ” యని ప్రతిపూలెను. అదీవాలాప
 ములు విని తనకూతురుకు నీతివైగల ప్రతిపూలితయనాను తే.మం
 దలంచు కార్యములగల పూనికయు నెరిగించగుటచే నాణి కూతుం
 గనుంగొని “నీవిత మూర్ఖపుకట్టు బట్టివావు నీవిమిత్తముగ నీ వితని
 ప్రాణముల నిచ్చితిని. కాని యాతః వావాబ్ధమున నుండనీయను.
 అతడు వాదేశమా విడిచిపోవుచున్నతరపు తేనెదను. నీవును నీతియు
 నింక నింబపురప్రయాణమానకు సిద్ధులగ నొందుడు” అనినకిక కూతు
 నొడబెట్టి వంపెను. అనుభావ్యామే త్యామసు దగుడు శైలలో
 నుండి విడిపించబడి రాష్ట్రమునుండి తిరుగుబడెను. తనకాజయు
 శివనానాయు నరిగి నొడువనములకు నాణి విజయభేరికావళధ్యాన
 ములు కత్తువులవృద్ధులములు ప్రకటించెను నాహిషాయనిర్యా
 లనకేలి కనుగుగర్హనమాశక్తివలె జతురంగబలముతో నింబపుర
 మువై జనియెను.

అపరీక్షితము

తుకాజీపాలా, నున శివరావారాజులు సైన్యమును దీసికొని
నింబపురం నకుం జని రాజపుత్రులజే నాకను నడచి నింబపురం
టను మట్టదొంగసాగి రాజపుత్రములను పంపి రాజా నాయకుడై
కోటలోనుండి నునరాష్ట్రసేనల నడిచిబడి లేకుండునట్లు తుపాకుల
జారుచే నొప్పించుచుండెను. నానాకు తెలుగు ముఖ్యులైన పటాచ
యపేదలగు భేలాశసింగును, బైరవసింగులనుపును రాజపుత్రులు నమ
స్తనహామములు జేయుచు పిదపానుపురవార్తలు సహజ్యప్రయాణ
వార్తలును విన్నవించుచుండెరి. రాజపుత్రులు నింబపురము వాక్రమిం
చుటకు ముఖ్యకారకుడు గోమోజీరావే కనుక నది గెప్పటివిర్రాస
మట్టమి గూఢనెంచారులగు చారులముఖమున భేలాశసింగునకు నెలు
గఁజేయుచుండ నతడు రాజాకు నెఱుంగఁజేయుచుండెను. గోమోజీ
రావు పాలాలోని రాజ్యముయొక్క గుట్టుమట్టుజింగించిపక్షమున
వేయివరహ లతిసికెచ్చెడునట్లు భేలాశసింగు వాగ్దాము చేసినందున
నింబపురముపై రసపుత్రులను, రమ్మలయు నచ్చట దుర్గాధిపతి యగు
శివనానా పరాక్రమహీనుడనియుఁ జెప్పి గోమోజీ రాజపుత్రులను
రావించెను. రసపుత్రులమహాధను తీరినను గోమోజీయుక్క మనో
రథము తీరదయ్యెను. భేలాశసింగు వాగ్దతముచేసినప్రవృత్తునుతిసిక
బంపుట కాని యతఁడు వ్రాసినజాబులకుఁ బ్రత్యుత్తర ముసఁగుటగాని
సలువఁ డయ్యెను. అందుచే గోమోజీ గిరికిష్టుడైన వాగునభట్టుచేతకి
గొన్ని యుత్తరములు వ్రాసియుచ్చి నున భేలాశసింగున కిమ్మనిచెప్పి
వానిని నింబపురమున రింపెను. అతఁడుయుం జన్వంతరావు రాణీపక్షము
వఁకుఁ దిరిగిపోవుటయుఁ గోమోజీరావు స్వలాభవిరాయణుడై ప్రత్యక్ష
కక్షకు దగికుండుటయు నాచు దాలతరావు భిల్లులను తాయాజీహోల్లా

దును నమ్మియుండుట కేవలము మంచిదికాదని సప్తపుత్రులతోఁ గలసి
 కొంతకని నేయుట యుచితమని వింబపురమునకుఁ దానుకూడ నుమా
 రాష్ట్రస్థైర్యముకంటె నెంతవఱగఁ జని రాజాను దస్మింది యాశనిచే గౌర
 వింపఁబడి యుచ్చటనుండెను. తుకాచీ బయలు వెడలిన రెండునిమిషములకు
 శ్రీరాణి అహల్యాకావ్యము కొంతసేపిలో వింబపురమువైఁ జరుచు మా
 ర్గమున నుచ్చటచ్చట విజయము నాయోగ్రామముల ప్రజలుఁ బిలిపించి
 భయపడవలదనియు భిల్లులకు భస్మంశరావు సంగమించి దేశమున గుఠ
 కారము సేయఁబనియు దురాత్ములు సెక్కులేనలేటలహటి మాటలకు
 నోడి చెడిపోవఁబోయియు నుపదేశించును బయలును సేయుచుండెను.
 చెటియొకకల్లకిలోఁ గూరుచుండి ముక్తానాయియు సీతయు గాణిపాట
 పచ్చనడ గ్రామముల ననాగరికులఁ గనుంగొడునపుడు హరిందు
 నాశ్చర్యమును, ననమఁలఁ బ్రయాణము చేయఁబుడు నమలి లేడి మొద
 లగు మిద్దులుగూటగట్టుజంతువులం జూచి పొందినయానందమును,
 గుట్టలను మహోన్నతకర్వితములను గొండకనుమలను సెలయేళ్ళను
 వీక్షించి యశుభవించిన సౌఖ్యమును, వర్ణించి నలవిగాదయ్యెను. అది
 వజ్రకెన్నెడు కంటిపుగము వీడినవారు గాకుండుటం బట్టియు నిట్టినినోద
 మలకుఁ గ్రొత్తపొరగుటఁ బట్టియు యశావస్థప్రాయము దుర్భావముచే
 ముందువెనుక తెలుఁగనిపొరగుటఁబట్టియుఁ బయసమే నుఖితరమని
 యెంచి నింపుయముగఁ దలంపులం దెలుచి మామట కారంభించిరి సైన్య
 మున విస్తారభాగము. తుకాచీతో నంపఁబడుటచే నహల్య కొలఁదియూ
 కలతో బయలుదేలి నుదగజాధిరోహణము చేసి తాను సేనాగ్రభాగ
 మున నుండి శత్రువు లొక వేళ కయిఁబడిన శ్రీలక్ష్మణపాయము గలుగ
 కుండునట్లు ముక్తను సీతను వెనుక రాఁబనిచెను. ఇందూరువదలిన
 మరాఠవనాడు సాయంకాల మీదిన్న సేన యొకయుడనిలో మువ్వను
 మునువ్వు లొకమాటు పరుచిగా నడచిపోవుటకుఁ దగినవెడల్పులేని యొ

కయియును త్రోవబట్టి పోవుచుండెను. గాని యధిరోహించిన యేనుఁ
గు నుభయుగా నడచుట కాశూర్ధ్వము చాలవందున నాజగుతువును
మిక్కిలి కష్టముతోఁ బయనము సేయఁదొడఁగెను. వెనుకవారు ముం
దుకుఁగాని ముందువారు వెనుకకుఁ గాని వచ్చుటకు వీలులేదు. అందు
చేత మహావ్యలంఛఁజు జీమలబాధవలె నొకరివెనుక నొకరు నడిచి
యొక్కడికి సమీపగ్రామమునకు సాధ్యమయ్యుటల వేగముతోఁ జూపఁ
జూచిరి. గాటముగఁ జేకటి సభయందలియు వ్యాపించి యప్పుడప్పుడే
వట్టిన నల్లమబ్బుల నాయము నొంది యామూర్తస్థులకు దారితెన్నుగాన
సీయకుండెను. ఉజురాలు మెఱుములు నట్టఁగనము సేసినందున జన
సులిద్దఁజు ప్రయాణము గొంచెము కష్టమౌ యొందింది. అంతలో
నొందారులధ్వజులు విసరాకుండ జంఝామారుతము వీచఁదొడఁగెను.
అసమయమున నేమూలనుండియో కొండయేటి ప్రవాహమువలె
మహారావణులతో నలుదెసలనున్న కొండలు చరచందిగి యుగ్రధనుఁ
ప్రాణులును విలక్షణాస్థితులు నగుభిల్లుల మూఁకలు వచ్చి యొక
పెట్టున సేనయొక్క వెనుకఁబక్కిం దాఁకొను తాఁకుటయు బాలికలిరు
వురు వాక్రలదనధ్వజేసి అమ్మా! దొంగలు దొంగలని యెఱచిరి.
గాని వారిరోదన సురణ్యరోదనమై యానుహవాయువుచే దిగమింగ
బడి యహల్యచవుల కెక్కడయ్యెను. భిల్లులయెఱపులు మోటనకిలిం
పులు కొంచెము రాణిఁజివికే బొడఁబైచుగాని యామె తనసేనల వారు
నాఁకరిని తెలియలేకపోయెను. అంతట నామగ్ని మోము కూలి
జాండ్రు సరివిణ్ణహృదయులై భుజముపై బరువుల దింపి శత్రులకుఁ
జేతులు జోడించి దండయులు పెట్టి తమ్మప్రాణములు గాపాడుకొనిరి.
ఎదిరించు వారెవ్వరు లేనందున గండాభిల్లు లిక్కిన భిల్లులునైస్యమున
లియ్యము మొదలగు వదార్దముల దినుసేవకుచేతి కిచ్చి చాలికలున్న
రెండు బల్లకుల దిగ్గంకువచ్చి లలుపులు దెఱచెను. అతని భయఁకగా
కాలముఁ జూచి ముక్త బాష్పముక్త యయ్యెను. సేత భీతయయ్యెను.

అసంతోషము భిల్లులతోఁ గొల్లనలువవచ్చిన హరిహరపాండ్వాజి యా
 మిటాడలపైఁ జేతులు వైచి యందు ముఖ్యముగ ముక్త యొంటునున్న
 యహల్యారత్నములను జాళువాబుగారునగలుగు దనివిదీర దోచు
 కొడుచుండ నాలకకూస నిగుపుడు మూచ్చిల్లి యొప్పుఁదో చచ్చిన
 క్షుండీగి. ఇట్లు దోపిడిచేఁ గోరిక నఫలమొందున హరిహరుడు
 సంతోషపారివశ్యము చేఁ బలుఁ జాలక మాటిమాటి శాసనములను
 జూచి మరియుచుండ “నిమెగాదామె. ఆమెకాదీమె” అని భిల్లులతో
 నొక విషయగ వాగ్వాద ముదయించెను. ఒకపల్ల నోరెత్తి మాటలాడ
 జాలక హరిహరుడు ప్రేలితో నొక కల్లకిని జూపించునని గారు వాచ
 ముమాని యిదియె ముక్తాబాయి యని యాకలకి వాభిల్లులు భుజ
 ముపై నిడుకొని యుసాయోధుని గఁ గొండలు సెలయేళ్ళు చాటి పరు
 పెత్తి యదృశ్యులయిరి. ఇతి నీవార్త కర్ణాకర్ణిని రాణి యాలకించి
 పుత్రికావియోగదుఃఖముచే పెడలు బొప్పుములం దుడుచుకొనుచు
 గతివయ్యనైకులతో రంగస్థలమునకు నొక్కి నిమిషమున వచ్చి వ్రాలె
 ను. కాని దొంగలు స్థలము విడిచిపోవుటయేకాక దృష్టివధముండప్పిరి.
 అంతట నామె హా! ముక్త! నన్ను విడిచి పుడవుల పాల్గొనేయని
 విచారించుచు రెండవపల్లకివద్ద కరిగి మూచ్చిల్లియున్న కన్నెలజూచి
 సీతా! సీతి యిటురా సీతిలి భిల్లుల పాలయినది యని లేపెను.
 ఆకలుకు లామెను మూర్ఛకుండి మేలుకొలిపినందున బాలిక కన్ను
 దమ్మలు విచ్చి చూచి ‘అమ్మా! దొంగలు పోయినారా నాన్నేహి
 తురాలిని గొనిపోయినారా,’ అని యహల్యకంఠమునకు చేతులు పెన
 వేసి కాగిలించుకొనెను. అహల్య యాశ్చర్యవిమగ్నయై యేమిది?
 అమ్మా! నీవు ముక్తాబాయివా! పాపము సీతినే దొంగ లెత్తుకొని
 పోయినారా యని కూతుగన్నమోదము. సీత చన్నభేదము చిత్త
 మున ముల్లడిగొన ముక్తాబాయిని లేవనెత్తి మిద్దుపెట్టుకొని సీతకై
 మిడుల విచారించి తనకంటె చలినిమిత్తము మిక్కిలి వ్యధ నొందు

కూతు నూరార్చును నామెను సేవజేసి వెంటబెట్టుకొని తనగజముపై నెక్కించుకొని సైన్యమునకు గలకలముజేసి తిరిగి పయనము సాగించెను. త్రోవలో నున్న క్షత్రియ దలందుకొని “అమ్మా! యింక నేను సేతను జూడగలగాఁబోలు. దానిచూటగేమమ్మా అది పలుకుట యశువుక వర్షము గునియుటకాఁడటమ్మా. అహోహా! మిటువఁడలంచినను దాని చిన్నలు నులుపుకొవు తల్లి. అది దాసియుట యొకరహస్యముగను నాహా! సీత! భిల్లులచేతఁ జెప్పించితివాత నివు నాకు నకుటల యెక్కడిది. నా రేదేనతకో బలివెట్టుదునుగదా! యని నిలకించు కన్నీరు దుడిచి తల్లి యామె నూరడించి సీతను వెదకించి తెప్పించునని పలికి భిల్లుల మీఁది కరుగునపుడు సీతజాడలు దీయుమని జన్యంతరావునకు రాణి జాబులనంపెను. అట్లు చని యారాత్రి నిమిషప్రాయముచేరి యుండుండి మిటునాఁడు నురల బయలుదేటి పయనముసాగించి కొన్నిదినములలో నింబపురసమీపమునకుఁ జనిరి. రాణి రాజును విని తుకాజీ శివనానా మొదలగు సేనాధిపతులు భయస్కంభులుయిలలో నామె నెదురుకొనియామె యేగుంగుల కిటుకలకులం దాని నడచి ప్రత్యేక మామెత్త వేయుటదీన గుడారములో నామెను బ్రవేశపెట్టి తద్దేహ సరిక్షిసార్థమై యేనూలుగురు జోదులను గుడారముచుట్టు కావలి యుంచి రాణితో శివనానా యిట్లనియెను. “అమ్మా! మేమువచ్చి వాలుగుదినము లయినది. తుకాజీయు ననుచు గడు జాగ్రతగఁ గోట ముట్టడించుచున్నాము. మీరుకూడ శ్రమకడనకలలేకయే కోటలో బడును. మీ దేహసంరక్షణార్థము మేముగదిన యాసేవకులలో నేరబదుగురు తురకలున్నాడు. తురకలని పీరిని దిరసాగర భావముతోఁ జూడవలదు. మనవిషయమున హిందువులకంటెను గృతజ్ఞులుగనున్నాడు. అందఱి జమాన్ ఖాను సాహసవిక్రమారుఁడను రాజపుత్రులు వచ్చు నప్పటి కీశ్వరశిఖామణి యూరలేడు కాని యుండినచో నింబపురము మీరు రావలసిన యవసర ముండనబోవును. ఈతనిచేత మీ రన్ని

కార్యములు చేయించుకొనవచ్చును.” అనిచెప్పి మొక్క-తూరుఁ డగు తురుష్క-వీరుని జూపి యప్పగించెను. రాణి యావలుకుల కలరి జమానుఖాను మొదలగు సుమామ్మదీయులయందు సమ్మతముంచి వానిచే పురక్షింపఁబడుచుఁ గాఢముగా ముట్టడి జరుపుమని యాన తిచ్చి యుద్ధముల నారి తేటని స్త్రీయయ్య భయమునక కలగఁగ రాత్రి యొక గుట్టకాపై నెక్కియు నేనుఁగుపై నెక్కి యు స్వముగా సేనలఁ బురికొల్పుచు బ్రాలుమాలిన స్వభటుల రక్షింపుమఁ బరిభటు లను జంజఁజీయుచు నిరుపుర చేల్లాఁపింపఁబడిజొచ్చెను. నింబపురాంతః పురకాంతల గర్భంబు లవియఁజేయు ఫిరంగిగుళ్ళు గభిలుగభిలుమని కోటగోడలు చూట్లుపడఁ జేయుచుండెను. రాజపుత్ర మహారాష్ట్ర సైన్యములు దూరగా లడుండి యొకరిపై నొక రిగ్నివర్షములు గురియు చుండిరి. ఇట్లు ముట్టడిజరుగుచుండ రాణివచ్చిన మటునాటిరాత్రి గుడారములో రాణియు ముక్తయుఁ గూరుచుండి సీతనుగూర్చి ముచ్చ టించుచుండఁ గావలిగాను జమానుఖానుయొక్క కఠినమయిన కంఠ ధ్వని వారికి విసఁబడ రాణి యొకసేవకునివిలిచి యది యేమని యడిగెను. ఆసేవకుఁడు వసుసాకరమఁజేసి “అమ్మా! నలువది యేండ్ల వయస్సుగల స్త్రీతమ దర్శనమునకు రాఁగోరుచున్నది. యుద్ధ సమయనా లయందుఁ బరులరాసీయనని జమానుఖానామెను నిరోధించి నాఁడు. అదియే యాగడబిడ’యని విన్నవించెను. రాణి యామాటలు విని నవ్వి స్త్రీలను రానిచ్చిన నేమిచప్తముండును ! ఆమెను గానిగట్లు ఆమె యేమిచెప్పునోయని జమానుఖానునకు వర్తమానమగు నతఁ డామెను లోపలికి వదలెను. వచ్చని వబ్బవండువంటి దేహచ్ఛాయకలిగి పొట్టిగ లావుగనున్న యాయంగన యెట్టనిచీర గట్టుకొని మొగము నెట్టని కుంకుమబొట్టుతోడను గురుచలగు వెండ్రుకలతోడను బలుచని మొగముతోడను వచ్చి రాణియెదుట నిల్చి “అమ్మా! నామొల వా

లకింపుడు. నేను నింబపు వాసురాలను. వాకుమూరుని శివనానా నిర్దేతుకముగఁ జెఱచి నుంచినాఁడు. అదిగాక యాముట్టడిలో వా పని వట్టెదనని యిదివఱకుఁ బ్రతిజ్ఞ చేసినాఁడు. అందుచే నే నసహాయు రాలనగుట మీవద్దనుండఁ గోరివచ్చితిని. వాకుమూరుని జెఱచుండి విడి పింపుడు.” అని రోదనము చేయసాగెను. శివనానా యామెకుమారుని నిర్దేతుకముగఁ జెఱచి బెట్టడని నిశ్చయముగ నెఱిగి యతని నీ నను యమాన నావిషయమై యడిగినచో కేమికార్యభంగము వాటిల్లునో యని శివనానా నడుగుటకు నుద్యుక్తురాలుగాక భయపడినయాయుగ ననుమాత్రము నినతో నుండుచుని “అమ్మా! నీకుమారునకుఁ గాని నీకు గాని భయములేదు. ముట్టడియగువఱకు నీవు వాగుభారమున నుండుము. నేనుండ భయ మేల” యని యామెభయ ముడిపి రాణి యారాత్రి నిద్రించెను.

వదు నెనిమిదవ ప్రకరణము.

మనుష్యరక్షితములు గాక యెందఱకు నెండి వానకుఁ దడిసినఁ యడవిచెట్ల నున్న పరిమళముల గ్రహించి మందములయ్యానిలుండు తన గంధవహనామము సార్థకముగానటించి యున్నతనర్వతముపై గుడార మునఁ గొలుపుదీర్చినశాయాజీవాలాలాఁరుయొక్క శ్రమలన్నియుఁ దొలంగఁ జేసెను. అతిఁ షోకకుర్చీమీఁద నుభాసించుచు యదివరకుఁ బీల్చిన గంజాయిమత్తు తగ్గిపండున మఱలఁగొంచెము గంజాయి తన దగ్గఱనిలువఁబడిన బాలకునడిగి వాలుగు గ్రుక్కలుపీల్చి వహవా! వహవా! నీవు నుంచివాడవుగాకుత్తా నీవే రెవ్వరురా మఱచినాను. ఘోర శాపాదుని యాబాలు నడిగెను. హోలాఁరు రాజవంశమున నుడ యించినవాని కిట్టి తుచ్ఛమైనయభ్యాసము లెట్లలవడె నని మనస్సున నొ

చుకొనుచు వా బాండు నాపేరు బాజీ నావుకాది ఫాజీ కానండియని యుత్తర మిచ్చెను. శాయాజీ ప్రత్యుత్తర మిచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండ నింకలో గ దాభిల్లుచాండాజీలు గుడారపువాకిట నిల్చివనోల్లారువానిదర్శనముఁ జేయునోర నితఁడు వారినిగమ్యనియెను నాను లోనికి వచ్చునప్పటికి శాయాజీ బాజీనావు నావలిగొప్పి వారచ్చటికి వచ్చిన కార్య మేమట యందుగ వారిహకుఁ దీర్చియె. 'మహాగాదా! అహల్యాబాయికి ముక్తాబాయివై ప్రేమ మిమ్ముటనుట నిని నూఁతుల మనస్సాధింములో నొకమొక్క కమ్మునఁ దల్లి తుతము చెప్పినట్లులావుకొని కుమార్తె ప్రాచీరక్షగార్థము మఁకు రాజ్యమును ఎదలి పేయు ననిముక్తాబాయిని దెచ్చినాము. ఈకార్యమను తమరు తప్పక రాజ్యము నైకొనవచ్చును. కానలసికచో నీమెను వివాహ మొనవచ్చును.' ఈకలు కలు శాయాజీచెవులబ్రహ్మజోడనే యేదీ రాప్తియుగాతీదీయని దిగ్గున బీతమానుండి లేది గ దారమువెలుగులికి వచ్చెను. గండాభి ల్లితలోఁ బల్లకిఁ దెచ్చుని లోతుల కాంతిచ్చుటయు వారందున్న యందకత్రెను మోసికొనివచ్చి హోల్కారునెనుట నుంచి తగుపులుదెంచిరి. తమకు మన్నెనుల్లాకుచిరుదు నొసంగిన తనయేలికయొక నిశ్వాస నుధిగమగుటచే గండాభిల్లు పల్లవాధంగని ప్రభువునాకు నీనిమిత్త మెమరుచూడ మొద్దులాగునఁ గదిలిరావేమి యింపాటికి రా యని మృగుతరమృగాలముల నిరసించు బామెబాహుబల్లిఁ బల్లకొని లాగ నుదకజ్జనంబిచ్చిల్లుని మోటుచేయి పోకుటచే నగలు బెణికి కడుబాధగలుగ, 'అహల్యా'యని బలిపుట్ట నఱచి ప్రతిపలాగు నీక వాండు లాగివైపునకుఁ జని నిచ్చే వృథాలయి పల్లకిఁ జీరఁబడెను. శాయాజీకేరీరము పులకలెత్త కన్నెత్తి యాపుత్తడిబాహుంజూచి మేగిను నుండు దీయుమని భూవతీయ గండాభిల్లు కన్నియొడసి వలనువలదని యామెచేతులతోఁ జ్ఛగించుకొనుచున్నను చేతులు వదలింది మేలిముసుంగుదీసెను. తీయుటయు మేఘము

నుండి వెళ్లు మెలుపువలె, బెరిచాటునుండి వచ్చు భావ మేమను
వలె, భూమిని సంచరించవచ్చున యచ్చరివలె, ప్రపంచమునానిని పూర్ణ
చంద్రిబింబమువలె ముఖగళలు మంద్రోత్తమును వాదనానికి నిలువ
ముపలివాడగు హరిహరుడు శృంగారవ మెలుగని మోటువాడగు
భిల్లంబును మోహతుడై యువ్వెక్కులూ నాగిరికొడును బడును
వాడునగు శాయాదీప్తితి విర్లంబు గొర్రెయు ఇట్లు మోహనముద్ర
ముగఁ గొంతినేపు ముణాకలు వేసివేసి పాదులువ్వు రొకరికొకరు చూ
చుచు భయబజ్జలచే నారి నూడజాలక మొగ నూవలివైపున కా
బాలిక త్రిప్పుకొన్నది మిగి యోచుఖని గమలూనఁ గనుచుండ
శాయాజీ బురలతో “హరిహరా ! ఈమె ముక్తకాదు. ముక్తను నే
నెఱుఁగుదును. అమె యింత సౌందర్యవతికాదు. ఈమె పేరేఱుఁగను.
కాని యాకారము నాకుఁ గ్రోత్రదికాదు నుమ, యని సుందరి !
నీవెవర నే” యని యడిగెను. మహారాజుగార్హితున్న నామె యుత్తరము
నొసంగుట కిష్టము లేనిదయ్యెనన్న వారు ముక్తాబాయిగా భావించు
చుండిరి. గనుక తనపేరు ముక్తాబాయి కాదని మనవి యొనర్చినచో
దన్నవారు విడుతురను నానచే నామె “నేను ముక్తనుగాను నాపేరు
సీత ముక్తాబాయికి నేను దాసిగానున్నాను. నన్ను దయచేసి విడు
వుడు. స్వామీ ! మహారాజులు నున్నరిగుణవంతులునగు తమకు
దాసీసంగమము కూడికగదా” యని ప్రార్థింప నాముద్దులమాట
లాలించి శాయాజీ “సుందరి ! నేనునీకు జ్ఞాపకమున్నావా, నాడు
పునహనగరములో గుడిలోనికి నీవుపోయి మరిలి వచ్చుమంద నేను
నిన్ను బాణిగ్రహణము చేయలేదా !” యని తన్నామెకు విన్నవించు
కొనెను. అర్ధరాత్రివేళ నడివిధిలో స్త్రీలజుబ్బుల వలచింబోషకర్మ
దొంటరిగఁ జిక్కనిదానిని విడువఁబయి దుష్పుణ్య మట్లున్నదనియు
భగవంతునై భారమువైచి సీత మిన్నికుండ, వివాహప్రియార్థము
చేయుచున్నది హోలూకురు చెప్పెను. అవిచ్చిని వదిల్చినదామె నా

వర్వతిశిఖరమునఁ బట్టాభిషేక మహోత్సవమువలెనే వివాహముహోత్సవమును జరుగుట మంచిదని గండాభిల్లు తగినముహూర్త ముంచు మని హరిహరచాండ్వాజితోఁ జెప్పి కావలసిన మృగములను జంపి తెచ్చుని యలెఱవలయుఁ తనభిల్లులనంపెను. శాయాజీహోల్కారున కీకన్యను వివాహము సేయుట యెందుచేతనో హరిహరున కిష్టములే దయ్యెను. ఈ వృద్ధబ్రాహ్మణునకుఁ కూడ నామెనుం దాశగల్గుటయే ప్రాయశః దీనికి గారణమై యుండఁబోలు. అందుచే నాతఁడు శుభముహూర్తము నాలుగైదు దినములలోపున లేదని తెలియఁజెప్పి పారందలు సీతనొక గుడారముననుంచి చుట్టు నలుపుకు భిల్లులను గావలియుంచిరి. యెడట సీత యక్కడికి వచ్చుటతోడనే శాయాజీ బ్రాహ్మణుడు గుడారమునుండి యావలనుఁ దోలినందున నాతఁడు గుడారపుచాటున కరిగి యచ్చటఁగూడచుండి వచ్చిన యీయంగన యెవ్వరో యని మాత్రము ప్రచేరింప గుడారపు గుడ్డకున్న చిన్న రంధ్రమున దనకన్నులుంచి సీతను చూచెను. చూచిన తోడనే యాతనిమనస్సున కేదిపుట్టెనో కాని బాటబాట గన్నీరు కాలువలె చెక్కులమీదుగ నేత్రవ్యయమునుండి ప్రవహింప నెచ్చిపెట్టివాపు గదా యని విలపించి తాను దుఃఖించినవాడ యేరికినైన దెలిసినవారు తన్ను గారణమడిగి తెలిసికొని బాధింతురని కన్నీరు సత్వర మేతుడుచు కొని యెటులైన సీత నొకవర్యాయము గలసికొని మాటలాడవలయు నని ప్రయత్నించెను. కాని యూచినమనఁ సమయము దొరకదయ్యె. అతఁ డొకటిరెండుసారులు సీతయున్న గుడారముముందటి కరిగి నిలువ భిల్లులతిని గదిమికొట్టిరి అందుచే నేమియుందోచక కాలుగాలిసవల్లి వలె నిటునటుఁ దిరుగుచుఁ జెప్పినమాటలు చక్క-గ విసలదము శాయాజీచేఁ జీవాట్లుదినము మితిమీరిన సంతాపముండసాగెను అగుదారి మునఁబ్రవేశించుటాది సీతనమ్మనిమున నున్నులికముపొచ్చు “హాభవానీ మాతా! నాఁడు సన్యాసియగుమున సీతే నాపరాభవము దప్పించితిని.

నేను కాచాగ్ని యగ్నేయమును నిర్మలచిత్త కృత్రికమగ్నమున మించి
 నిను నన్ను భాగ్యవృత్తుటకు ముక్తియొకటి కాని నిహారిమహాను
 శుడు ఏదియెఱిగితిని నీ సహాననీయము మేలునిధియగు మ్రొంగు-దు
 మారిహారుడు తన కంటిచివ భగ్యములుగాఁ బుత్రరాజుగాను ప్రత్యేక
 మగు దివ్యవిద్యయు మండిల మునీ చివ యాసాదికములు గాని
 భక్తిగమన యొక్కయొక్క సమగూడఁ ప్రావర శుష్కసహనముచేస
 భిల్లుల వెఱుండి తప్పిదుభాససోమ్రవలకు మనహానములు చేయునట్లు
 క్రతిన గావించెను.

కాయాజీహూల్కాను సూర్యగతుడు మయినతరువాత
 మదఁ బాహతుడై వలునూన సీతమున్న గుడారముయొద్ద కరిగి
 యుటనుండు భిల్లులను జరిగి మఱులును మఱుల పట్టువై వరుగుదు
 బ్రతిమూలియో బలాత్కరించుయో యామెను దన స్వాధీనము జేసి
 కొనఁ గోగుచు జేయఁ పరిహరపాద్యాజీ వృద్ధుడయినను వానికోరిక
 వడుచుననుచుండుటచే నట్లయిన నయముననో భయముననో బాలిక
 లను దాను స్వీకరింపఁగోరి నిద్దుర లేవమయమున కెదుగుచూడ
 సాగెను బలవంతముగ గుడారము జీర్ణకక్షమున పరిహారుఁ జేయను
 కొనునో యని కాయాజీయు, కాయాజీ యేమిసేయునో యని పారి
 హారుడు నొకరికొకరు జరిగి చతురంగమున నొకగుట్ట మొకగుట్టయూచే
 గట్టబడిన వడుపున సామెదగ్గఱ కరుగరైరి. దైవయోగమున నా
 వృద్ధుడు బాలుడు పరస్పరగుత్సరబద్ధులై భిల్లులు నిద్రించుచున్నను
 గుడారమును గానుచుండిరి. పారిహారుడు నిద్రలేక కనమువలె నేల
 మేలుకొనుచున్నాఁడో యని మహారాజు నిందింప నీకుట్టపీఠం గేల
 దివ్యము వలె దిరుగుచున్నాఁడో యని పారిహారుడు వానిని నిందింపఁ
 దొడఁగెను. ఒకనూరు కామాగ్నిదోడు క్రోధాగ్నికూడఁ జనింప
 కాయాజీ భగ్యమధరించి పారిహారుని బలవంతుఁడై చప్పున తెలివి

వర్వతశిఖరమునఁ బట్టాభిషేక మహోత్సవమువలెనే వివాహమహో
 త్సవమును జరుగుట మంచిదని గండాభిల్లు తగిలముహూర్త ముంచు
 మని వారిహారపాండ్యజితోఁ జెప్పి శావలసిన మృగములను జంపి
 తెచ్చుని కలుదెసలకుఁ తనభిల్లులనంపెను. శాయాజీవహోల్కారున
 కీకన్యకు వివాహము సేయుట యెందుచేతనో వారిహారున కిష్టములే
 దయ్యెను. ఈ వృద్ధబ్రాహ్మణునకుఁ కూడ నామెనుం దాశగల్గుటయే
 ప్రాయశః దీనికిఁ గారణమై యుండఁబోలు. అందుచే నాతఁడు శుభ
 ముహూర్తము వాలుగైదు దినములలోపున లేదని తెలియఁజెప్ప
 వారందఱు సీతనొక గుడారముననుంచి చుట్టు నలుపుగు భిల్లులను
 గావలియించిరి. మొదట సీత యక్కడికి వచ్చుటతోడనే శాయాజీ
 బాజీరావును గుడారమునుండి యావలకుఁ దోలినంగున నాతఁడు
 గుడారపుదాటున కరిగి యచ్చటఁగూడుచుండి వచ్చిన యీమంగన
 యెవ్వరో యని మాత్రము ప్రేరేపింప గుడారపు గుడ్డకున్న చిన్న
 రంధ్రమున దనకన్నులుంచి సీతను చూడెను. చూచిన తోడనే
 యాతనిమనస్సున కేమిప్పుట్టెనో కాని బొటబొట గన్నీరు కాలువలై
 వెక్కులమీదుగ నేత్రద్వయమునుండి ప్రవహింప నెచ్చిపెట్టివాపు
 గదా యని విలపించి తాను దుఃఖించినజాడ యేరికినైన దెలిసినవారు
 తన్ను గారణమడిగి తెలిసికొని బాధింతురని కన్నీరు ఫత్వరమేతుడుడు
 కొని యెటులైన సీత నొకవర్యాయము గలసికొని మాటలాడవలయు
 నని ప్రయత్నించెను. కాని యూచినమనః సమయము దొరకదయ్యె.
 అతఁ డొకటిరెండుసారులు సీతయున్న గుడారముముందటే కరిగి నిలువ
 భిల్లులతిని గదిమికొట్టిరి. అందుచే నేమియుందోచక కాలుగాలివపిల్లి
 వలె నిటునటుఁ దిరుగుచుఁ జెప్పినమాటలు చక్కగ విసవడమి శాయా
 జీవఁ జీవాట్లుదినచు మితిమీరిన సంతాప మొందసాగెను ఆగుడార
 మునఁబ్రవేశించుటాది సీత నమ్మనమున నుచ్చులికముపెచ్చు “హాభవాసి
 మోత! నాఁడు సన్యాసియగుమున నీవే నావరాధనము దక్కించితిని.

నేను వ చాస్మి మస్మి యను స్వరూపి యున్నాను అని మధ్యమున పూర్తి
 కిని నన్ను భంగపూర్వమునకు యత్నించుచునే కాని నివారించువాని
 లేదు. ఏమిటబోలేననియి యిహానీతిని వేయివిధముల మ్రొక్కుచు
 పారిహర్యుడు తం కంటించిన భక్త్యములుగాని మహారాజుగాని ప్రత్యేక
 మిగల దనిపించుకొని వండించి మంజుచిని కూంసాదికములు గాని
 భక్షింపక యన్నములన్నియు నీదగుడఁ జూపక తుష్కీనవాపముచేసి
 భిల్లుల చెరుగుండి కట్టించుకొనిపోవువఱకు నుపవాసములు చేయునట్లు
 ప్రతిని గావించెను.

కాయాజీహూల్యాదు సూర్యాగ్రములు మయినతరువాత
 మదన బాణపాతుడై వలువూని సీతయున్న గుడారముయొద్ద కరిగి
 యుటనుండు భిల్లులను జంకి మఱలుచు మఱల నట్లువై కరుగుచు
 బ్రతిమాలియో బలాత్కరించియో యామెను దన స్వాధీనము జేసి
 కొనఁ గోగుచుండెను. హరిహర పాద్యాజీ వృద్ధుడయినను వానికోరిక
 నడుచుకొనమందుండుటచే నట్లయిన నయముననో భయముననో బాలిక
 లను దాను స్వీకరింపఁగోరి నిద్దర లేక ననుచుండున కెదుగుచూడ
 సాగెను. బలవంతముగ గుడారము జేరినకక్షమున పారిహర్యుఁ డేనును
 కొనునో యని శాయాజీయు, శాయాజీ యేమిసేయునో యని హరి
 హర్యుడు నొకరికొకరు జంకి చతురంగముగ నొక గుట్ట మొక గుట్టయుచే
 గట్టబడిన వడుపున నామెదగ్గఱ కరుగరైరి. దైవయోగమున నా
 వృద్ధుడు బాలుడు కరస్పరమత్సరబద్ధులై భిల్లులు నిద్రించుచున్నను
 గుడారమును గాదుచుండిరి. పారిహర్యుడు నిద్రలేక కవమునలే నేల
 మేలుకొనుచున్నాఁడో యని మహారాజు నిందింప నీకుట్టపీఠం గేల
 దయ్యకు వలెఁ దిరుగుచున్నాఁడో యని పారిహర్యుడు వానిని నిందింపఁ
 దొడఁగెను. ఒకనూరు కామూగ్నికేదోడు క్రోధాగ్నికూడఁ జనింప
 కాయాజీ భద్రమధరించి పారిహర్యుని బంకుయింకించి చచ్చున తెలివి

దెచ్చుకొని యది తన భవిష్యదభివృద్ధికి నాశనకారణమని యావని
 మూని తుదకుఁ బ్రాణమును విడిచి కానుపారవశ్యమునుండి తొలఁగింపఁ
 బడి నిద్రాపారవశ్యము నొందెను. అప్పుడు హరిహరుఁ డాబాడ దెలసి
 గుడారము శరణ్యము యమదూతలవలె భిల్లులు మేలుకొనుటచే
 వెనుకకుఁజని రవంతిసేపు కుచికెను. ఆవగింజంతిసమును మెట్లగున
 జేకులు నేల దానింబట్టి సీతాదగ్గన మొనగ్ని మాటలాడఁదలంచి నేను
 కునుకులేక శ్రమవడుచున్న బాజీరావు వినియెను నిద్రాసక్తులు
 కాజూచి భిల్లు లుగిగుముందే దేహములకు మరది కాథనుమస్తు
 లగుట నతింగి యది చీకటిరాత్రి యగుటనంది మెల్లమెల్లగ సీత
 యున్ని గుడారపువ్రకి కు వచ్చి నిశ్చబ్దముగఁ గూరుచుండెను. కూరు
 చుండి భూమినిదాకు గుడారపు ముతకగుడ్డకు దసచేతులతో మీదికి
 యెత్తి యల్లన దానిక్రిందమాటి లోపలఁ బ్రవేశించి చప్పుడుగాకుండ
 జేసి సీతకడ కరిగెను. నిద్రపట్టుకున్నను వరధ్యానముగ నేమో
 యాలోచన నల్పుచుండిన సీతయొక్క నృదుదేహముపై బాజీరావు
 చేతులు వైచి తట్ట నామె యులికిపడి కాయాజీ యేమోయని వడఁకి
 ఛీఛీ! దురాత్మా! పోపోయని గద్గదస్వరముతో నటచెను. అవలుకుల
 కలుగక బాజీరావు “నేను అక్కయ్యా! నేను బాజీరావును భయ
 కడకు”మని మెల్లనఁ జెవిలోఁ జెప్పెను. అచ్యుతసేచనము జేసినచంద
 మున నామాటలు తపచెడికిఁ దృప్తియొసంగఁ జేతులతో వానిదేహము
 దడవి పూర్వము దా నెరింగిన యానవాళ్ళకుబట్టి యతఁడు బాజీరా
 వని గ్రహించి “నాయనా నాయనా! నీవును నామాయా భిల్లుల
 చేతనే చిక్కితివా”యని రవంతిసేపు వగచి యాతనివగ్గఱ దీసికొన
 వారఁడు నామెయొడిలో ముహూర్తమాదాఁక బండుకొని అక్కయ్యా!
 నన్ను భిల్లులు రెండుసారులు వారిదేవతకు బలిపెట్టనందిరి. ఈవర్యా
 యము మన మిద్దఱము గూడ నట్లే యగుదుమేమో యని యేమిద
 సాగెను. సీత వానివిలాపమును వారించి యిది దుఃఖమునకుఁ

దగిన గుడయకాదు. ఉపాయములచే మన మిచ్చటినుండి దాటవల
యును. నీవు నేను చెప్పినట్లు చేయుము. అని వాసికిఁ గొన్నిరహస్య
ములు యిక్కడ నీవున్నచో మనకు నిరువురకు నాకుద పాటిల్లును.
సత్వరమే పొగిపోయి. తే యని వాని సంపెను. అతఁడును పూర్వ
ప్రకారమున గుడారము నొత్తిగొనుకొని యోవలఁబడి తన యేలిక
హజారమున కరిగి తస్మాననుగఁ దా నెప్పటియట్లు కయినించెను. ఉద
యమున వానిహరుఁడు వహిల్కానుకన్న మున్న లేది కాలకృత్తి
మలం దీర్చుకొని జాజీరానుని జేరఁబలిచి కుత్తా! సీతవద్దను నీవు
సేవకుఁడ వగుటచే బలుఁబాగు పోవుటకు నీకుత్తయపు గల్లునట్లు నేఁ
జేసెదను. నీవామెలో వాపైఁ బ్రేమగల్గునట్లు, నన్ను వివాహమాను
నట్లు లొత్తిచెప్పి నాకీయువకారము జేతు నని చెఱుచుండి నిన్ను పద
లించెదను. కావలయు నని నీకు నిజముగూడ నర్పించెదను. అట్లు
చేయఁగలవా యని వినయగులనఁ బలికెను. యాసలివాని కింతకోర్కె
యొగ్గుండును సగవును, దన్నట్టి దుష్కార్యమున కారంబు నియోగించి
నందు కలుగయు నితనిమనస్సున నుదయించి జాజీరాపు వానిని వారిం
చుకొని కాలానుసారముగ వర్తింపఁదలఁచి, అయ్యా! నాకిది యిష్టమే.
శాయాజీకూడ నామెను గోరుదువ్వాఁడు. వానిని గడతేచ్చివకుడును
మీకీమీ దక్కునని యుత్తరమీయ వారిహరుఁ డది యెంతదని యా
రాత్రి చేతునని సంతోషముతో వాని సంపెను.

కందొమ్మినవ ప్రకరణము

అట్లు చిల్లుల శిశింతులును బ్రహ్మబూని వనస్వంతరాపు రాజీ
నడిగి కొంతసైన్యమును వెంటఁబెట్టుకొని చిల్లుల గూడముపైఁ బడి
వారిలోఁ బలువురఁ బట్టుకొని కొందఱ! జెరలో నుంచుచు మిథున్

అగు నాయకులను వృక్షములకుఁ గట్టి యుండియింపుచు నొకమాటు వాగు తిరుగబడునపుడు వారితో వెనుదియ్యక కయ్యుమాటు నెల్పుచు నొకమాట నడచుచు నొందుచు జయోపజయములనలస నుదయించిన సంతోషచిహ్నములకుఁ దనమనము పుట్టినిల్లగుటలు ముక్తాకాయపై హృదయము నిల్పి విజయకాండపై దృష్టినిల్పి విహరింపజొచ్చెను. ఒకచోట గొండల బట్టి పరిమార్చుచుండ రెండువయ్యల మఱి కొందఱు భిల్లులు చల్లలపైబడి దోచుకొని వీరకాపుర గృహములు బరశుగామప్రీతి నీయసాగిరి. అహల్యాకాయులు నివాహారములు లేక జన్మంతరాపు ప్రాణములకుఁ ద్యజింపబడి మొదటిని శిక్షింపుచున్నను భిల్లు చినుక పాతంవలె తగ్గరై గాని యాతనియెడ తెగని పూనికవల్లను వహించిన క్రౌర్యమువల్లను భిల్లులకుఁ దమవివాళకాలము దాచయిన దనుమాట తెలియుటయే కాక జన్మంతరాపునామము విన్నపుడు వారి కొకవిధమయిన యాశలుకూడ గలిగెను. కాని యాటవిక నాయకుని మున్నొకసారి చికిత్స శ్వాసనుండఁబడి లోపమునఁ బారినవాడును శాయాజీరి గుడిచేయు యయింపఁడును నగు గండాభిల్లున్న స్థానము జన్మంతరా వెలుంగక బానిస బట్టుకొనిన గజజన్మము సార్థకమనియు వతఁడు చికిత్సనతోడనే భిల్లులు కోగలుగిసిన సామలవలె లొంగుదు రనియు నంకు శాయాజీ యసహాయుడయి రాణికి లోబడుననియుఁ దలచి గండాభిల్లు నిమిత్తము నమస్తవయత్నములను నెల్పుచుండెను. భిల్లువంశమునకు జన్మంతరా పుష్కారహేతువయి పులులచందమునఁ దమవారి తఱు నేట్రాడుట విని గండాభిల్లు సహించనోరక శాయాజీరిగఱ తాను గొలుపుండి తాంతి యాభిల్లు నిచ్చి తనసేవలఁగూడ దేశవాళము జేయుమని వంపెను. భిల్లులతోడనే కాక సకల సావములు మూర్తిభవించినట్లు బహుదురాత్ములతో నీసేవ గూడియుండినది. గ్రామములపైఁ బడినదాది తల్లిబతుఁ బాసిన పిల్లలతోడను మగలనుఁ బాసిన భార్యలతోడను

దీనుట కన్న నుం తని బీదలతోడను జేత మెంతియో భవదవలయునో
 యంతియో భవదసాగెను కాని లయకాలరూపుడఁ జూచున జస్వంత
 రావును, మృత్యువు యొర్తిగైకొన్న వెలుగునఁ గృష్ణవంతును నొక
 యోధవగుఁడనుఁ గలిసి విధివిరానుము లేక శతసహస్రములుగా నారిని
 యుగములయందును కలుపుచుండిరి. హాహరహంబ్యాడీ సీతకును శాయా
 జీవీని వివాహము జరుగు మహిమార్తము వాలుగుడిని యున్నదని చెప్పిన
 తోడనే గండాభిల్లు తాంభూయాను వెంటఁబెట్టుకొని జస్వంతరావు
 యొక్క ధాటిని చవిచూత మని రసకొండ విడిచి తక్కిన భిల్లులకును
 రాణిభటులకును గయ్యలు జరగుస్థలమునకుం జనెను. అస్థలమున
 కరిగి ముగగునఁ గలకులకుమీఁదఁ జేయి పెట్టుకొని యున్నాడు పార
 జాచునప్పటికి నిరువదియందొండుపురాకులతోఁ జోవుచున్న యొక
 యోధుఁడు దూరమునఁ గనఁబడి “తాంత్యా! అతఁడు జస్వంతరావుని
 తోఁచుచున్నది. మని మీసమముడిలన వారి నెదుర్కొనఁ జాలము.
 నీవు పోయి యీచుట్టుకట్టనున్న మనవానినందఱిని సిద్ధముగ నుండు.
 దని చెప్పుము” అని పానింపి తానొకగుహలోఁ జాగెను. తాంత్యా
 భిల్లు తనయజమానిని నెలవ్రువకానియుగ నమీనముననున్న కల్లెల
 కరిగి భిల్లులకు గండావచ్చిన యర్థ తెలియఁజేసి మరల వాగుహవైపు
 పోవుచుండెను. ఇంట్లో నిరువదియందొండు యోధమూహము గుహవద్ద
 నిలిచి నలుదెసలు పరీక్షించునప్పటికి వృక్షములచాటున నక్కియన్న
 యొకభిల్లుఁ గనఁబడి “అదే భిల్లుఁడు! అదే భిల్లుఁడు వచ్చె” నని
 యాజిరి. తోడినే జస్వంతరావు మార్గాయానమున నదివఱకు మిగుల
 వసివాడికృష్ణవంతును గుహయభిమున నొక చెట్టుక్రింద నిల్చి తాను
 దక్కినభటులుం గలిసి యాభిల్లులదెస కరుగ నలేడును లేడివలె
 చాటులువైచుచు నుండఁబ్రాదలనఁ గాతిగుట్టలను నవలీలఁగ దుఱు
 కుచు మీరికే జక్కఁగ కరుగ త్రసాగెను. ఇచ్చటఁ గృష్ణవం తొక్కఁ యొక
 వృక్షచ్ఛాయను విక్రమించుటఁ జూచి గండాభిల్లు ముల్లగ నీచుకు

వచ్చి “తను రెవరినిమిత్ర మిందున్న వాడుస్వామి” యని వానిని బలుక
రింప నాతడు “భిల్లునిమిత్రమే మేము వచ్చినాము. గండాభిల్లును నీ
వెఱుగుదువా? అతని సప్రసిద్ధిపక్షమున నీ కపాయము లేకుండ
జేసెదను” అని కృష్ణవంతు క్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అంతట గండాభిల్లు
“స్వామి! గండా యంతకుఁబాంబె యీ ప్రాంతములకు వచ్చినాడు.
ఒకనిమిషముక్రిందట మీరు వచ్చితేని నేను జూపియుందును. అయి
నను వాఁ డీగుహలోనున్న వచ్చును. నావెంటరండి” యని యాతని
వాగుహకువేళకు చేయించి యందరిని నొకరాత్రివైఁ గూర్చుండఁ
బెట్టి యెవరియిన వచ్చుచుండిరేమో యని మెఱల నొకమాటు గుహ
ద్వారమునకు వచ్చి యెరులు వచ్చుటలేదని సంతసించి లోనికిం
జనెను. ఇచ్చట పరధ్యానముగ నున్న కృష్ణవంతును బలిమిని వెతు
కకు బడఁద్రోసి తన మొలలోనున్న సూరక త్రితో వాతని ముక్కు-
గోసి యొకచెవిలో నొకభాగము ఖండించి “యోరీ! యరాత్మ!
నేనేరా గండాభిల్లును. నన్ను బిట్టుకొనువాడు మీరా” యని తత్క్షణ
మాగుహను విడిచి కొండమీఁది కెగ్రతాకి తనయొంట ప్రేలాడునిడుద
గొరకొమ్మున వివరీతమయినవిధమునఁ జెవులుగిగురుమరుసటులొత్తె
ను. ఆకొమ్ము నూదుట యానవాలుగఁ గొని యా ప్రాంతవాసు లగు
భిల్లులు మెఱల నొకకొమ్మునొత్తి గ్రతిధ్వనిచేసి పుట్టలోనుండి వెడలు
చీమలవల నొక వరుసగ రెండు మూడు వందలమంది గండాభిల్లున్న
దని వచ్చిరి. తాంతియాభిల్లు తమ కాక గొల్పి చిక్కినందున
జన్వంతరాపు తన చిన్న సేవతోఁ గూడ వెతుకకుం దిరిగి గుహముఖ
మున బోసి ముక్కును దేగిన చెవియును గల్గి ప్రవించుర క్తముతో
కాథకుడునున్న కృష్ణవంతును జూచి తెల్లనోయి స్పష్టముగఁ దెలి
యని వాని ముక్కు మాటవల్ల గండాభిల్లు చేసిన కరాళవము
నటిఁగి క్రోధోద్దీపితుఁడై యుండ నింతలో గుమిగూడిన భిల్లులు
కొండమీఁదనుండి వీరిమీఁద నమ్ముల వర్షములు గురియింప

పారంగింబిరి. మూడు వందలమందితో విరువదిమంది కయ్యము
సేయుట మృత్యున్న హము చేయుటగే యని జన్మంతరాపు నృప్తయగ
నటిగియుఁ దాము వెన్నెచ్చి పారిసచో వాయ తరిమికొట్టి మొదలేట్ర
తుకనీయరని తువకులతో గొంత యుద్ధముచేసెను. ఇట్లుజరిగినకయ్య
మాన మహారాష్ట్రుల తుపాకిదెబ్బలు తిని ముక్కుదెరుగునకుంటె నెక్కు-
వసంఖ్యగల భిల్లులు నేలపాలయిరి జన్మంతరాపునిబలములో సగము
కంటె నెక్కువ మాతులైరి. అంతట జన్మంతరాపు రంగము విడిచిపోవఁ
జూడుచుండ దూరమున నాతినిసేనలో నొకభాగము వానిని వెదకికొ-
నుచు వచ్చుచుండెను. అబలము దృగ్గోచరము కాఁగా భిల్లులు పట్టల
వలెఁ తుట్టున గొండవూడచుండి నానాముఖములఁబారి యదృశ్యు-
లైరి. ఇట్లు పూర్వము లక్ష్మణునిచే శూర్యఖకు జరిగినపరాభవమే
గండాభిల్లుచేఁ గృష్ణకుంతునకు జరిగ వారేడు యుద్ధమునుమాని సిగ్గుచే
దనివికలాంగతనకే యుపవ్యాకరముగఁ దోఁచ మెల్లగ సంతికిఁజనెను.
గండాభిల్లు తొంతియాను గూడుకొని మఱునాఁడు సాయంకాలమునకు
కాయాజీహూలాకువారి సముఖమునకువచ్చి తన పూర్వోద్యో-
గముఁ గైకొనెను.

అట నింబపురమున దాలతరాపు రసపుత్రులతోఁ గలసి యహ-
ల్యాబాయి సైన్యమును నోడింపవలె నని మొంత ప్రయత్నము నెల్పు-
చున్నను మహారాష్ట్రలే యీముట్టడిలోఁ బయిచేయి గలవారగు నుం-
డిరి. గోమాతారాపు రాజపుత్రులకుఁ గావలసినవ్రతసహాయముఁజేయు-
దునని వారిని బిలిపించి తనలంచము వారు పర్యవేక్షణగ నందజేయింప-
లైరని వారిపై నలంకబూననే కాని తాను వాగ్దాన మొనర్చినసాక్షి-
ము వారికిఁ దా నొనర్పఁజాలననుకుఁ జింతిల్లడయ్యెను. కాకావ్యయవద్ద
నుండి యేసహాయము లేకున్నదని రసపుత్ర ప్రభువగు నుదయపురరాజు
వారు భిల్లులను కాయాజీసైనిఁ దమకుఁ దోడుగ రప్పింపుమని దాని

రావును బలుమా అడుగులు వచ్చి ను భాయాజీ యగ్రయోజకుడని యు, వాని బిలిచిన మనఃపుష్కగోమ చెప్పనియు భిల్లు లాటవితులగుటచే దేశమును కొల్లకొనుటకే యర్హులు కాని నిల్చి గోలలు ముట్టడించి క్రమమయియుద్ధతులు చేయుటకుఁ జగరనియు నెఱిగి వారిని రప్పి పుడలఁపక యట్లున్నచో తనకు సేమములేదని యిదిగో వచ్చెద రనుగో వచ్చెద రని తేపు మాకని కాలయాపన మొనర్చుచుండెను. రసపుత్రుల కాగ్రహము వచ్చి త న్నెపుడు తుదమట్టితుగో యని భయముగలిగి వారి వాతఁడు నవలఁ బ్రయత్నించెను. కాని వా రాతని దాఁటిపోనీయక వేయకన్నులతోఁ గాచుచుండిరి. ఒకవేళ నే మాయో పాయము చేసియైన నీబుఁదెనుట వదిలించుకొని పోవుదమున్న నీవల జన్మంతరావు భిల్లుల నిర్మూలమునకు నొడలు వాఁచుకొనక నుప చేయ నాగుటచేఁ దనకు వారికడ సేమముండ వనుమాట విశ్వయముని తేలిసి కొని యక్కడికిఁ భోవుట యవివేకముగ నెంచి యెట్లయింపని రసపుత్రులతో నుండుట యుక్తమున కొనెను. రసపుత్రులభు వాడినమాట తప్పని పురుషుఁ డగుటచే గోమోజీ గావునకుఁ దాను వాగ్దానముచేసిన వేయి వరాలును భేతాళసింగుచేతి కిట్టి యంపినరు జిత్తులమారిత్వమున నక్క నుజంపి పుట్టినభేతాళుఁ దానిత్రము తా నే యుకహరించి గోమోజీరా యని కిచ్చినట్లు రాణకు విన్నవించెను. గోమోజీరావువద్దకుఁడి భేతాళ సింగువద్దకు రాయభార మంపబడిన వాముఁ భట్టు మెల్లఁగాఁ గోటలోఁ బ్రవేశించి కొత్తాయ కీయవలసినసొమ్ముని మృనియు సొమ్మిచ్చినవెనుక నెంతయుసహాయము కేయుననియు వాని నడిగెను. భేతాళుఁ దాని పలుకులు విని యిహా ! వామనభట్టా ! గోమోజీరావునకు నేరు సొమ్మునిచ్చుటకు వాఁడు మాకుఁజేసిన సాయమేమి? నే నొక్క చమ్మిడి యైన వాని కీయను నీకు నూరురూకల నిచ్చెదను. నీవీసొమ్ము దీసికొని యానంగతి రాణకుఁ దెలియనీయకుండు"మని వాని నొడఁబఱచి వా

నిశ్చయించి తిరుకలనిచ్చి తిక్కనది లరువాత నొసంగఁగలనని చెప్పి
వానిని సన్నుతింపఁజేసెను. తనవారే వాలతరావు రాజాను దగ్గించి
శాయాజీ మహారాజుపక్షమున సహల్యాశాయికి సందేశముంపుట
కర్తవ్యమనియు రసపుత్రుని శాయాజీతోఁ గలిసిరని విన్నవో రాణి
తప్పుకొని యదృశ్యవశాన నొడంబడిక గావించుకొనుననియు
నట్లు వామనభట్టు రాయశారిగ నేగఁదగినవాఁడనియు నచ్చఁబలికె
రాణితోఁ జెప్పవలసిన యంశముల నెల్ల మనస్సునకు నాటఁజెప్పి
వామనభట్టును రాణాయనుమతిమీఁదఁ దగు పరివారముతోడను
జెండాలతోడను, రాయశారముపైను, వచ్చి మహల్యాశాయి యను
మతిని నామె మాజారము బ్రవేశించి వామనభట్టు ప్రాణముల మిగ్గఁ
బట్టుకొని భయపడుచుఁ గూరుచుండ జమానుఖాను మొదలగు
తురకలను పనుగురు తుకాజీశివనానా మొదలగు సేనాధిపతులు రాణిని
బరివేష్టించి యాసందేశమును వినిగోరిరి. అంతట రాణిమొగము
జూచి : వామనభట్టునియెను. “అమ్మా! శాయాజీ మహారాజు
మహారాజుగారు నన్ను వచువద్ద కంటినారు. ఇందున రాజ్యమున
మీకు లేకమైన భాగ మీయమనియు, సర్వస్వము తమ పాలక
జనకులగు మలహారావుగారిజే యగుటఁ దమకే రావలయుననియు,
మనోవృత్తిగ మీకుఁ గొన్నిచాగీర్ల నిచ్చెదమనియు, రాజ్యము వదల
వలసినదనియు, వదలకున్న పక్షమున దాము రసపుత్రులతోఁ జేరుదు
మనియుఁ దమతో మహారాజుగారు మనవిచేయుచున్నారు. రాజ
పుత్రులకుఁగూడ పాలవనంతు రాజ్య మొసంగవలయునట. దీని
కు తరముజెప్పి నన్ను సత్వర మంపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాను.”
అని చెప్పి సహల్యాశాయినివీ “నీ మహారాజుగా రెందున్నారు.
పారు మా కగవడుదురా” యన నాతఁడు “చిత్తము వింధ్యపర్వతము
లలో నున్నారు తల్లీ” యని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఇప్పుడప్పుటికి
జమానుఖాను వెనుకపాటున వచ్చి వామనభట్టుయొక్క భుజదండము

గట్టిగఁ బట్టుకొని రాణితో “అమ్మా! నీడు కుట్టలో జేరినవాడు. వీనినిబట్టి చెరఁబెట్టినచో నదృశములు గొన్ని మనకుఁ దెలియఁగలవు నుడి” యని విన్నవించి వాని రెండుచేతులకు నరదండలు బలిమివేసి, “నీవు ఖయిదీవయినావురా” అని నియవఁబెట్టెను. ఇంతలో నీకార్యము నహింసతోపక వానితోవచ్చిన రాజపుత్రులు వరలలోనఁగి తళతళ మెఱయు కత్తుల నూడఁబెట్టి మహారాష్ట్రులపైఁ బడి నటుకఁబోవఁ బ్రతివిధానము నొసర్పఁబోవు తుకాజీ మొదలగువారి వారించి, జమానాఖాను వారిపై సింగపుఁగొనమచాడ్చుననుమతి యావగువునిలో సగమును దత్తు గామే మృతినొందించెను. తక్కిన తురకలు రసపుత్రులఁ జూరిఁగొనుటచేఁ దక్కిన యేవురు రసపుత్రులు వంతమడసిరి. వామన భట్టును జెఱఁబెట్టినవార్త చాలతరావుని యుక్కుదక్కి శవమావలఁ గళకాంతులు లేక దీర్ఘోచ్ఛ్వాసములచేఁ దన యటనుటయు బ్రకటితము కాఁగ నింకఁ దన మరణము నిశ్చయమని బెంగఁగొనెను.

ఇరువదియవ ప్రకరణము

—ప్రతిభా—

హరిహర పాండ్యాజీతనమ్పాదయమును జెఱచి మనోరథమును దెలియఁజెఱచి బాజీరావు నాకార్యమునఁ బనిసేయుమని నియోగించిన తరువాత శాయాజీమహారాజు మేల్కొని బాజీరావును జేరఁబిలిచి యదివఱఁ కెన్నఁడు జూపనిదయ నాతనిపైఁబాపి మెల్లగా నాతనితో నిట్లనియెను. “ఒరీ కుట్టవాడా! నీవు నాకొక కార్యము జీయవలయును. సీతఱు నాకు పివాహము సేయుటకు గండాభిల్లు మొదలగువారు నిశ్చయించినారు. కాని యామె కిష్టము లేనట్లు కనఁబడుచున్నది. వామింద గాఢానురాగ ముదయించునట్లు నీవామెతోఁ బలుకవలయును. నీవామె యొద్దకుఁ బలుమాలు పోఁగలగునటుల నేను తరపు జేసెదను. నావంటి మహారాజు చెట్టవట్టి నుభంపఁగలుగుట యామె కెన్ని బద్ధములైనను

దొరకువా? ఇప్పుడీ భగవంతుని నొంటరిగ నేరుండుట యీమొక
 లక్ష్యముగ నున్నదికాబోలును. తేపు రాజ్యము స్వాధీనమైనవతరువాత
 దాను రాజీకావచ్చును. పెడిగొలుసుల కూగుటువ్యులలో నులలేని
 రత్నభూషణములను ధరించు యోగ్యత కామ నోచుకొన్నది. కనుక నే
 తనవంటిదానిపై వాడంటి మహారాజునను ననురాగ ముదయించితిని.
 నాకు శ్రీకొల్లాపురమహారాజుగాను సింధి మారుహారాజుగాను సిల్లనిచ్చె
 దనుని వర్తమాన ము పినాను. కాని నా ముగిసిపోయెదగిలియున్నది.
 ఈమె నన్ను నిరాకరించినను బలిగించే నైన నే నీమొహంతు నొందక
 మానను. కాబట్టి యీవివాహమునకు నమ్మితింపుమనియు ముందుగా
 నేను దానితోఁ గొన్నిరహస్యములు మాటలాడవలయును గనుక
 నమయమొలుంగఁ జేయుమనియు వామేశో హతులుకులుగా మనవి
 చేసి యొడఁబడితి రమ్మా. ఇది యేరికిం దెలియుననివలదు నుమీ”
 యని మహారాజు నుడువ జూడరావు కొంచెము యోచించి, “మీ
 సేవకుండ నగునేను మీకుఁ బ్రియమును జేయవా? ఆమెను పారిపార
 పార పాండ్యాదీకూడ మోహించి యున్నాను. వానిని మీరు రహ
 స్యముగఁ గడతేర్చలేని యీమె మిమ్ముఁ దప్పక వరింపగలదు నుండి”
 యని విన్నవించుకొన మహారాజుబ్బి యీవేళ సాయంకాలమున నేపార
 పారునకు స్వర్గముఖ మిప్పించెద చూడు నాకీ క్తి యని ప్రతినజేసి కుట్టు
 వానిని లోనికిఁ జననిమ్మని భిల్లులతోఁ జెప్పి నుడవాయుత్తదిత్తుండై
 తహతహ బొందుచు కొయాడే పారిపారుని జంపుటకుఁ గడలునుండెను.
 జన్మంతరావుచే ననబలము దొక్క-మొక్క-లుగఁబడింపఁబడుటకువగచి
 గండాభిల్లు ప్రభువును దను ముందుపోకలఁగూర్చి కఠినముగ నడుగఁ
 దలచి వచ్చి గుడారము సొచ్చి యిట్లనియె. “మహాప్రభూ! ఏలికపాటికి
 బట్టాభిషేక మయినదియొదలు జన్మంతరావు మాదుట్టములను మేక
 పోతుల నరికినట్లు నలుకుచున్నాఁడు. దొలతరావు త్వరతో వచ్చును

చెప్పి యీవఱకు రాండయ్యో మేము దోచుకొనివచ్చిన వ్రవ్యముల యు వ్యయముచేసి హాయిగాఁ బండివంటలతో మీరు బుమ్మగుభోజనము సేయును మానిమిత్తము శ్రద్ధచేసినాను కాదు. మీరు వర్తాకము వంతులనుకొని యింత మహాశయి మీకిచ్చితిమిగాని మొదటనే యింత వారగుటఁ దెలిసినచోఁ బట్టము గట్టింకకుండుము. చూతో మీరు కలసి యుద్ధమునకు వచ్చెదరా లేక?" యని నివృత్తోక్తు. నాడి భిల్లుఁడు నిలువ శాయాజీ వానిం గన్నెత్తిచూడలేక తలవంచి మెల్లగనిల్లనియెను. "నేను మిమ్ము వడిపించి మీరు సేవావాసుకుండనై రాజ్యముఁ గొనయత్నించుచుండఁగా నన్నిట్లాడఁ దగువాళి వినాహుతైన తరువాత గత్తి గట్టి యుద్ధము సేయవలెనని యున్నది. అది ముటుంగడ నారివారపాండ్వాజీ మనపై రాణితో నరహంబు చెప్పుచున్నాఁడట. ఇతఁడున్న పక్షమున మనము నెగ్గజాలము. నీవీరాత్రి నీనిని గడతేర్చుచేని బెండ్లియైన వెనుక మన మరుగుదము" అని చెప్పి భిల్లుఁడు గోపమానోఁ గన్ను లెఱ్ఱజేసి "యుద్ధమొనరకువార నీవు వివాహమాడవచ్చును. నుండుగా వద్దు. అది గాక యాదినమున నారెండవకొడుకును నాకు జయము కలుగుటకై కాళికి బలియిచ్చుచున్నాను. బలియైనవెంటనే మనము వెళ్ళిపో జయమే గల్గును. తేపు తప్పదు. నారిహంబు మనపై గుట్ర లెన్నఁడు బన్నకుండఁ జేసెదనులే" యని గుడారము వెడలి యావలకుం జనెను. అతఁ డరిగినవెంటనే బాజీరావు మహారాజువద్దకు వచ్చి నిలిచి సంతోషముతో "స్వామీ! మీరు చెప్పినట్లు సీతతోఁ జెప్పినాను. మీవంటి నవమస్మధుని మహారాజును జెట్టకట్టు టామె కివ్వముగ నుండకపోవువాళి అన్నిటికి నామె యొప్పుకొన్నది కాని మీ రాగుడారముకు రావలదని యుఁ దానే మగవేషము వేసికొని యీగుడారమునకు రాత్రి వత్తునని యుఁ జెప్పుచున్నది. మీరు సన్నిధినమునఁ జెరి విడిపింపవలయును జాడీ. లేకున్న నేనిది చక్కఁ జేయను" అని కర్ణానందకరముగఁ బలుక మహా

రాజయొక్క శరీరము పులులెత్త మనోరథసిద్ధి నేటికిగదా చేకురుట యని యానందమొందుచు నాతఁడు 'నిన్నీ వేళ సాయంకాలముననే చెఱచిడిపించి వంపెదను. భయపడకు. నీమేలు నేకు మునుపఁజాలను. మిత్రుడా' యని కాథాలింగవమొనర్చి యభ్యుజ్జనముచేసి నూతన వస్త్రాబంధ్యత్వఁజే నూన్యఁడవు డస్త్రమువహించి వరిలావ మొంద సాగెను. ఒకమారు బాజీరావును బిలిచి నీమాటలు నాకు వచ్చుక ముగలేవు. ఆమెచే నట్లు సమ్మతమని నలికింపుము. అని వేడుకొనుటచే గుడారము ప్రక్కకు మహారాజును గొనిపోయి, బాజీరావు "సీతా ! నీవిందాఁక చెప్పినట్లు చేయుదువుగా" యని లోపలనుండి కేకవేయ నామెయు 'నిశ్చయముగఁ జేసెద పంజేహమేల' యని మృదుదుధుర స్వరముతో బ్రత్యుత్తర మొనంగెను. అంతట గుండెదుడుకు తీరినందున కాయాజీ బాజీరావునుబాపు ప్రయత్నము చేయుచు చాలతర్రావు నొద్దకు వాతని నింపెదనని గండాభిల్లుతోఁజెప్పి యొకఁబఱచి వల్లకిని పోయెను సిద్ధముగఁ జేసెను. ఇదిలో సాయంకాలమైనందున స్త్రీ బాజీరావు చెప్పిన చొప్పున, మాట దప్పుకుండ వర్తింపఁ జలఁచి, చక్కని తెల్లయిజారును నట్టిదే యంగరఖాయు, నట్టిదే తలపాగా యును ధరించుకొని చేతనొక ఖడ్గముంబూని తనగుడారమున నుండి సమయము బ్రతీక్షింపఁ దొడగెను. ఆరాత్రి సీతనిమొత్తము కాయాజీని సంహరింపఁ జలఁచి హరిహర సాంధ్యాజీ రెండుబాములరాత్రియైన తరువాత గాఢనిద్రాసమయమున వానిఁ ద్రుంకుదగునని ముందుగాఁ దాను నిద్రించుచుండెను. ఇదిలో గండాభిల్లు గండ్రగొడ్డలి భుజముపై వేసికొని యెవరితోడఁ జెప్పుక హరిహరుని గుడారము సాచ్చి నిద్రా సక్తుఁడై తలనిండనున్న కోయిలచే గడియకొక స్వప్నము గనుచున్న యానిర్భాగ్యునిఁ గని గొడ్డలిసెత్తి నిత్తునమీఱ నాతనికంఠభాగమున నొకదెబ్బ దీసెను. వెంటనే శరమును మొండమును వేయఁగఁ దొల గింపఁబడ మొండము కొట్టుకొనుటయు నెఱచి దుధిరవ్రవాహము

గుడారము నిండుటయు భిల్లునినయినచులకుఁ బగవముపేయ, నాతఁడు బట్టుకట్టుకొని చచ్చివనాని తలయెత్తి తిప్పుగా శాయాజీయున్న గుడారమునకుఁ జని వానింగని “చూడు నీహరిహరుఁ డెట్లున్నాఁడు” యని యార కత్తి కమగుబుట్ట నానితోడపైఁ బెట్టెను. అదిరివడి శాయాజీ లేచి గడగడ వణికి భిల్లుఁడయి నహరిహరి దనపనియట్లు యగునని తలంపు మదికిఁ బట్ట మెల్లగా “నీవు సాహసుఁడవు. గుఁచివని చేసి వాపు నీవంటివాని నొంజూడలేను. మన్నెమల్లారు చిగుడు నీకుఁ దగునుమీ” యని వానిని ప్రవమునర్చి చల్లనిచూటలతో సాగనంపి తనపనిమీఁదఁ దానంజెను.

హరిహరుఁడు ధనమును విడిచి, సీతను విడిచి ప్రాణములు విడుచుటయు, సీత తనపాత్రున కంగీకరించుటయు, శాయాజీ బాజ రావును ముందుగఁ జెఱవిడిశించి పంపఁడలఁచి వల్లకిఁ బెట్టించి బోయల సిద్ధముజేసి సీతతో మఱల చూటలాడునున్న బాజరావును విలిచి వల్లకినెక్కు మనను వెంటనే గుడారమునుండి యొకవిగ్రహము వచ్చి యందుఁ గూర్చుండ బోయ లొక్కఁఁడుహూర్తములో నానిని మోసికొనిపోయిరి. అట్లు బాజరావును బంపి సీతనిమిత్ర మెదుగు చూచుచు శాయాజీ మదనతాపము నొందుగు మాటిమాటికి నామి వచ్చుచున్నదేమో యని గుడారము పెడలివచ్చి చూచుచు మన స్తాపము నొందుచుండ నింతలోఁ దన మనోరథసిద్ధి చేయఁగలదన పారిజాతవృక్షమునలె సుందరవదనారవిందము చీకటిగుడారమున పెన్నెలలు గాయ గావలియున్న భిల్లులు నిద్రించిన వెనుక నా పురుష విగ్రహము మహారాజయొక్క గుడారము బ్రవేశించెను. ప్రవేశించిన తోడనే యెగురుగ నేగి శాయాజీ యాభిషేక మోహన విగ్రహము జేయి పట్టుకొని ముద్దు పెట్టుకొని తన మంచము నొడ్డుకుఁ దీసికొనివచ్చెను. అకవటపురుషుఁడునుమెల్లగవచ్చి ‘ప్రాణేశ్వర రాజాధిరాజు’ వివాహముజరుగుటకు నాకు సందేహములేదు. కాని మీరు

యుద్ధములు చేయుట కరుగుదురు. యుద్ధమున-మరణ మొందుదు లేమో యని నాకు భయముగలదునుండి' యని పలికెను. వాలోల్కా రామి వలుకులకు సంశయించి 'నేను యుద్ధమున కెప్పుడును పోవను. భిల్లులను మోసపుచ్చుటకు కష్టము చేయుదునని నే నందునే కాని యా మాట యబద్ధము. నిన్ను విడిచి నే నెందరుగూడును? ఇన్నిదినముల నుండి నే శత్రువు ప్రయత్నములు నెఱవలయును. ఏదీ యొకముద్దు బెట్టు ప్రాణేశ్వరీ' యని ముద్దుపెట్టుకొని చికిలి నొక్కుచుండ నీవేమ ధారి యాకామీతునని చెల్లున నొక కుంభకాయ గొట్టెను. చుట్టిన వనాలనుండిన యాదెబ్బతో శాయాజీకి గొమ్మలనుండి బొమ్మములు రావది తుడిచికొని మెల్లన నిట్లునెరుగు. "సుందరీ! అబ్బా! ఇదేటిసర సమీ! గూబ పగిలినది మాటలతో నరన . కాని చేతులతో నేని పే" యని మందలించి యానుందరిని గాఢిలించుటలోన నాటకరీతన మొలలోనున్న బాకు దీసి శాయాజీని నలం బద్రోసి కుడిచక్క నొక్కపోటు పొడిచి రక్షణమే యేరికిం గనబడక యెటకో చనను. శాయాజీ యాపోటుతో కెప్పున కేక వేయుటచే వార్తరవము నాల కించి గండాభిల్లు గండ్రగొడ్డలి భుజముపై పేసికొని వచ్చి పడియున్న శాయాజీని జూచి యాశ్చర్యమొంది మెల్లగ వానిని లేవనెత్తి కారణ మడుగ నాతడు జరిగిన వృత్తాంతమును సవిస్తరముగ నీరసముతో చెప్పెను. ఆమాటలు చెవులు సోక గండాభిల్లు మహాగ్రహమునం గన్పొనులు ముడివడ రూక్షసిరీక్షణముల నాతనిం జూచి, "దురాత్మా! నాతోకెప్పుక నీదిట్లు చేసెదని కనుక నీకింతే కావలయును. నీత చంపుటకాదు. నేను నిజముగఁ జంపివేసెదను చూడు. నీవు నీకుం దవు కాని రాజపుకాపు" అని మాటలచే నొప్పించి చేతిగొడ్డలి నెత్తెను. అవరిమితిబాధపడుచు శాయాజీ యెట్లో లేచి భిల్లుని రెండుపాద ములం బట్టుకొని 'నాతిండి నన్ను రక్షింపుము. నన్ను నిష్కారముగ దొలతరాపు గంగలో దింపినాడు. నాకేదైన గట్టుగట్టి నాతని

ములు దక్కింపుము. అని బాలికలుగఁ జూడఁగఁగఁచేసి యేడ్చుటకు మొదలుపెట్టగా, గండాభిల్లు గొడ్డలి దింపి నీకు నేను గట్టుకట్టను చావుమని తిట్టి గుడారము విడిచిపోయి నీతఁక వెదకి యామెను బాజీ రావునుగూడ గొనక విసికి తనబస కరిగెను

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము

మరునాఁడుదయమున మంగళహార్యరావములు సెలింగ నహల్యాబాయి మేల్కొని కార్యములు నిర్వహించి మహారాష్ట్రాహల్యాబాయి రిత మానవయై కోటముట్టడి జరుపుచుండ జమానుఖా నామెకు నలాముచేసి రాధాకాంతరావు వచ్చియున్నాడనియు రాణిదర్శనముం గోరుచున్నాడనియువిన్నవించెను. రాధాకాంతరావుపై సామ్రాజ్యముగ నలుక వహించిన దగుటచే రాణి జమానుఖాతో, “నోయీ! రాధాకాంతుని మొగము నేనింకఁ జూడఁ జాలను. అతని నిశ్వాసమును గూర్చి మాకుగల పిచ్చినమ్మకము పోయినది. శ్యామసుందరదత్తును వదలిపెట్టుమని గోమోజీరావునకు జాలు వ్రాయుటయు రఘునాథరావుతోఁ బాను కేరి నాపైఁ గజ్జ బూనుటయు నాహ్వాదయమున నాటినవి. అందుచే నాతఁడు నావద్దకు రావలసిన వనిలేదు. రఘునాథరావువద్ద కడగు మనరాదా?” యని యుత్తరువు జెప్పెను. చెప్పి ఖానుని వాని కనిమీఁద కలపెను. ఖానువృద్ధుండగు రాధాకాంతరాయునిపైఁ దనయేలికకు వచ్చిన నిర్వేతుకాగ్రహమునకు విచారించి తనకత్తిలో నాకార్యము లేకుండుటచే నప్పటి కూరకుండెను. రాధాకాంతరావీయలుకకుఁ గత మేమయియుండునా యని కొంత తడవు విచారించి జమాను ఖానుని బిలిచి తాను వరిగినదండయాత్ర యా జరిగిన విశేషాంశములనెల్ల నాతనికి రహస్యముగఁజెప్పి రాణి దయను సంపాదించఁబ్రయత్నలోనము లేకుండ నింబపురమునందే నివ

సింహము. అట్లుటికి సింహపురి అట్టేకో రసపుష్పలక్ష్మిని మహారాష్ట్రలే
 జనును. నొందువారినిలె గన్విడుచుటయి. రాజీ శంకుచే రాజపుత్రు
 లను జయింపవచ్చునను ధైర్య ముదయునను ఆమెను ధైర్యమును
 శత్రువుల ధైర్యము నొకమాత్ర జయించినందున గడిపటిమను
 జయించిన కుచాయ నను వెనకుటమను సురక్షితుమగు బాంపోవుట
 కుచాయము వెనుక పారంభించిరి. రాజపుత్రసేతుడు దిరుబడినానుగి
 యొనంగన వా గాడలికి నోర్వజాలక చిక్కులు వనుచుండిరి. గోట
 లోనికి నీటిచుక్క యొక బోసేను. యహలాహాయి నీటియాధారముల
 నెల్ల గప్పించెను. ఫింగులమూలమున గోట భేదించబడి రగధము
 లతో నిండియుండ జొచ్చెను. అందుచే వాడు జయమునొందు వాశ
 లేనయినను లేదనియు మాట్యతయతో సుధి చేసికొనదనియు
 నుదయపురరాజువాడు నిశ్చయించి పారిపోవుటకు ముహూర్తము
 నిర్ణయించుకొనుటకు మొదలుపెట్టిరి. శత్రువులబలమును గుట్టును
 దనకు జక్కించునను మాట్య వారి లక్ష్యములే. వారు లోబడినట్లే
 యొంచుకొని జన్వంతరాపు గండాభిల్లును వక్క-రికి-నభిల్లులనెల్ల
 బాచాపుగ వియ్యాలించినట్లు విని యొక్క శాయాజీ హోలాకు
 విషయమై చక్క-జేసికొనవలయునను నిశ్చయించి జమానుఖానునిలిచి
 శాయాజీయొద్దకు రాయబారులు గైకొని పోవుని యాంతిచ్చి యొక
 మూల పీఠుగవలె నొదిగియున్న వామసభల్లు నోటినుండి మహారాజు
 వసించు కొండ నానవాలు చెప్పించి తగు వరివారముతో వంపెను.
 సింహపురమున కాకొండ యొక వారిముఖముననుండి నుండినందున
 జరగానుఖాను కేయిలవచ్చు నడచి శ్రమయనక కొండలెక్కి వాగులు
 యరగ్యములం గడచి మూడుదిసములకు శాయాజీయున్న స్థానమునకు
 వచ్చెను. నాటిరాత్రి శాయాజీ సరసమాడబోయి కత్తిపోటుదిన
 గండాభిల్లువద్దనుండి సహాయమునందక కొరసేపు రాధవడి తన్నుకొ
 గుడ్డలలో నొకదానిని గాల్చి నునచేసి తన గాయమునకు గట్టు కట్టుకొన

మఱియొక భిల్లు సాయమున మఱి కొంత యువచారము చేయుచుకొని గాయము కుదుర్చుకొని సత్తువచెచ్చుకొని సమయము దొరకునేని దనకు రాజ్యము గీజ్యము వలదని భిల్లులబారినుండి వరతెచ్చి యే కాశీలో నైన మఱి యొక్కొని బ్రతుకవిచ్చునని యత్నము గావించుచుండెను. పట్టాభిషేక మహోత్సవకాలమునఁ దన్ను సేవించి భిల్లు లొక్క రొక్కరుగ దేశములపైబడి జన్మంతిరాముని ఖడ్గధారాగ్నిఁ మించి లగుటచేతను గొందఁ తాతనిధాటికి వెలుచి దూరదేశములకు బాటుటచేసి మఱి కొందఱు వనమృగములవలఁ గొందఁగుహలలో దాగుటచేతను జమానుఖాను వచ్చినప్పటికి రెండువందలకుంట నెక్కుకు భిల్లులా శర్వతమున లేరైరి. ఆరాత్రి గాయమే తగులక యున్న బలవంతముగ గండాభిల్లు శాయాజీని దనతోఁగూడ యుద్ధము నకుఁ గొనిపోయియుండును. రాజ మఃఖదర్శనము సేయువారికిఁ గూడ, సమీపమైన భయమే కాని సాహసదైర్యములు గలుగకుండెను. జమానుఖాను రాణీపద్మకుంఁ సందేశార్థములు దెలుపవచ్చినాడనివిని యామె యొడంబడిక చేసికొనుననియుఁ దనకు రాజ్యము పూర్ణముగ రాకపోయినను గొన్ని జాగీరులయుఁ రాకపోవనియు శాయాజీ యువ్వ హృదుమండ నలనికి రాజ్యము గల్గినఁ దమకు నిలువ నీడ చేతురునని భిల్లు లానంద మొంది ఖానుగారిని సగౌరవముగ వాడరించి సందేశము జరుపుటకు వారు నిశ్చయించిరి. శాయాజీయుఁ దన పట్టాభిషేకకాలమున ధరించిన దుస్తులను సుభరణములను వొడిగికొని శూంశిఖానుణీవలె మహారాజ తీవితోఁ దన గుడారమున గూరుచుండ నింతలోఁ దన పరివారముతో జమానుఖాను బ్రవేశించి మహారాజునఁజూచి తనలో నప్సకొని తలయూచి వమర్యాదగా నమస్కరించుచేసి యర్హాసముపై వాసీనుడయ్యెను. గండాభిల్లు గండ్రగొడ్డలిని. బూని తన మహారాజయొక్క వాచుభాగమున విల్చెను అప్పుడు ఖాను హోలూరుతో “స్వామీ! మీతో నను

గొన్ని రహస్యములు మాటలాడవలయును. మీభిల్లుల నావల కంటి వేయ వలయును. మీకొక సంసేహము లేకుండ నాతురక సుహా రాష్ట్ర సివకులగూడ నావల కంటెదను. మీరిట్లు చేయుదురా" యని మనవి యొసర్చెను. అంతట భిల్లులు, మహారాష్ట్ర యోధులు గుడార ముబాసి దూరముగా జని, శాయాజీయు జమానాఖాను నిట్లు మాటాడిరి.

జమా—దేవా! మీరు రాణిగారి విషయమున నేదో సదుపాయమును జేయవలయును. అమెకు ముద్దులమూటగట్టు నొకకొమార్తె కలదుగదా.

శాయా—రాణికి నేను రెండుమూడు జాగీరులుమాత్ర మిచ్చెదను. నాకు రాజ్యమునంతయు నప్పగించి యిందూరునగరము విడిచి యామె యరుగవలసినది యిటు లొక్కకొనున్న నే నొడంబడిక జేసికొనను.

జమా—పాపము దిను-లేని యాడుదానిని మీరింత శ్రమపెట్టట న్యాయముగాదు, మఱి యేషరతునైన నేర్పఱుపుడు.

శాయా—ముక్తాబాయిని నాకిచ్చి వివాహము చేసినయెడల నేనామెను రాజ్యమునందుంచి యన్నవత్త్రులు లిచ్చి కాపాడెదను.

జమా—పోనీ రాజ్యమంతయు మీరామె వదలివేసినచో మీరామె కేమి యిచ్చెదను? మీకోడలు మీభిల్లులతోడను నామె యుద్ధము చేయజాలదు.

శాయా—నలకొక వేయిరూపాయల మనోవృత్తి నిచ్చెదను. అంతకంటె నెక్కువగా నేనేమియు సదుపాయ మ్మామె విషయమునఁ జేయజాలను.

జమా—అమె మిమ్ము పెంచుకున్నచో మీరు దత్తులగుట కంగీకరింతురా?

కాయా—ఏమో ఆలోచించి చెప్పవలెను ఆకు నాకుఁ దల్లి
యగుట నాకు ప్రేయము కాదు.

జనానుభా నెందుచేతనో కడుదీనముగా మాటలాడుట నాది
కాయాజీవలోలూకరు తనకు వారు జంకివా రనుకొని గర్హించి యంత
కంతకు నిర్లక్ష్యముగఁ బల్క-వాగంభించి యానతి తన బాహుబలమును
దాను నుతించుకొని జనానుభానుతో, “నోయీ! నీవాడినమాటలు
మాకు మహానందమును గలిగించుచున్నవి నీవు మామొడ నింకభయ
భక్తులతోఁ బలుక బట్టి నిన్నిట్లు విడిచితిమిగాని కొంచెముగౌరవహీనము
గాఁ బల్కితివేని నిన్నిక్కడ మట్టుపెట్టుదుము. నీవదృష్టవంతుఁడవు.
చెడ్డటక్కఱివి ఎవరివద్ద నెట్లు మాటాడవలయునో వరిపూర్ణముగ
నెఱుంగుదువు నుమీ!” యన ఖానునకు నిలువలేనంత యాగ్రహము
పొడముటచే నాతఁడు దిగ్గునలేది, “నేను మీపరాక్రమ మెఱుంగు
దును. మీరు చెప్పవలెనా” యని యాతని రెండు భుజములు పట్టి
గట్టిగ నొక-చేతిలోనున్న ఖడ్గము నూడఁజెఱికికొనెను. తెల్లబోయి
కాయాజీ నోరెత్తకయుండ ఖాను “నిన్ను రాణి తీసికొని రమ్మనినది
రా”యని నలకుం ద్రోసి రెండుచేతులు వెనుకకుఁ గట్టి గుండెలపైఁ
గత్తిమోపి, దురాత్మా! నీవు వలోలూకరువా! నిన్నిపుడు నేను భుద
ముట్టించెద. నీకు దిశ-వ్యఁదురా” యని యొక్కయేటున వాని నేయఁ
బోయి యంతట నిలిచి రాణి కాయాజీ నుండంగ వచ్చించుట
యొచితంబని వల్లకిఁజెచ్చుని తనభటుల కావతిచ్చెను. ఇంతలో నీసంరంభ
మునుజూచి మాతిలో బడినవానిలాగు కాయాజీవేసిని కేకలు విని గండా
భిల్లు తన మూఢలం దోడికొని తురగను నెఱుకుటకు వచ్చెను భిల్లుల
యట్టహాసమును నైరించనోకక ఖానుయొక్క-భుగరక్షక సేనలోనున్న
ముప్పుదుగురు మహారాష్ట్రులు విరువదిమంది తురకలు పదివరకే తుపా
కులలో మందు వట్టించినందున నొక పెట్టునవచ్చి గుడారపు గొమ్ముము

కడ నిలిచి భిల్లులను లోని కరుగనియ్యరైరి. భిల్లునై న్యప్రవాహము
మహారాష్ట్రబలమనుగట్టుచే వాచబడినందున శాయాజీ నిర్విణ్ణుడై
భార్యన నేడన ప్రారంభించి తన్నువదలమని ఖాను ననేకభంగుల చేడు
కొనెను. కాని ఖానుహృదయము రాజద్రోహులవిషయమున మూటి
కష్టమువంటిదగుటచే వాని దీనాలాపములు వాని దొంగమును గరగించ
నేర వయ్యెను. అప్పుడు కుడితులగు రెండువందల భిల్లులకును నేలగు
గురు మహారాష్ట్రనైనెనికులకును ఘోరయుద్ధము జరిగెను. మునుష్యులు
మనుష్యులను గొట్టుటయెట్లుండ ధృష్టిమూలమునను మహారాష్ట్రుల
తుపాకులగుడ్డును రివురివురిన వచ్చుభిల్లుల యుగ్ములును నొండొం
టితో వియ్యమొంగసాగెను. తుపాకిగుండి నెడలిన ప్రతిసేనపుగుండు
నొకటి నిండుప్రాణమును గొనుటచే జన్మంతరాపుచే హతముకాగ
శేషించిన భిల్లుప్రవచమున కది ప్రళయకాల మయ్యెను. జదినమున
నూలుపుగుభిల్లులు యుద్ధరంగమునకు బలియైరి ఒక తుపాకిగుండు
గండాభిల్లుయొక్క చెవిని దగిలి దూసికొనిపోవుటచే వాతడు రణ
రంగమును విడిచి వెంటనే ప్రాణరక్షణార్థ మొక కొండగుహలోనికి
జనెను. యజమానుఁ డడుగ గొట్టెదాటువలె భిల్లులందఱు నొకరి
పెంట నొకరరిగి యరనిముషముగ రణభూమి నిర్మారువ్యముగాఁజేసి
శాయాజీ యొక్క హృదయమునుగూడ దైర్యహీనమగునట్లుచేసిరి.
మహారాష్ట్రనైనెనికులు మాతులయిన భిల్లులపైబడి వార్లకడనుండిన
గొఱకొమ్మలను నేతుంగుదంతములను మొదలగువానిని దోచుకొని
యద్ధాంతయందు జరుగవలసిన పూర్వాచారమగు దోచి దున్నదని
పించిరి. తరువాత నొక ప్రాంతవల్లితో శాయాజీని గూర్చుండబెట్టి
జమానుఖా నాస్థలమును విడిచి ప్రయాణము సాగించెను. ఈప్రయా
ణములో శాయాజీ తన యంత్రప్రదకనుండి తప్పించుకొనుటకుఁ జేర
నయినంత యంత్రునుసరిపెక్కుతృప్తులమగాక ప్రాణయంత వాచ్చునంది
యంత్రునినయి భారమును వైచెను. జమానుఖాను మహాజిహ్వ

అను నింబపురమునకుం జరిగె తన ప్రజ్ఞాదీక్షమును దెలియఁజేయ నామె వానిని బహువిధముల మెచ్చుకొని యొక రత్నపుటుంగరమును బహు మానముగ నొసఁగి తనయెదుటకు శాయాజీని రప్పించెను. నిర్దిష్టప్రతిమ లాగున బద్ధుడైయున్న వానిని జూచి రాణి, “మాజ్ఞాతినిట్టి యువస్థలో నుంచుట వాకిష్టములేదు. నాతో సరిపడూరుఁడు. నాకు మనోవృత్తి నియ్యజాలిన వాఁడు. ఈతనిని గొంపించుక నవలసివచ్చు నామెనన్ను తాళ” యని కల్పిత బాధవిమోచనము జేయించి యొకపీఠముపైఁ గూర్పుండఁబెట్టెను. ఆఫలముల కులికి శాయాజీ జహూనుఖానుచేసిన యన్యాయమునుగూర్చి రాణితో ముచ్చటించడలంచి రాణి తన మక్షమున నున్నదని నమ్మి యిట్లనియె. “అను విగ్రహపురము సమానులమయి యేకకిటుంబములోఁ జేగి వార మయితిమి. ఎట్టి నట్లు మాగౌరవము నెంచకుండ నీకురకచేతులు విడిచిపెట్టి యిట్టిపుడు తెచ్చుట మీ రంగీకరింతురా? ఈఁడు నన్ను యాదగ్గఱకుఁ బెచ్చుటలో నీతని గొప్పలేదు. నేను గావలెననకొనుచుండిగఁ బాను మీచేసన్మానింపఁ బడుటకు నన్నిట్లు వరాధనిందినాఁడు తల్లి” అని మనవి యొనర్చి రాణి తలయూచి ‘సరే యూపయము’ అని నేను విచారణసల్పెదఁగాక నీవాగుదారమున నుండుము? అని యానతిచ్చి విన్నుకత్తుగతోరుండు వచ్చితురకలఁ గావలియించి నురక్షితముగ వారిని వాగుదారమున నుంచెను.

ఇరువది రెండవ ప్రకరణము

—శాయాజీ—

శాయాజీహోల్కారిన వామధేయమునొసంగి యాకుట్టవానిని బయికిఁ బెచ్చుటలో దౌలతరావుయొక్క ముఖ్యోద్దేశముకట్టియు; జరిగిన దొక్కటియు నయ్యెను. క్రొత్తహోల్కారునకుఁ బట్టాభిషేక

మగుటఁ బ్రజలు వినివఱోడ నే యహల్యబాని విడిచి తనువద్దకు వత్తురనియు రాణికిఁ గప్పును; గట్టురనియు రాణి జంకి రాజ్యము విడిచి పోవుననియు నతఁడు గొంతెక్కుకోరికతో నీవార్యము గావించెను. తగు వాఁడ బ్రజలు లేన మొగఁగు బాదన పోవుటయుఁ గొందఱు మరాఠా మలునాగ్నము నెక్కుకేరుటయుఁ జూచి చాలతరావు బెంగగొని రస పుత్రులతోఁ జేరి వారి కేవిధమైనా యును నే ముఁదాఁడఁ గట్టిపట్టు వీడ వలగని ప్రోత్సహము నే ముఁదాఁడఁగి మరల శామూజీయొక్క మొగ ము బాద భిల్లులఁ జలపెట్టక యేమిచేసినను రాజపుత్రులే దిక్కని వారినిసన్నియుండెను. తమరాణియు దిగుగుబాటు చేసిని కొందఱ నామధేయులమాట నమ్మి రాణిత్రాణ జెలియక యట్లు దేశముపై దిందువిడియుటకును లంచముదిని గోమోజీరావు నహము మొసంగనం దుటకు చాలతరావు మాటలు చెప్పటయే కాని చర్యలు జరపలేనందు లకును నుదయపుర రాణావారు దిగుల నొచ్చుకొనుచుఁ జక్కత్తావము నొంది యాఁడుబానిని గెలువలేకవచ్చివాఁడని రాజపుత్రకుటుంబములు తన్ను జెప్పునని విచారించసాగెను. అట్లు చక్కత్తపులగు మహారాణా వారిపాదనన్నిధికి వచ్చి నిల్చి భేతాళసింగు నమనకరించి యిట్లనియెను. “దేవా! ఈచాలతరావు మన కుండి యేమి లేక యేమి? ఈతని నేల సాగనంపరాదు. అదియటుండ నేను దమకార్యమునకుఁ బ్రాణముల నైన విడిచెద. నేను గోమోజీరావుమాటలు నమ్మి మిమ్ము బ్రోత్సాహపెట్టి యిటుకుండిసికొనవచ్చితి. అందుచేత నే నీరాత్రి యొకయడ్డు తముజేసి తమకు జయము చేకురఁజేసెద. వాకనుజ్ఞమాత్ర మొసంగుఁ దు.” అని రాణాచెవులో నొకరిహస్యముజెప్పి యాతనిసమ్మతినడసి తన ప్రయత్నమునఁ దానుండెను. అంతట మైరాసలము చల్లారివడని యొకఁ గింపనోయన నెండ చంద్రులమాని, యగువడదయ్యెను. దేశమంతయు వేడి మాడ్చినకత్తుమండల మిదె క్రుంకుచున్నదనియు ధూళిజలధిమును

గుఱున్నదనియుఁ జాట రా భానుమండల మనుజులభిగ్రుంకె శత్రువుల
చండతేజు బడఁగినవెనుక నవ్వాల్గవరులగు భవభయము లనేకులుందు
రని వెల్లడిసేయు తేజఁగను పంబరమున సుత్రకోటులుదయించె. అది
కృష్ణకక్షమగుటచే వెన్నలమూత్రము లేదయ్యె. ఆరాత్రిజామునువేరదు
వారము క్తదు నిదురబుచ్చి అహల్యాబాయి దగ్గఱనున్నయాస్త్రిని
జూచి “యమువా! నీకిందివిచారమెందుకు? ఈయధ్ధము ముగిసిపదిగనుక
శివనానానుదీలిచి నీకుమారునివదలించుటకు నేమియధ్యంతరమున్నదో
యడిగెదను. నీవిట్లువిచారించకు. ఆహ! కడుపుతీసిని విందిన దేదీయు
లేడుగదా. ఇన్నిదినములు గడపితివి. ఈరాత్రికూడఁ గడుపుము. నాకు
నిద్రవచ్చుచున్నది నీవుమేలొక నదవా” యనియడుగ “నమ్మా! నాకు
నిద్రవచ్చురా? ఇట్లుదినములునుండి యిప్పు మెట్టిదో మెఱుంగనుతల్లి.
నాకుఁ బుత్రభిక్ష బెట్టవేని యింక మృతినొందుదు సుమీ యమ్మా”
యని రాణిపాదములపైఁ బడి కొంతసేపు విలపించి లేచి తనత్రుకపైఁ
గన్నులు దెరిచి కుడుకొనెను. అహల్యాబాయియును ముక్తమనః
కంటకయై హాయిగ గుండెపై జేయివైచుకొని నిద్రించెను. చాలతరా
వారాత్రినిద్దరలేక తనయవస్థ దలంచుకొని యింకఁ దన కెట్టిమూసయు
లేదని యేమియుండోచక యిటునటఁ దిరుగుచుఁ గొంతసేపొకచోట
గూరుచుండి యిట్లువిలపించెను. “హా! ననేలరాజుద్రోహము జేసితిని.
చేసినవాడ నిందు నెఱవేఱనైతి. ఈరసపుత్రులు నన్ను నమ్ముటలేదు.
ఏనహాయమును వారికి సలువలేని నావంటి యుక్తయౌవకునియందు
నమ్ముకము వారల నిల్పుదురు? ఆకమలపై నా కాపెట్టిమోహ మేల
యొడయింపవలయును! నాభార్య! హా దుర్గ! దుర్గా! ననే నీగొంతుఁ
గోసి నాగొంతుఁ గోసికొంటిని. ఇక నీనుందరవదనవర్చనయును నీ
కుఱురాలాకము లాలకించుటయు నాకు లేదు. భిల్లులతోఁజేరి యుచ్చట
నొండక యేటికీచ్చటికి వచ్చితిని. నీకు నన్ను గదలనియదు. నాభార్య

చేసి పి-తో-పదేశమును మ-తోదరీ-బా-స్యమును నిరాకరించిన గాన
 నువలె నిరాకరించి యుట్టియున్న బ-స్యపెట్టుకొంటిని నను జచ్చుచు
 నిరపరాధియగు శాయాజీ యను పేరుగల యాకుట్టాని ప్రాణముల
 దీసి వానిని గోతిలో బక్కదొకి బిచ్చమెత్తుకొని యైవ బ్రతుకకుండ
 చేసివాడను. ఇప్పుడొక వేళ రాశిపాదములపైబడి క్షనూర్పుణ జెన్న
 కొన్నిచో లాభముండ నేమో? ఏమనావెట్టి! నావంటి ప్రోహిని
 రాణి బ్రతుకనిచ్చినా? హ-సిండిగావా! నాజీవనమున కుసూరు
 మనుచు నీవెందున్నావు? హ-దెవనూ! నీకు పాపినగుటచే నాకీ
 మరణం న-గడు భయముదయించి యీ యిండిబ్రతుకు బ్రతుకవలె
 నని యున్నదిగదా” అట్లు కళ్ళాత్రావ మొందుమండిన చాలతరావు
 నొద్దకు హతాత్తుగావచ్చి “నీతో-గొంచెము పసియున్నది. రాణావారు
 నీతో-గొన్నిరహస్యముల జెప్పునట్టాను. ఒకనూలు కోటబురుజు
 మీదికి రా” అని భేదాశసింగు పానింబలిచెను. కోటబురుజుమీది
 కొంటరిగ నేగుట కిష్టములేనివాడయ్య నెట్లులేన-దప్పుదుకదాయని
 సింగువెంట నియునుకొనవలయునకు విధిలేక నడచిపోయి చాలతరా
 వెక్క-లేక యెక్క-లేక బురుజుపై నెక్కి-కోటక్రింద కొకనూరు తన
 దృష్టి బటచెను. వెంటనే మహాసరకమువలె నగాధమైయున్న కందక
 మును, దివ్యుని దెసన నావరించిన యుంధకారమును మహారాష్ట్రునకు
 భీతిగలిగించినందున నాతడు గజగజ వణకజొచ్చెను. ఇంతలో ధైరవ
 సింగు వచ్చి వానిం గలిసికొని చాలతరావును బాదాపుగ-త్రాణ
 ములు లేనివానిగ నొనర్చెను. పాపభయమును జూచినన్ని భేదాశ
 సింగు “నీకింత భయమేల? నేను నిన్ను సలహా యుగుటకుఁ దీసి
 కొనివచ్చితి-గాని నీకు హానిచేయుటకుఁ గాదు. అపాల్యాబాయి
 సైన్యమున-గలకలము పుట్టినది. వారు పరుగెత్తుచున్న ట్లున్నారు
 చూడు. నానీలిదాయపై నిదానించినాడు” అని రెండవప్రేరితో
 రాణి సైన్యమున్నదాయ నాతనికి జూచెను. చాలతరావు వెట్టివెట్టి

చూపుటఁ జూచుచు వాఁడతో “వాడు వాకగఁగడుచున్నాడు. పారిపోవు చున్నది నిజమే”యని యుత్తరమిచ్చుచుండునో భేతాళసింగు భైరవ సింగును మెల్లని గోకెను. తోడనే భైరవయాపుఁ డగు భైరవసింగు ఖడ్గమునుదీసి యొక్కయేటను నకలకలహఠాఁబడు డగు దాలతరావు శిరముఁ దెగఁపెనెను మాటుమాట లే మహారాష్ట్ర(ఁడు బురుజుపైఁ బడ భేతాళసింగు నిర్దయుఁడై గుభాలున వాణని వధోలోకమునకుఁ ద్రొసినట్లు కందకములోనికిఁ ద్రొసినవైని వెంటనే యాతని స్థూల శాయము దడవడ దొడ్లుచుండ భేతాళసింగు మహానంద మొందుచు వాని మొండెమును గ్రనులపండువుగఁ జూచుచు భైరవసింగుతో “మిత్రుఁడా! లంచముసామ్మి ముసమే యుపహరించితిమని యా దురాత్ముఁడు రాజాతోఁ జెప్పునని నా కనుమానము గల్గినది. అందు చేత నింతకని చేసినాడెను. ఇది మనము సేయవలసిన రెండవ కార్యమున కరుగుదము రమ్మ”అని బురుజులుదిగి పాణిస్వారముదాటి కోట వెలువడిరి. అప్పుడు సరిగా రెండుబాములయ్యె. ఉభయసైన్య మేలయందుఁ గావలిగాచు భటులుదక్క. నీకినవాల్డ్రందలు నిద్రా సక్తులైరి. శత్రువులు వరాజత్తులై లేవోమాటో నిబంధనమును విడిచి బోవుట కుద్యక్తులై యున్నవారిని విని యహల్యాబాయి సేనయంతయు నిద్రించుటయేగాక కావలిగాచు యోధులుగూడ నిద్రకు లోబడి నడుమ నులికిఁబడి చేతులతోఁ దుపాకులం బట్టుకొనుచు నొడ లెటుంగకుండ్రిరి. రాణి గుడారముననున్న యుమాని యాను నానుందరి కుమార వియోగముచేతనో మఱి మొందుచేతనో కనుకు లేక పలుమాటు తనగదిలోనేనుండి రాణిగదిలోని కరిగి యహల్యాబాయి ముక్తాబాయిని బరిశీంది చూచుచు గుడ్డతలుపులం దేఱచి యావల గరిగి యనుగులచప్పు డగుచున్నదేమో యని యాలకించుచు మన సిమిలిము లేక తిరుగపొగను. ఒకమా తామె విధిలోనికి రాజమానుఖా నామె యాత్రమును గని యేదియో నేడు

జనుగనున్నదని నిశ్చయించి నిద్రను విడిచిపెట్టి భద్రముగనుండి యామె
 లక్షణముల మెలకువతోఁ బొడఁగఁగఱచుడెను. ఆమె నాలుగుసార్లు
 గుడారముయొక్క వెనుక గుమ్మము దాటి యావలనిల్చి సోరినిగానక
 గుడారమున కరిగి కొంతసే వచ్చుట విశ్రమించి యెదవసాగి గుమ్మము
 జేరునప్పుటి కామెపాదముల కేదియో తగుల్కొనెను. సర్పము కాలిని
 జాట్టుకొన్నదేమోయని భయపడి తొందరతోఁ గాలువిదలించ మెత్తని
 యామెపాదములకు దృఢమైన మనుష్యదేహము తగిలెను. అది యే
 మని యామె పంగిచూడ నొక మనుష్యుడు మెల్లగా “నేను భయ
 వడి కేకవేయకు యమునా లోపలికిరా” యని వలుక నామె తొట్టు
 పాటుతో వచ్చినావా వచ్చినావో లోపలికి రా యని తాను మును
 ముందు గుడారము బ్రవేశించెను. వెంటనే యామనుష్యుడును
 తనతోవచ్చిన తన మిత్రునిగూడ తెచ్చుని యిరువురును యగునయున్న
 స్థలముజేరిరి “యమునా ! బోగముదాని వన్న నీవే బోగముదానపు
 నిన్ను నే నుంచుకొన్నందుకు నానూన్మీ నీ నింతకాలము దిన్నందుకు
 నాకీ రాణిగుడారము బ్రవేశించ వీలు చేసితివి. నడచినచ్చినచో
 మనుష్య విగ్రహము నానవాలు వట్టుదురని నేనును వీడును నేలఁ
 బండుకొని దొర్లిదొర్లి వచ్చినాము. ఇంక కృతకృత్యుల మగుదుము.
 ఐనను దైవ మేమిచేయునో” యని యిరువురములకు నిర్దంపుచెక్కు
 టద్దములు మాద్దుపెట్టుకొని లోపలికిఁ జచ్చుదీసికొని పోవుచు యామె
 నడుగ నామె మార్గప్రదర్శకురాలయి వారి నహల్యయిన్న గుడార
 మనకుఁ దీసికొని పోయెను. పి రిరువురు యమునానమేరముగల్గొని
 కడుగునపుడే మఱియొక పురుషుడు కోడుతుపాకులను మందుకూరి
 సిద్ధముగ నుంచుకొని యహల్య నిద్రించుగుడారమునకు వెనుక ప్రక్క
 నున్న గుమ్మముచాటునఁ బొంచియుండెను. క్రొత్తపురుషులలోఁ
 బ్రథముడు గుడారము నంతయుఁ బరికించి యొక మెత్తనిపాముపై
 శరీరమును మోచి జన్వంతరాయని దలంచుకొని వలువరీంపు మహా

బాయి ముఖారవిందముం గాంచి నేను దీనితోలికి బోవను. ఇది వసి కూన యని యామెను గడచి రాజకార్యాంశములఁ బలువరిండుచు నొకమూల బ్రహ్మచర్యవరము బిగుపుటఁ దెలియఁజేయు నొకచానపై మృదుబాహువు తలగడగఁ జేసికొని నవ్వలిందిన రాణింజూచి, “యీ మెయే మన రాణివారి హృదయత్రేయగు నహల్య. ఈమెను గడ తేర్చెద” నని పెండిదిన ప్రభముపై మోగు దీక్షిణ శుభవర్ణనాఁడి వేసి యహల్యకు దగ్గఱ వచ్చి గుమ్మరముందఱ గావలియుండుచుని రెండవవాని కానతిచ్చి మొదట ఖడ్గపాదనమున నామెను దుశుముటకుఁ దలఁచి కత్తియెత్తెను. తాని యొక్క పోటున గామెచావవచ్చుఁ జావకపోవచ్చు. చావకుండినచో నల్లఁ యగుఁ జూచియుని యమున సమయానుకూలముగఁ జెప్పిన యాలోచనముంబట్టి యాటిండు తుపాకి నుపయోగింపఁ దలఁచెను. ఆ పురుషుండు తుపాకిచాగుచేసికొని రాణి యొక్క కుడివైపున మోకాళ్లు నొనఁతి కూరుచుండ నాటికి వరిగ నెదురుగ యమున సమయమానకు రాణిని గడలకుండఁ బట్టుకొనఁ దలఁచి రెండవత్రక్కను గూరుచుండెను. అంతట నానెడు తుపాకి రాణిగుండెపై గురిపెట్టి యంతఃగట నెదురుకొలిపి గొట్టినచో మఱల మాటాడక బరలోకయాత్ర కామి వేంచేయునని యాగురి మార్చి కణతగుఁ బెట్టి బాగ్రతయని యమి నతోఁ జెప్పెను. అవల రెండు తుపాకులు గైకొన్న పురుషుండు కూడ రాణిపైవే గురినిల్చి తెప్ప వాల్చక చూడసాగెను. యమి నయు మెల్లగ నహల్యాబాయిపైఁ తేటలు పైచెను. పైదిన నిత్తు గామి గిల్లునుని తుపాకినాదము విగలబడెను. ఆధ్వనితో దద్దరిల్లి మహారాష్ట్రనైస్యమంతయు నిద్రనుండిఁ బ్రబోధింపఁబడి శివనానా, కుకాజవలోల్కారు మొదలగు సేనానకులు పోలయోధులు కలవరపడి లేచి హఠాకారములతో రాణిమృతినొందినది రాణిమృతినొందినది యని యటదుచు నామెగుడారమును తేరిరి.

సైనికు లందఱు వాక్రందనధ్వనులతో వాహుగుళములనుండి రాణిగు
డాటించి పరుగెసారిరి. శివవానా సన్నిభ్యతోఁ గావలివాండ్రదిట్టుచు
గొట్టుచు మీయివాగ్రతచే నేడు రాణి చచ్చినదిరా దున్నపోతులా
రా వెధవలారా పశువులారా మిమ్ము లందఱఁ జంపెదను బాడిడి
అయ్యోయని నూలుచును లోనికరిసి నీవూ దెప్పించి యతిదీనముగఁ
బడియున్న యొక యాదుశవఁ యను గాంచి యోగిని! యిది యామెవై
బడి యేడువ వారంభించెను.

ఇ శ వ ది మూ డ వ ప్ర క ర ణ ము.

అహల్య మృతినొందినవార్త శ్రవణానందకరముగ విని శాయా
జీవహోలకాగు తనకింక సింహాసనము దత్తుక యీయఁబడునని యాన
జనించుఁ దన దురవస్థను నుటచి “యామెను నేను దహనముసేయవలె
ను. సన్నిహితజ్ఞాతి యుండగ మఱియుకఁడు వల్లకాదు. నన్ను వదలండి”
యని భటులను నేగిరపెట్టెను. కాని వారు బాగదూకులగుననానిని
గాని వామనభట్టునుగాని విడువరైరి. శాంతమునకు నిద్రానమగు వాలో
చనమునకును బ్రసిద్ధికెక్కిన తుకాజీవహోలకారు గుడారము బ్రవేశించి
యేడ్చుచున్న శివవానాను గనంగొని వారింది యాస్థలమును బరికించి
తనగంభీరస్వరముతో నిట్లునెఱు. ఈయనా న చచ్చిపడియున్నది. ఆమె
ప్రక్కను రాజపుత్రుఁ డొక్కఁడకూడ బడిచచ్చినాడు ప్రాయశఃవీడు
భేతాశసింగయియుండు నూరకొనుండి” యని వలుకఁ బ్రజలు నిశ్శబ్ద
ముగనుంగిరి. శివవానా యామాటల నాలకించి యాశ్చర్యముతో వా
రెండు శవములను నిద్రానింది చూచి కలవలపాటుచే లేచి జడిసిన బాట
పారిణమువలె నోట మాటలేకయున్న కూతునిఁబుట్టె. కేయివైదికాని

కూరుచున్న యహల్యను గూలచి, అమ్మా! మీరు బాగున్నారా యని పాదములపైకిబడి రోదనముచేసెను. రాణి వానిపై దుఃఖిల్లనియభయ హస్తమువేసి, యీ ప్రాణదాన మెవడుచేసినోకాని నేనీగడియవలకు బాగున్నాను తనకుమాగుని నీవు చెఱిలోఁ జెట్టితివను నొకవంకఁబెట్టుకొని యాయనునా దురాత్మురాలు శత్రువులచే వంతుబడినది కాబోలు. నేనది యెఱుంగక దారిమార్చును నమ్మి లోనకుండినందులకు వాపనిబట్టినది. ఏదేనా భేతాళసింగు పీనిని కూర్చి వలుమాటు విన్నదానను. వాని చావునకే వాఁడొందువచ్చునని జలికి తానును ముక్తయు నందఱకగువడుటకు గుడారము ముందఱకు వచ్చి నిలిచి వెలుతురు వచ్చుటకు నెగళ్ళు వేయించిరి. అప్పుడు రాణి భజేపురాలయి యున్నదని తెలియుటచే శాయాజీకి నిలువునఁ జూకానులుపోయెను. అప్పుడు తుకాజీహోల్కారు రాణితో, “అమ్మా! యీ మహాపాపకారము చేసినవాడు మన జమానుఖానయి యుండవలయును. ఏడీ యాతనిం గొనక యతిఁడొకవేళ శత్రువులచే జిక్కనమోనుని భయపడ సాగెను. అంతలో వానియెడఁగ జట్టుబరిఁజెల్లఁగల యెఱ్ఱగిలపాగ జట్టుకొని వచ్చుపట్టుమరాయి సర్వపట్టు నిలుపుటంగీ తొడిగికొని తన యాకారము నెగళ్ళవెలుతురులో నొకవింతకాంతి నొంది ముద్దులు మూటగట్ట నొక క్రొత్తవిగ్రహము నిలిచెను. అందఱాశ్చర్య నిమగ్న ముననులై వానిముగమునుఁ జూచి “ఏమిది శ్యామసుందరద త్తిట్లు వచ్చినాఁడేమి ? నీ వింతకాలము నచట నున్నావోయి” యని యడిగిరి. అహల్య వానిని దత్తుకచూచి నీవిక్కడనేయున్నావా యని వానిని బలుకరింప “అమ్మా! నిరవరాధియగు శ్యామసుందరుఁడే జమానుఖాను నుడి” యని యేలికకు నమస్కరించెను ఆనంద బాష్పములతో పొనినెత్తి రాణి “నాయనా! నీయింటమున శాయాజీ కూడేతఁబడినవాడు. నీమూలముననే నేనును గూతురును భేతాళసిం

గుపాలబడక బ్రతికితిమి. నిరపరాధివగు నిన్ను నిర్దోతుకముగ నురిచి
యింప యెత్నించి తువకు రాజ్యమునుండి తఱిసివేసి నా నుకరాధము
నీవు నైతింకడగుబామి నాయనా” యని ఇంతని ముగదమంద
మృదూక్తులతో లాలించెను. శ్యామసుందరుఁ డాపలుకుల కలరి
“అమ్మా! నీ నక్కరాదు గాజభక్తియందుఁ దీసిపోవనివాడనే. నేనా
దినమున నురిచితిమి బడుటకు సిద్ధముగ నుండియు ఇప్పుడే గావుగాని
వసంతగృహమున వారందఱు జీనుదురని మీకు తరము నంపితి. అందు
వల్ల నేకదా మీరు వారలం బట్టుకొనఁ గలిగినారు” అనెను. ఆమా
టలు విని యచ్చట నున్న వారందఱు వాళ్ళ్యర్థమునొంది చిత్తుయొక్క
రాజభక్తిని వేనోళ్ళు బొగడసాగిరి. ఇంతలో నీకోలాహలము నాల
కించి రాధాకాంతిరావు విషయసంభ్రమములతో నేలిక యెదుటకు
నడుగుచెంచి చేతులు జోడించి “అమ్మా! యిదే రాధాకాంతుఁడు.
కనువిచ్చి చూచి రక్షింపుమి” యన దేవి వానిమొగమును జూచి
నీరఘునాథరావును విడచివా వేనుని యడిగెను. తనపై రాజద్రోహ
మును హేయమైన నేరమును స్థాపింపఁబడినందున గొలఁతులనుండి
కన్నీరు గారఁ దన వృద్ధశరీరము వడఁక పఱి డిట్లనియెను. “తల్లీ!
గోమోక్షరావునందు మీకు మిక్కిలి నమ్మకము కలదుగాని యాతఁడు
ద్రోహి. అతఁడు తమ ప్రతికక్షలోఁ జేరి కృతజ్ఞుడ నగు నన్ను మీన
న్నిధినుండి హగనంతర దలంచి రఘునాథరావు వచ్చుచున్నాడని మీ
తోఁజెప్పి నన్ను దూరదేశమున కంపెను. నేనంతకాలము కనిపెట్టుకొని
యున్నను రగోబాకాని యాతనిబలము కాని నామీదికి రాదయ్యెను.
తువకాతఁడు దండెత్తి రా నిశ్చయించుకొనలేదని నాకుఁ దెలిసినది”
రాణిచెవుల కీమాటలు వినిపించినతోడనే విశేషాశ్చర్యముంది రాధా
కాంతునితో “నరే, నీవు చిత్తు నన్యాయముగ పదలిపెట్టుమని గోమోక్ష
రావునకు లేఖవ్రాసినావు. తరువారి రఘునాథరాయనివద్దనుండి నీకు

వచ్చిన జాబుకూడ చూకుదొరకినది. అందుకేను యుత్తరము జెప్పెదను” అని శ్రశ్న వేసెను. ఆశ్రశ్నవిని యుత్తరమియ్యలేక యొకకొంత సేపు తిత్తరపడి యెట్టకేనుకు సంతాడు, “నేను గోమోజీరావునకు జాబులు వ్రాసినావా? రఘునాథరావు వద్దనుండి నాకు గన్మువచ్చినదా? అమ్మా! మీరెంతవఱకు మోసపోయినారు! నాపై సమూహ గలిగింపవలెనని గోమోజీరావు స్వయంబుగ వ్రాసేయొ మఱియుకరి చేత వ్రాయించియో యాజాబులు మీకు జూపినాడు. జాబు జూడ నిచ్చినచో వ్రాత యెవరిదో చెప్పెదను” అని విన్నవించెను. విన్నవించ రాణి యారహస్యము వివరించెను నాత్రనుతోడ వసు మున్నిచ్చిన గోమోజీరావు సంబంధములగు రెండు లేఖలు రాధాకాంతుని చేతి కిచ్చెను. ఆయుత్తరముల జదువుకొని రాధాకాంతరావు తపయేలి కతోడల్లి యీవ్రాత వాచునభట్టుది వానిచేత వ్రాయించి గోమోజీ మిమ్మా మోసపుచ్చినాడు వాచునభట్టువల్ల గొన్ని రహస్యములు బయటకు వచ్చునని కలికెను. తనుచేతఁ జిక్కియున్న వాచునభట్టును రప్పించి రాణి వెంటనే యాయుత్తరముల జూపి యది యెవరివ్రాత యని యడుగ సతయ గద్గదస్వరముడై యీవ్రాత తనదని యొప్పుకొనెను. అంతట శ్యామసుందరదత్తు భట్టు దొడిగికొన్న యంగరకాజేబులు పెదకి యుందుండి మఱియొకజామును దీసి రాణికిచ్చెను. వింత తరువాత వింత బయలుదేరుటచే రాణి కోపము వాపుకొని సప్తమ నాయుత్తరము స్వీకరించిధమున జదువసాగెను. “గోమోజీరావుభేతాళ సింగునకు వ్రాయునదేమన, మీకునింబపురిలోట స్వాధీనముగనుల్లునేను సకలసహాయములను జేసియుండ నాకీయవలసినసామ్యు నిచ్చుట మీకింత కష్టముగ నున్నది. మీకు వచ్చునప్పటికి మహాధీశుడైన రాధాకాంతుని మంచియుపాయముచే దూరజేకముని కంటిని. అవిశ్వాసమైన మీకులేదు. ఈయుత్తరమందిసతతము నాసామ్యువాకంపుము” అని రాణి చదివిన యాలేఖనువిని తుకాడ శివనావాడ మొదలగువారు,

దత్తు రాధాకాంతుడు నోరెత్తలేక కొత్వాలుచేసిన ద్రోహమునకు
 సిగ్గుపడి మిగ్గుకుండిరి. రాణి నానిజూచి “నే నింతకాలమును సూర
 భుజంగములవలన భయము గొల్పించుకొనితిని. ఇంతింత నుగ్మాద్గులుండ జేక
 మాన కెట్లు సేయఁడు గల్గును. రాజపుత్రులు నింజపురిపై వానిమా
 టకు నన్నివచ్చినారు. ఈ భేదాశసింగు నా ప్రాణములు దీక్షుడలఁచు
 లులోఁగూడ గోమోక్షమొక్క యాలోచన యుండవచ్చును నుమీ”
 యనెను. రాజపుత్రులవారినట్లు మెల్లగా, “అమ్మా! గోమోక్షరాప్త
 గారు సకాశమునకు వేరుపెట్టి భేదాశసింగును వెంటఁబెట్టుకొని గుట్టు
 లన్నియుఁ జెప్పివారు. నేను గడుబీదవాడనై తినుట కన్నము లేక
 యాతిఁడు చెప్పినవని చేసి పొట్టబొసికొనుచు. తిరిగిని నే నేలినవారి
 నొందఁ గక్షబూనుటకు వీరిలోఁ జేతలేదు. తమ పాదరక్షలు
 మోయుటకై నఁ దగని బీదబ్రాహ్మణుడను. నేను దమవైఁగతి
 గల్గుట కెంతివాడను. నన్ను తునిపులులల్లి” యని వేడుకొనెను.
 ఇది యగునప్పుటికి బాగునోడి కూసెను. రాణి నిద్రాభారముచే చలసి
 యందటకును సెలవిచ్చి యుక్తతోఁగూడఁ దాను నిద్రింప నరిగెను.
 చింతకాలమునకైవఁ పంపురనిమాగయమునకు రాధాకాంతుడును
 శ్యామసుందరదత్తును వానిందళరితాంతరంగులై నిద్రపోవక తమ కష్ట
 ములు జెప్పకొని యామిగిలినగాని కాలముం గడపిరి. ఆరాత్రి
 పైరవసింగు తప్పించుకొని పారిపోయి కోటజేరి భేదాశసింగుయొక్క
 దుర్మరణవార్త రాజానానికి విన్నవించెను. రాజావా రావార్త విని
 భేదాశసింగుతోఁ దనుయాసయుఁ దుదముట్టినదని యెఱింగి ప్రాణము
 లతో విడిచి యుదయపురమున బవేశించుట యుక్తమని యెంచి
 ములువాడు రాత్రి భేరిధకాఁదిధ్వనులు గట్టిపెట్టిచి తెక్కయులు
 చుట్టిచి చడిచచ్చుడు లేకుండ హత కేషమైన సేనతోఁ గోటవదలి
 పారిపోయెను. అర్ధరాత్రి కూంకిభానులులగు రాజపుత్రులు చేసిన
 తేగున నుదయమున యహల్య విని సంభవించి రణమందుభిజ్ఞాదములు

ఈ విషయమార్తల జాట, నున్నతిథ్యములు దస యాన్నత్యముం
జెలువ రత్నాకరము చందమున మహాఘోషసమేతమును సేసితో
శుభయపార్వతుల ముఖ్యసేనాధిపతులు గొల్పి రా, వహల్య నింబ
పురికొటం బ్రకటింపెను. అట మాహాలాపురమున వానందబాయి
యొకవారి ఉదయమున నింట బ్రాచివని శిశికొనుచుండగఁ గనున
పొకసారివలె గుమ్మమాలా నొకపల్లకి దిగెను. ఆసమయమునం బల్లకి
నక్కి వచ్చువా రెవ్వరని పశయగా శలి? యానంద వసుగెత్తుకొని
వచ్చి చూచునపుటికి మెల్లగఁ బల్లకి దిగి యొక విలాసవతి యానంద
కడుమగ వచ్చి యామెను గొంగిలింపుకొనెను. ఆనంద యామెరాక
కదృతమొంది “కమలా! నీవు బాగున్నావా? నిన్నజూచి చాల
కాల మయినది. నీవు మృతినొందితివని లోకులు చెప్పుకొనుదున్నరు.
మాదత్తును రాణి రాష్ట్రమునుండి వెళ్ళగొట్టితిది. వారి జేమైనాఁదో
నే నెఱుంగుకమ్మా” యని కంటఁ నడివెట్టుకొనెను. శ్యామసుందర
దత్తునకు భయములేదని కమల యామె సూర్యా మూర్తియును
మార్గాయాసముచే దస్సినాఁడు. వానికి గొంత మెన్నమును బెట్టఁ
గలవా యామెను నడగ వానంద యానందమున వానికిన్నముబెట్టెను.
బాజీరావు భోజనము సేయుచుండగఁ గనులము వానందయు నిట్లు
మాటాడిరి.

ఆనంద—నీతిమ్మడు ని న్నచటఁ గలిసికొన్నాడు? నీ తెం
దుండి వచ్చినావు?

కమల—వా నిమిత్తము మాయమ్మ మూలమ్మని నిటకుఁబంప
వారి దివ్యవ్రహ్మేంద్ర భిల్లులచేతబడి రెండుసారులు చావు దప్పించు
కొని యిట్టునిండిగ నేను రాణిదగ్గఱ నీతి యనువేషముతో దాసిగ
నుండి దైవయోగమున భిల్లులచేతఁ బడితిని.

ఆనంద—అయ్యో! ఆ దురాత్ములచేతనుండి యెట్లు రప్పించు
కొన్నావు?

కమల—అక్కడ శాయజిహ్వాల్కారము ననామధేయఁ
డొకండు నన్ను బెండ్లియాడవలయునని యిత్నింప మీము వానిని మో

సముచేసి యిటుకు వచ్చినాము బాజీగావు వాతమ్మడు గాడనుకొని
యాదురాత్ముడు తాకొటకు వచ్చు నూర్చి వీనిద్వారా ప్రయత్నించి
వచ్చుఁ దనకు సమూహ్యవత్తునున నూతమ్మని జెఱవిడిపించునట్లు
వాగ్దానము చేసెను నేను మగవేషము వేసికొని గాత్ర శాయాజీని
దర్శించునట్లు నిర్ణయింపఁబడినందున నేను మగవానిలాగు నొడిగికొని
యొంటిని అప్పుడు మూర్ఖుఁడగు శాయాజీ ముందుగ వారెప్పుని
జెఱవిడిపింపఁదలచి వల్లకిఁ దెప్పింప ననా వల్లకిం గూడుచుంటిని
మగవేషముతో నుండు వాని వారెప్పునకును భేద మేర్పఱచుట
కష్టమెనందన మాతమ్మఁడే పోవుచున్నాఁ డనుకొని యామందుఁడు
నన్ని విడిచిపుచ్చెను. తరువాత మాలమ్మఁడు వారియొద్దకిరిగి వాని
నొక్క- పోటబొడిచి యాస్థలఁలుబాసి ముందు వయఁగముసేయు నన్నుఁ
గలిసికొనెను. వింటివా మాయవస్థ వాటి నీ యుపాయనామ్రకార
ముగ నేటివఱకు నేను వర్తించుటచే నాకు నూనవని వాటిల్లలేదు.

ఇట్లు వారు తరస్పరప్రేమచేఁ గష్టసుఖములఁ జెప్పుకొనుచు
పా దినమును గడిపిరి. కనుక యచ్చటఁ గొన్నిదినము లుండెను.

ఇ ను ప ది వా ల వ ప్ర క ర ణ ము

—

వామనభట్టు రాణిశివరముఁ జిక్కినాఁ డనువార్త వినినతోడనే
గోమాజీరావు తనగుట్టిఁ దాఁగనేరదని తెలిసి గారాపుత్రాదుల
విడిచి యుద్యోగము నూనుకొని వాఁడధికారిమందు నిందూరు
నగరమునాసి చలాయించుఁ దెచ్చెను. ఎక్కడి క్కరిగినాఁడో వారి
సేవకులుగాని దారాపుత్రాదులుగాని యెఱుంగరు. గోమాజీ యధిక
మయిన యాశయు నిల్వమైన ధైర్యముగల పిఱికి మహారాష్ట్రుఁ
డగుట నతఁడు తనచన్దల భరింపనేరక దేశములపాలయ్యెను జన్మంత
రావు భిల్లుల నందఱ నాశనముజేసి కృతగృత్యుఁడయ్యు గండాభిల్లు
దొంగకది నిండాదునంతోష మొందక కొండలు, గుహలు, నదీత్రయ

వాగులు సంచరించునాడెను. దేశమును గొల్లగొల్పి భిల్లులును
 తాయాజితో జేరిన భిల్లులును నాగాపుగ మానులగుటచే నీతన
 భిల్లులు భయకంఠితులై నోడినదను నలంపు నిడివి న్యవసాయములు
 జేసికొనుటయు విచ్చమెత్తుకొనుటయు వారంభించిరి. కొందఱు నొంగ
 రనగాను మొదలగునానిని మాని మానునేవములతో జనులవద్ద
 నేపకులుగాఁ బ్రసేశించి పొట్టుబొసికొనసాగిరి. అందుచే గుండాభిల్లు
 ఓకుట యసాధ్యమని జన్మించినరావు నిరాశనొంగి తుద కిట్లే కాశికి
 లేఖవాయ వాని నప్పగించినగాని ముక్తాబాయి నిచ్చుటలేనని కాశి
 వాని కుత్తరముంచెను. అదివఱకు పడిత్రకు యంతయు వ్యర్థమైందని
 గంగాధరుండు మఱలఁ బ్రయత్నిమునేయించు గోసాయిలను బయి
 రాగులను రిప్పించి యుడవులయందుఁ దిరుగునడ వారికి గుండాభిల్లు
 జందైనఁ గావంబడు నేమోయని యర్థమును నావాశ్రమ చాందు
 చుండెను. అతఁ డొకవారము మాహూనగరిమున నుగ నచ్చటి
 జనులెల్ల నొక మహాత్ముడు గ్రామమునకు వచ్చివాడటయు వారఁడు
 గుండాసంగతి నెఱిగింపవచ్చుననియుఁ దెలిసిరి. “ఇట్టి మహాత్ముడు
 నందఱిలో నేఁదివఱకు చూచినాడతఁ. ఎవరును నాకు చూచినాడె
 దెల్పరైరి.” అని తిరస్కారభావము గల బలిక తన బసకుం జనియెను.
 అయినను మఱను తాళక మధ్యాహ్న మొకసారి యా మహాత్ముడు
 జయదేవునినతమున కిది యాతని దగ్గించెను, గాని యాతఁడు మాన
 ముద్రాధారణ మొనర్చిన బయిరాగి యగుటచే వాతని నీతఁడు వలక
 రింపకయే యంటికి వచ్చెను. కాత్ర జపము ముగిసినతరువాత నాబయి
 రాగి వచ్చియురాని హిందీకీర్తనలు పాడెను శ్రీకృష్ణుని యమువా
 విహారములు రాధాసరసమును స్తవమొనర్చి యానందించుచుండ
 నచ్చటికి మఱియొక బయిరాగివచ్చి తననించి నందు దింపుకొని మొదటి
 వాని నడిగి గంజాయి కొంచెము గ్రహించి పీల్చి మహారాష్ట్రభాషలో
 తల్లభాచార్యస్తవాదు లగు పాటలు పాడెనాగను. ఇట్లయపుడు
 చినుగు వచ్చువఱకు భగవద్భావము చేసి తమతమ కంబళములపైఁ

దాని చక్కనిదివనగతి రెండవ బయిరాసి మొకటివానిని బలుకరింప మొనరిపెట్ట నాతడు మానభంగ మగునని కాబోలు వలుక నిష్పవడక పది నక్కల కొక్కము తరముఁ జెప్పును నిద్రింపజొచ్చెను. రెండవ వాఁడు విధివిధానము లేక గ్రుత్తు లడుగజొచ్చుటచే నాతడు విసిరి లేచి కూర్చుండి నీ పెన్నిక్కన్న లడుగఁడలఁచితి నో యన్ని యడుగు నుని కోరుచుతోఁ బరికెడు. అప్పుడు వారి క్రిని సంభాషా జరిగెను.

రెండ—మీరు నామీఁద గోపవడవద్దు. గోసాయీలము. మఱలో నానము చేదోడు వాదోడుగ నుండకుండిన నన్ను నెవ్వ రంగనును. నేను క్రొత్తగ నీయాశ్రమమును స్వీకరించితిని మీరు మహా త్ములు. నా కువదేశ మేదైవఁ జేయుఁడు.

మొద—నాకు మంత్రములు రావు. రామా రామా నును మాట తప్ప నాకేమియు రాదు.

రెండ—మీ రేయేతీర్థములు తిరిగినారు. మీ స్మృత్యుడనో చూచినట్లున్నది.

మొద—నేను బ్రయాగ, కాశి, గయా వెళ్ళినాను. నన్ను నీ వందుఁ జూచితివా?

రెండ—అయ్యా! యీదినములలో బైరాగులకు నవ్యానులకు దేశసంచారము గష్టముగ నున్నది.

మొద—అవును. ఈ దేశమున విక్సీలి కష్టము. జన్మంతరావు బయలుదేరి ప్రాణివ్యాసీని విరివి గండాభిల్లుకు నీ వెఱుంగుదువా యని యడుగుచుండును. అందుచే ననేకులు తమకుఁ దెలియకపోయినను వానియందే తప్పించుకొనుటకు నదియో యబద్ధము చేర్చుచుందురు.

రెండ—న న్నావిషయమై యారేఁ దడిగినాఁడు. నీ నేమియుఁ జెప్పలేదు. కాని మీరు చాలాదేశములు తిరిగినారు. మీ రెక్కడనైన గండాభిల్లుకు జూచియుంటిరా? పాపము వానిబాడ కొంచెము నాకుఁ దెలుకఁగలరా?

మొద—వాను గండాభిల్లు కనబడలేదు. ఆతనివిషయము వేరే ప్రయత్నించుటకంటె మామూలగర్భమీమమున పశ్చిముఖిని బట్టుకొన్న నన్నియం దెలియును. ఆముఖియు గండాభిల్లులకు నొక్కటి భిల్లుల కాని చన మతడే చెప్పి వారి నింతదూరము చెప్పివారకులు

రెండ—అవును. ఆముఖియే. వారివత్తును గాకున్నవత్తును నిష్కారణముగ మొదట వట్టబడినగండాభిల్లు వాని కుటీరమునుండి యెట్లు పారిపోవును? ఆముఖిని బట్టుకొని యురదీయింపఁ బ్రయత్నింపము. కాని గండా యెల్లుపాటిపోయినో ధృక్పథగలరా?

మొద—అయ్యా! వా కెందుకు. గోడలకుఁ జెవు లుండును. ఈసంగతులు పైకిఁ బోకిన నేదియు నెఱుంగని మనలకుబట్టి యహల్యాబాయియు జన్మంతరావు కాదును. భార్యవైదుదురు. మన మాసంగతులు చెప్పకొనవద్దు. గాఢతో పని పాయితో చెలగాటము.

రెండ—ఆమాట నిజమేకాని యీసంగతులు నే నెవరికిఁజెప్పును. ఊరూరఁ దిరుగు సవ్యాసులము. మన కిట్టివెండును? విసవలెనకు కొక్కచే నడిగితిని. మీకిష్టమైనచో జన్మంతరావును నే నెఱుంగుననుగనుక వానితోఁ జెప్పి ముఖిని శిక్షించునట్లు చేసెదను. ఇష్టములేనిచో నదియు మానెదను.

మొద—దుర్మార్గుడైన యాముఖిని శిక్షించుట నాకిష్టమేమన దానివిషయము మనము పనిచేసి దొంగల నవ్వనింపకపోయినయెడల మనజుతు కెందుకు. ఆమె సదాభ్యుత్థులిచ్చి మనలను రక్షించుట యెందుకు? ఆముఖిసంగతి ప్రయాగలో నొకవారకు తులసిదాసు మతములో నొకగోసాయి చెప్పఁగా విన్నాను. అది చెప్పెదను విను. వాడు ముఖి కాడు. మూడవపానికట్లు యుద్ధమున వీడు మహారాష్ట్రలలో నుండి సగము యుద్ధ మెసలేకునాత తురకలవత్తులసకుఁ దిరిగిపోయి వాడు. తరువాత తురకలు గొప్పయు వీని నిరాకరించుటను మొదల పీషారాజ్యమునకు నరిగినచోఁ దనను చంపుదురని యీ హోలూ

ఈ రాజ్యమున నున్నాడు. సేనపేరు మురారిశంకరు మిక్కిలి వృద్ధుడనని చెప్పుకొనును. కాని యంతయునున్న లేదు. తా నటుగదా ఎన్న వీషయ మల నెఱుంగడు. వసువునుబట్టి వీనియందు గౌరవముగల్గి మాటలనుబట్టి భక్తిగలిగి ప్రజలీతభాగతాభాగత వర్తమానవేదియని యనుకొని వానితో సర్వకార్యములలో వాలోచనమునొప్పుచు మోసపోవుచు వచ్చిరి. కాథాంతరావు శౌంధలగు బుద్ధిమంతులుగూడ వీనిచే మోసపోయిరి. వాడు భిల్లులకు నా నుమి, దేశముల దోపించి వాడు కొడుకులు లేరని దిక్కు లేని వాడనని వాడు దిప్పుకొనునే కాని కొంతకాలములలో వీని కండలు చూర్చురు. భిల్లులతో స్నేహముజేసి వారిచే నూర్పు దోపించి యాసాల్పు బిడ్డల కంపును.

రెండ—అహాహా! ఎట్టిచిత్రము నేడు విన్నామండి. మీరు రాణికి నాప్తులగదా కాని గండాభి ల్లులవారిపోయినాడో, తెలియఁ జెప్పినారు కారు.

మొద—అహా! అరే మఱచిపోయినాను. వాడు ఋషికుటీరముజేరి దత్తు దొంగ నక్కడ విడిచి యొక్కడికో యరుగ ఋషియొక గొల్లనిచే దాపుననున్న భిల్లునకు వర్తమానమంపి మువ్వరను రప్పించి గండాభిల్లులు దోడుకొని పొమ్మనెను. వారు కావలిగాను బంధ్రాతును జంపి గండాను వడలించుకొని పోవుచుండి ఋషి తనమీఁద దత్తు న కనుమానము లేకుండ దన్నునూడి కాలు సీతులు బట్టుమని కోరి తన యిష్టప్రకారమే బంధించబడెను. అంతటి యుక్తిచేయబట్టి వాని దొంగతనము రాణియు దత్తులు బట్టుకొనలేరైరి.

ఈవలుకులు విని రెండవయోగి యెందుచేతనో మితిమీలేని యానంద మొందుచు “మీరు సాక్షాత్తు విశ్వేశ్వరులు, రాణి మీయెడల మిగులఁ గృతజ్ఞతగ నుండును నుడి” యని వలుక నాతఁడు “మీరు ఋషిని బట్టుకొనవచ్చును కాని యానందభంధమున నావేడు చెప్పరాకుండి. నానిష్టలు లేవనులు చెఱుపుకొని నేను సాక్ష్యము

లకుఁ దిశగనేర" నని వలికి చుట్టుకొని గాఢ నిద్ర మొందుచుండెను. అట్టి గాఢముగా నిద్రపోయెను. రెండవయోగి నిద్ర రానగునని రామ స్మరణ జేసికొనుచు మేలుకొనియుండి మొదటియోగిని నిద్రించిననాకుక వానిదగ్గఱ నరిగి మొగముపై మొగము పెట్టి చుట్టగ వానిని బరీక్షించి తలయూచి యనంతరము దూరమున నున్న వానినంది గద్గడగఁ దీసి యది తనచుక్క న్దగిలించుకొని చుట్టుకొనాకుండ మెల్లమెల్లగఁ దను పులుఁ దీసికొని మఠము బాటి చనెను. తనవారితో మాత్రం దానందిగో నున్న వస్తువుల నెల్ల వెలికిఁదీసి యందొక మొద్దుటుంగరమును మిగుల విలువగల రతన మమర్చఁబడిన దానిని గని నంతిసింది "యుంగరము! నీవు విడిగానండి నావృద్ధయము దహించుచున్నావా? ఆమె యొక వరిగినది" యని తిన్నల నెద్దుకొని మొద్దుట్టుకొని బానిని మూటగట్టుకొని తన యిచ్చవచ్చి త్రోవ సరిగఁ. ఇంతలో మొదటి బైరాగి మఱికొంత గాఢముగ నిద్రించి "ఓజస్వంతిరావు రాకు రాకు" నని తలువరించి మఠం నిద్రించెను. అనంతరము సరిగ నొకజానుగువలకు నిరుపదుగురు దృఢదేహు లగుభటులతో జస్వంతిరావు జయదేవమఠ ముదగ్గఱకు వచ్చి నిద్రించుచున్న యాబైరాగిని లేపి "స్వామీ! మిమ్ముఁ దోడుకొని రమ్మని రాణి సెలవయినది భిల్లులసంగతియు నుభయముగ గండాభిల్లుసంగతియు నఱుగుదుని వారీని దెలిసినది. అందుచే నీపాలకిలో నెక్కి మీరు రాణిగారియొద్దకు దయచేసి ఋషి విషయమై భిల్లులవిషయమై సాక్ష్య మిచ్చువలయును. రండి" యని వలికెను. బైరాగి యామాటల కాశ్చర్యమునొంది యాశ్చర్యమునదలి తన్ను భయము దృఢముగా నావేశించుటచే నివ్వరపడి రిడబాటుతో "నేనెఱుంగను. నేను సాక్ష్యము నీయఁజాల. నాజనము పిమ్ముమొందును. నన్ను విడుపు"మని వేడుకొనెను. కాని జస్వంతిరావు తాను వట్టిసకలము నదలక "మీ మూలమున రాజ్యమునకు మహాపరాధము జరుగును. దయచేయుడి" యని వానిని పాలకిలో నెక్కించి తిన్నగా నిందూరునగరమునకుఁ గొనిపోయెను.

ఇ త వ ది యై ద వ ప్ర క రణ ము

అట్లు నింబపురపుకోట వాక్రమించుకొని రాణి గండాభిల్లు దొరక లేదను చింతదక్క- చిక్కి-న పదు స్రుత్రపునాహారమును దనచేనైన దని శ్రీకాళికాకాశీవిశ్వేశ్వరునకు సమన్య-రించి పూర్వమారంగజేబుచే వాళసముచేయఁబడిన యాదేవునియాలయమును చానుగట్టింతునని మ్రొకుకొని శాయాజీతోడిను వానునభట్టుతోడిను ముక్తతోడిను బయలుదేలినుహాసంతోషముతో నింబపురమందాసి తుశాశీశివవానా, రాధాకాంతరావు, శ్యామసుందరదత్తు మొదలగు సేవానాయకులు వరివేట్టింది యుభయపార్శ్వములఁ గొలువ నుదూరుపురికి వచ్చెను. రాణిచేసిన యాదరణముచే శాయాజీ ధైర్యములబూని తనకామె కొన్ని జాగీరులైన నిచ్చునకు వేరానగల్గి, మునురమును నేమిచేయునో యని సందేహముతోఁ దానుచేసిన పొదిగాఁకునకు సగమును కాణితో పదు చెందెను. రాణి వచ్చునప్పుటికి జన్మంతరావు యోగినొకనుండిరమున నుంచి లా నెప్పుడును వానినితాయక సకలోపచారములు స్వయము గఁ జేయుచు నితిగౌరవమున వూదరించి సగరిమందంతట బచ్చునివందిట్లు చేయించి తోరణములు గట్టించి యనగటిబోడెలు నాటించి కలయంపులు జల్లించి ముగ్గులుపెట్టించి శృంగారించి తనసేవతో నామె నెదు రొకని యామెచే గౌరవించఁబడి యామెను సగరప్రవేశము చేయించి యామె నెలపువ్రకారముగ వానునభట్టును శాయాజీనుహారాజును గారాగృహప్రవేశము చేయించెను. అప్పుటికి తనకాశలు చిచ్చినవను కొని శాయాజీ తానును జచ్చినట్లే యెంచుకొని చెఱసాలలోఁ గంటికి నేలకు నేకధారగా వాఁడుదానికంటె బసివానికంటె సన్న్యాసుముగ రోదనముసేయఁ దొడఁగెను. సీత యెందును దన కగవడదయ్యెనని ముక్త బెంగఁగొని నింబపురి కరిగినదాది చిక్కి- మఱల నలకగ నున్నందున రాణి సీతవిషయామై మరలఁ బ్రయత్నముసేయ నిశ్చయించి తన సరదారులతో నామెను వెదకుచునెను. ఆరాత్రికి మురళీధరదాసును

నానందబాయియుఁ దనవెంట రా సోదరసమేతయయి సీత రాధా కాంతుని యింటికి వచ్చి చేరెను. రాధాకాంతరా వామె నాదరించి రోహిణీబాయికిం జూత నామెయు సగౌరవముగఁ జూచిఁ దోడ్కొని పోయి యామెకు నానందకు భోజనమిచ్చెను. మధ్యాహ్న మ్మామెయు రోహిణీయు నానందయు రాణి దర్శనమున కరుగ రాణీయు ముక్తము సీతరాక విని దిగ్గునలేచి యెదురుగ వచ్చిరి. అందు నుక్త వీధిగుమ్మ మవలకువచ్చి సీతంగని కొఁగిలిచుకొని “యేమే నీవింతకాలమా నన్ను వదలియెట్లుంటి నే? అయ్యో! నాను జజముగ నోటికన్నము పోలేడే సీతా. ఈవేళ నే నెంతయదృష్టవంతుగాలనో నుమీ గావే మాయమ్మ పేరై వేగిరవడుచున్నది” యని వారలనందఱ నంతిపురికిఁ దోడ్కొనిపోవ రాణి వారిమి వ్వుర సగౌరవముగఁ గూర్చుండఁబెట్టి సీతంగకు “యింతకాలమా నీవెట్లుంటివి. భిల్లులు పాతమా నీన్ను బ్రతుక నిచ్చిరా” యని యడిగి యామె భిల్లులవలన జరిగిన బాధనల్లఁ గడు చమత్కారముగఁ దెలుప వినియెను. తరువాత నాస్త్రీమండలమానకు నిట్టి సంభాషణ కరిగెను.

అహల్య—చేయఁదలంచినకార్యము లన్నియునైనవి. జన్మంత రావు లోబడినాఁడు. రాజపుత్రులు వరాజతులైరి చాలతరావు వారిచే నిహతుఁడయ్యె. దుర్మార్గుఁడగు గోమోహి చలాయించుఁడయ్యె. భిల్లులు నిర్మూలించిఁబడిరి. సీత దొరికినది శాయాజీకూడఁ జేరిఁజెక్కెను.

ముక్త—ఇన్నిటిలో సీతదొరకుట ముఖ్యముగాదా అమ్మా!

అహ—కాని గండాభిల్లు చిక్క లేదు. ఎప్పుటికైన దొరకక పోఁడు అన్నిటికంటె నాకెక్కువబాధ యొకటియున్నది నేను గమలను రక్షించలేనైతి ననుచిచారము మృదయశల్యమై యున్నది.

రోహి—అమ్మా! అచిచారము తమ కెందుకు? ఈసీతయే కనుల. చాలతరావుచే నీమె బాధింపఁబడునని మూవారు సీత యను పేరుపెట్టి దానిగఁ మీ కప్పగించిరి.

అహ—అమె చావలేదా? ఈమెయే యామెయా? ఇది నూ యగా నున్నదే. కవలునునూడ దహనము చేసినారని చెప్పినారే!

రోహిణి—అమ్మా! ఆదినవలననే మతియొకస్త్రీ మాఅదలి తో వివాదమాడి సల్లమందుచెట్లతోటలో నాతిలోబడి మృతినొందినదట. ఆమెతోడి మొదలగువా రామె బలవన్మరణముచే దనుకు మాట వచ్చుననియుఁ దన యల్లువకు మాట వచ్చుననియు నోరెత్తక యూరకుండుటచే వాళవము కనులశవమే యని పొరులు భావించి వాగు. ఇట్లు కూవారు చెప్పివాగు.

అహ—అలాగునా? ఇది మతియు వింతగ నున్నది. పాపము విధవైన నీ మొగము వాడు చూచుటకు బతులు నేరగు చూచి వరామర్మ చేకువలసివచ్చినది కదా! కనులా! నీ వింరకాలము వా యొద్దనున్నను నే నెఱుంగనైతిని.

ఆనంద—అమ్మా! నామనవి జెకొనవలెను. ఈమె విధవ కాదు. అనివాహిత యగు కన్యక.

అహ—(కోపముతో) ఈ యబద్ధములను గట్టిపెట్టి నిజముఁ బలుకఁడు.

రోహి—అమ్మా! అగ్రహింపక యావిషయమై యామె నడుగుట నుంచిది.

ముక్త—కనులా! సత్వరముగ నీచమత్కారవచనములతో నద్భుతమగు నీచరిత్రమును జెప్పి చాలకాలమునుంచి త్రుప్తపట్టిన మా శవులకు విందుచేయుము.

అహ—కనులా! నీచరిత్ర మామూలాగ్రముగ నెఱింగింపు.

కమల—తల్లీ! నాచరిత్రము నాలకించి వ్యాయమైనరీతి నన్న దరింపఁగోరకను. శ్రీ మాధవరావుగారి పాలనమునందున్న పువహ నగరము మాకాపురము. కులమున నున్నతుండై సంవదలతో నిరుపేదయగు నీక్యరచంద్రుని కొనూరెను. మూలండిగారి మరణానంత రమున మూతల్లి భవాళకు లొంగి పారిపారపాండ్యజీ యును బ్రాప్తా యని ప్రేరణచే నన్ను వృద్ధుడగు రాణోజీవల్కాచన కీశుఁ

దలంచిన నేనెన్నిసార్లు వివాహమున కనువ్రత సూచించినను మా వారు నామాటలు సరకుగొనకపోవుటచే రెండు మూడుసార్లు రాత్రివేళ నేనొంటరిగ భవానీమాత యాలయమున కరిగి నాకావివాహము దప్పింపుమని యామెను వేడుకొంటి. దేవి యిట్లుకేమియుఁ బ్రత్యక్షింపకారము నాకుఁజేయనందున మాతల్లి యార్చుణాభముఁ జూచుకొని కొంతదవ్వమా వలూగువద్దనండి గ్రహించి పెండ్లినిశ్చయించి తాను బువహలో వివాహముజరుప శక్తికలది కావనందున నిందూరునగరమునకు నన్నుదీసికొనిపోయి పెండ్లియాడుమని నన్ను వానికప్పగించెను. అతఁడు నన్ను పెండ్లియాడవలెనని బయలుదేరుటయు సూర్యవృధ్యమున వృషభముచే నుడియుటయు మీరెఱుంగుదును. తల్లిమాట శెడరుచెప్పుదలఁచుకొనక యామెగూర్జ నటనేర్ప నాసౌఖ్యములైన మానదలఁచుకొంటిని. గనుక నామెయిష్టప్రకారము నేను వలూరును పెండ్లియాడుటకు నిష్క్రమింప నున్ననడి వాని వెంటవచ్చితిఁగాని వివాహమాడకమందె యాతఁడు మృతినొంది నాడు గాన నేను గవ్యను.

అహ—ఏమీ! దైవయోగము నీమాటలయందు వాకవ నమ్మకము గల్గుచున్నది. నిన్నాతఁడు పెండ్లియాడకపోయిన పక్షమున నీవట్లువ్వరితోడను నేలచెప్పవైతివి? పోనీ వైధవ్యమేల యనుభవించితివి?

కమల—అమాట కుత్తు మానందబాయి చెప్పవలయును.

ఆనంద—అమ్మా! అందు కుత్తరము నేను జెప్పెదను. ఈమెయు గాయముతగిలిన రాణోజీయు మూయింటిక వచ్చిననాటి రాత్రిన యవస్థసంతయు నాకుఁజెప్పి యామె తనప్రతుకు తెలుపుచుగూర్చి నన్ను దుగ నే నిట్లు చెప్పితిని. “రాణోజీబతికినచోనరే నీవాతనిపెండ్లియాడుట కర్తవ్యమే. అతఁడు పోయినచో నీవు దురాత్ముడైన చాలతరావునింట నుండువుగనుక వివాహముకానికన్యకనని చెప్పవద్దు. కన్యకననుచో నీవంటిదాని నతఁడు పెండ్లియాడక విడువఁడు. ఇదివఱకు రాణోజీ

యిందఱితోడను వనభార్యవని చెప్పుచున్నాఁడు గనుక జనుల నా యభిప్రాయములో నే యుంచుట మంచిది. లోకులు నిన్ను విధవ యను కొందురు కాబట్టి నాలిరాయని నార్జవ్యమును వారు వారిచి నీనక్షమున నుండును. కన్నవని చెప్పినచో నిన్నుతనికే గట్టిపెట్టక మాను. అందుచేతఁ గొంతకాలము నాలిరాయనియిల్లు విడుచు వఱకు భర్తృహీనవలె నుండు"మని యాపాముచుఁ జెప్పితిని. దానిం బట్టి యీమె వర్తించియుండును

అమాటలువిని యహల్యయు ముక్తయుఁ జొందిన యాశ్చర్యము వారిమిగులు లేఁగవలయు, తత్కథాశ్రవణము జేసినవారెఱుంగ వలయు. ఎట్టిసారములేని పొడిమాటలనైన గ్రహవంతముగఁ జెప్పు నేర్పుగల కమలాజాయి సారస్వములతోఁ గూడిన స్వచరిత్రము నద్భుతముగ విన్నవించుచుదగిన సాక్ష్యముండుటచే నహల్య నమ్మి యా నిరుపమానలావణ్యరాశి విధవకానిందుల కమితానందముంది "నీకు మామొక్కకు సరిక వివాహములు చేయుట యావశ్యకమే. నీ మనో హరు నే నెఱుంగుదును. మిగుల శ్రమఁజెడి యేనుండరాకాయని ప్రాణములు నీవు నాతోఁజెప్పి రక్షించితివో యా శ్యామసుండరుఁ డని నేఁ దలంచెద"నని యా నందనుజూచి "నీతమ్మున కీమెనిచ్చి వివాహము నేయుట నీకిష్టమేనా? రోహిణీజాయీ! నీవు కుమారుని వలెఁ బెంచుకొని నున్న మీదత్తున కీమెయను రూపయగు నిల్లాలకడ" యని యాడగ వారిశివులు నమకు సమ్మతమని నొకేఁ చెప్పినది. అంతట నప్పుటుకులకు ముసిముసిపగవులు పగి కమల ముఖకమలము వికసించు జంగున నొక తెరచాటున కరిగి సిగ్గునఁ జలవంచుకొని చిరకాలము క్రింద నాటఁబడిన మనోరథబీజము లుంకురించి శరీర మందంతట ములకఁబెత్తెనోయన పులకలు. వాడనూన మనోనీత్రము దెఱచి భువనసుందరుడగు శ్రీ శ్యామసుందర సుందరముఖారవిందము వానం దెప్పున ధ్యానించి చూచుచు నానందమహాంబుధి నోలలాడఁ దాడఁ

గను. అంతట వారికిందటకు వెలివిచ్చి ముక్తాబాయి కోరిక ప్రకారము. కనులను చుండిరమననుండఁ బంచి రాణి జన్మరహితుని విలువవంత నతి దూర లేడని చెప్పిరి. పుణ్యాహుని బైరాగిదగ్గఱ శ్యామసుందరుని గాఢుంచి జన్మంతరావు తురంగమునెక్కి తగు పరివారముతో ఋషికుటీరము ప్రాపించెను. గాఢి జా మగువలకు ఋషిని పెంటఁ బెట్టుకొని రాకయే తానొకఁడనచ్చి రాణిదగ్గఱనున్న ధిల్లుల విషయమై యెఱిగిన బైరాగి వచ్చియుండుటఁ దెలిసి విచారణసేయు మని యుడుగ మనువాఁడుదయమునఁ జేయవచ్చునని వారితఱి రాణి నిద్రించెను. ధిల్లులబాధ యడఁగి రాజ్యము సాభ్యోదయమైన యట్లు చీకటిబాధ యడఁగి సూర్యోదయము కాఁగానే రాణి కార్యములం దీర్చి బైరాగిని వెంటఁబెట్టుకొని రమ్మవి జన్మంతరావునకు వర్తమాన మంపెను. బైరాగిని సకారవముగఁ దీసికొనివచ్చి రాణియెదుట నొక పీఠముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి జన్మంత రా నిట్లనియె. ఓయీ! వీక్షి రతనపు ముద్దులుంగర మెక్కడిది స్వామీ! అని చెల్లబోయి బైరాగి ప్రత్యుత్తర మేమి యీశువలయునని యోచించుకొనుచు దిక్కులు చూచుచుండ రాణి యీ యుంగరమొందుకొని చూచి “యిది మా ముక్తాబాయిది వాఁడు ధిల్లులు దోచుకొన్నపుడు పోయినది” ఈ బైరాగియు ధిల్లులలోనివాఁడఁ యేమిటని యడిగెను. అవలుకులు నిని జన్మంతరావు “కాయాజీవి రప్పించినచో దీనివిషయమై తెలుసు. అట్లు చేయుడి” యని శ్రీ కుమారముహారాజుగారిని రాణి తెలియఁబడి రావించెను. రాజభటులు కాయాజీవి నిలువఁబెట్టిన తరువాత జన్మంత రావు వానినిజూచి బైరాగినిజూపి “ఈతఁ డెవ”రని యడిగెను. కాయాజీ రోదనధ్వనితో “నీతఁడు గండాధిల్లుగాఁడ”యని పలికెను. వెంటనే రాణి యాశ్చర్యమొంది యట్లనియె “అహల్యాబాయికి హృదయకల్యమను జన్మంతరావునకుఁ జరకాల్సమియ్య ఫలమును దేశ సుఖమునకూఁ గాదుచిచ్చునునగు మరాత్తుఁడఁ యీ బైరాగిదేవము

ధరించినవాడు. గండాభిల్లు చేరు విన్నచో సుదూనురాజ్యమున నున్న
 నుండరులకు గుండియ లవిసెయగద! ఈనవిమూలమున నేనును నాప్ర
 జలును నొక్క-నాండ్రైన గడువారి బట్టెడన్నము దినియెఱుంగము.
 కన్నార సిద్ధయెఱుంగము ఈతఁడు రాభాగ్యవశమున జిక్కి-నాడు.
 భిల్లులనుండిఁ గూర్చుట యొకయెత్తు, వీరిగూర్చుట యొకయెత్తు
 నుదిగా! నీయుగాదు నీను దీర్ఘబాల గంగాధిపతి! యని పలుకుచుండ
 భూలు గండాభిల్లులకు సంతకపు వేసిరి. అంతట జన్మంతిగా విల్లునియె.
 “అమ్మా! నేనే స్వయం గ బైరాగివేషముదాల్చి జయదేవరమత
 మున వీనిం గలిసికొని యనుమానపడే ముక్తాబాయియొక్క- యుంగర
 ము వీని సంచిలోఁ జూచి వీడే గండానుని వట్టుకొంటిని. ఋషిని
 గూడ బట్టుకొనవలెనని నేనాకుటీరముజేరి వానిని బట్టుకొంటిని కాని
 వెంటనే వాడు విసముదిసి యొక్కడనే మృతినొందివారెను గండాభిల్లు
 ఋషికుటీరములో నుండి తలదాచుకొనఁ బ్రయత్నింప నాఋషి
 తనకు మాటవచ్చునని యందులకు నమ్మతిరడయ్యెనట. అందుచే
 గండాభిల్లు కోపించి బైరాగివేషము దాల్చినవాతో ఋషివై నేగము
 లు చెప్పినాడు. అందుచే నీతఁడు చిక్కె నాతఁడు చచ్చు. ఇక్కడికి
 శత్రువేషముగూడ సర్మాలమైందిగాదా” అనలుకులు విని రాజే భిల్లు
 నకు మరిగడందన విధించెను తరువాత శాయాజీనిగని “నీవు వెనుదట
 మాజ్ఞాతీయగు శాయాజీ వేమో యనుకొంటిని ఆతఁడు మృతినొంది
 వాడెట. నీ సజనామము నీయునికి నీ సచజన్మము నాకుఁ దెలిసినవి.
 నీకును మరణదండన విధించినాను నా” యని యావతీయఁ దననుం
 దరశాయము నేలగూల వాడు మూగ్ధుల్లి “అయ్యో బిచ్చమెత్తుకొని
 బ్రతుకుకుండ చాలతరావు నాకొంసఁ దీసివాడు. ఎవరిచియెండది
 నూయమ్మ జేవించి యున్నది. చెచ్చిచెచ్చి నే నొక్కడను బ్రతికే
 మమింపుతల్లీ” యని ప్రార్థించి యాతఁ డెచ్చును. కాని యూహ వానిని
 మోసంపడయ్యె. వెనులియారల దగుల్చుకొని నమలినవి చెప్పుకొను

మూలకాకివలె శాయాశ యను పేరు బెట్టుకొని రాణికి సన్నిహితజ్ఞాతి
నని స్వల్పకాలము మహారాజభోగ నునుభవించి బాలతరావు చేతి
లోని కీలుబొమ్మయై నేకతీర్థకుఁ గాగఁజుండైన మహారాజుగారును
మన్నెనుల్తానుగారును గండాభిల్లును నేక కాలముననే యుండియుటకు
జెట్టకుఁ గట్టబడిరి. పాకులు దుండిరావున కైతొమ్మఱు వద్దినది?
దుండిరావును గండాభిల్లును నేక కాలముననే యుండియుఁబడిరి. పాకున
భట్టును తుమియించి రాణి వానిని రెండు సంవత్సరములు దేశసాల
నుంచెను. వికలాంగుడైన కృష్ణపంతునకుఁ బనిసేయనిగ్రామలేకయే
నెలకు నేఁబదిరూకలు జీవితమేర్పఱెను. కమల తిమ్మదగు బాజీ
రావునకు నెలకు ముప్పదిరూకలు జీవిత మేర్పరచి యొక యుద్యోగ
మొనఁగెను తరువాత వెంకట యుద్ధమూలలో విశ్వాసహాసులగు
వారికి బహుమానము. బిరుదులు నొసంగుచు శ్యామసుందరునకుఁ
గొత్వాలువని నొసంగెను. తరువాత వివాహములుసేయ నిశ్చయించి
దత్తును గమలయు సమానశాఖలోఁ జేరిన కూడ్రులేయని తెలిసి
శుభముహూర్తము వారిరువురకును ముక్తకుటు బ్రతిష్ఠాసమద్రమున
దైర్యమును తెప్పచే నీదిన జస్వంతరావునకు వివాహములు చేసెను.
శ్యామసుందర దత్తాత్రేయధనా మాజ్యలక్ష్మిని వాటికినేడు కన్నులు
కఱవుదీఱి వీక్షించునపుడును శరీరముతోఁ దాఁకి నిలుచునపుడును
హానికంటె వామయు వామెకంటె నరేడును ననుభవించిన యానంద
మును మున్నఁగవ్యాపార పరిణాలును నిండుజన్మదినమునకుండి గ్రథము
సంయోగము గలవారును నూహించు కొందురుగాక! అట్లు వివాహ
మైత్ర కమలాశ్యామసుందరులు మహానందముతోఁ జరికాలము సకల
వృత్తములు ననుభవించిరి.

న వ ల లు

	రు	అ		రు	అ
అనినీతి	0	8	తిప్పనిసరి	0	8
త్రాచుపగ	0	8	గుడ్ బై	0	8
కొమ్మగూసరి	0	8	ఉరిస్సభము	0	8
మాగ్నెట్ క్లిప్	0	8	డబ్బల్ జీరో	0	8
చిన్నత	0	8	జంపన చంద్రశేఖరావు వి.ఎ. హానర్స్ లిట్		
దిల్ మమ్	0	8	గారి నవలలు.		
కులతిప్ప	0	8	బావమగ్నదప్ప	0	8
గాల్	0	8	ఫిలిం డెరకయ	0	8
మిడ్ వెఫ్	0	8	కవలీస్	0	8
మొదలేసు	0	8	ప్రేమపూజ	0	8
అనుబాధ	0	8	భక్తచరిత్ర	0	8
లేడిస్ బో	0	8	కర్మ	0	8
మొగమూటానికడిశే...?	0	8	కాలవహిమ	0	8
మనసులేనికాపుగము	0	8	ఫ్యాన్	0	8
...వెళ్ళిందా?	0	8	యన్వెస్టిగేట్	0	8
ఇలా	0	8	కొలేపర మంజుశేఖరరావు వి.ఎ.గారి		
పుకార్	0	8	అన్వెస్టి మెంబరు	0	8
జేగబాండ్ ప్రెస్	0	8	రాజేశ్వరి వి. ఎ. 1 భా	0	8
ఫిలింసార్	0	8	ప్రేమాపాసి 2 భా	0	8
విరళాతాపము	0	8	టు డే లవర్స్	0	8
పెద్దగండము	0	8	వెయిటింగ్ రూమ్	0	8
గర్భవతి	0	8	ఆడబతుకు	0	8
హాయి హాయి	0	8	కొలండు	0	8
కులకు	0	8	ప్రయివేట్ గరల్	0	8
భూజానంగము	0	8	కొత్త నవలలు		
పిచ్చిపుల్లయ్య	0	8	ఆదభూతం	0	8
వ్యభిచారిణి	0	8	మానభంగం	0	8
మగడలుపిం	0	8	యంగ్ విడో	0	8
నీనీమాపిచ్చి	0	8	క్రిస్టియన్ డాక్టర్స్	0	8
మర్మివెల్లి	0	8	నంటులక్క	0	8
డి. జి రాంపాల్వరి	0	8	సీక్రెట్ అవర్	0	8
నోటికోడలు	0	8	దొంగవెల్లి	0	8

శ్రీ సత్యనారాయణ బుక్ డిపో, రాజమండ్రి.

న ప ల లు

కళాప్రపూర్ణ బ్రహ్మశ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం వంశజుగారి

	య అ		వ అ
కర్పూరమంజరి 1 భా	1 4	గాజరస్నాం	1 0
డిటా 2 భా	1 4	కృష్ణవేణి	1 0
కవ్యలహరి 1 భా	1 4	హేమలత	1 0
డిటా 2 భా	1 0	ప్రహసనమౌగిరి	0 8
నీహారచరిత్ర	1 0	Tit-Bits	
రఘువలచరిత్ర	0 12	డిటా 1 భా	0 10
గురునిందచరిత్ర	1 0	డిటా 2 భా	0 10
గణపతి 1 భా	1 0	చతుర్త్వరమంజరి 1 భా	1 0
డిటా 2 భా	1 0	డిటా 2 భా	1 0
రామచంద్రవిజయం	1 0	శుభాకరకృంద్రము 800 పే॥	1 4
రామకృష్ణపరమహంస టైప్ }	1 0	రాజసాగరధావళి 1 భా	1 4
అండ్ టీచింగ్స్ }		డిటా 2 ,,	1 4
సాంబర్యశిలక	1 0	కావము 800 పే॥	1 4
అపాల్యాబాయి	1 0	నాగచరిత్ర	0 12

డి టై క్రి వు న ప ల లు

	య అ		వ అ
నీలసాగి	0 12	నీలహరిము	0 12
సాధూరి	0 12	నృసింహచంద్రిము	0 12
అగ్నిరాముడు	0 12	భాండముకు	0 12
అశ్వమేధి	0 12	శ కిమూరి	0 12
సాహసీమేధుడు	0 12	కృష్ణపుష్పంజ 1 భా	0 12
వనవిధానము 1 భా	0 12	చంద్రియకృ 2 భా	1 0
వనవిధానము 2 భా	0 12	డిటా 3 భా	1 0
రజాల్పము	0 12	వైకుంఠము కలసుక చదివినచో కథ	
కాంతారం. చం. ప.	0 12	ప్రకృత్యంజను.	
మిస్. చతుర్థిక	0 12	ఇంద్రకాలము	1 8
నర్మిం. రంగ. శాంతి	0 12	రక నాహిని	1 0
అనందభవనము	0 12	రమానుందరి 1 భా	1 0
14 వ నెంబర్ గది	0 12	డిటా 2 భా	1 0

శ్రీ విశ్వేశ్వరశాస్త్రి బుక్ షిప్, రాజమల్లడి.

న వ ల లు

కళావ్రహ్మ బ్రహ్మశ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం పంతులుగారి

	ర	అ		ర	అ
కర్పూరమంజరి 1 భా	1	4	రాజరత్నం	1	0
డిటా 2 భా	1	4	కృష్ణవేణి	1	0
నవ్యలగని 1 భా	1	4	హేమలత	1	0
డిటా 2 భా	1	0	ప్రహసనమంగారి	0	8
నీతారచరిత్ర	1	0	Tit-Bits అను వివోదములు		
రఘువలచరిత్ర	0	12	డిటా 1 భా	0	10
గురుదండచరిత్ర	1	0	డిటా 2 భా	0	10
గణపతి 1 భా	1	0	చమత్కారమంజరి 1 భా	1	0
డిటా 2 భా	1	0	డిటా 2 భా	1	0
రామచంద్రశతము	1	0	సుధాకరకృందము 800 పే॥	1	4
రామకృష్ణపరమహంస లైఫ్	1	0	రాజనానకధారీ 1 భా	1	4
అండ్ టీచింగుస్			డిటా 2 భా	1	4
సౌందర్యలిలక	1	0	కావము 800 పే॥	1	4
అనాలూబాయి	1	0	నానక్ చరిత్ర	0	12

డి టె క్టి వు న వ ల లు

	ర	అ		ర	అ
నీవేనా?	0	12	వజ్రహారము	0	12
అభూరి	0	12	మృత్యుమందిరము	0	12
అగి రాముడు	0	12	భాండము	0	12
బలే పెండ్లి	0	12	శక్తిమూరి	0	12
సాహసితోడు	0	12	కన్నపుదొంగ 1 భా	0	12
భయంకరుడు 1 భా	0	12	పగటిచుక్క 2 భా	1	0
నరేంద్రుడు 2 భా	0	12	డిటా 3 భా	1	0
రిజాల్యుత	0	12	మైముడును వటసుగ చదివినచో కథ		
కాంతారం యం. పి.	0	12	పూర్తియగును.		
మిస్. మధురక	0	12	ఇంద్రబాలము	1	8
నర్మిల్ రంగ కాథన్	0	12	రక్తనాసిని	1	0
అనందభవనము	0	12	రమానుందరి 1 భా	1	0
14 వ నెంబరు గది	0	12	డిటా 2 భా	1	0

శ్రీ నర్మనారాయణ బుక్ డిపో, రాజమల్లడి.

